

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Nurhal ÇELİK

İŞ KAZALARININ ARAŞTIRILMASINDA EPİSTEMOLOJİK BOYUT ÜZERİNE BİR
ÇALIŞMA: ZONGULDAK KÖMÜR MADENLERİ ÖRNEĞİ

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Nurhal ÇELİK

İŞ KAZALARININ ARAŞTIRILMASINDA EPİSTEMOLOJİK BOYUT ÜZERİNE BİR
ÇALIŞMA: ZONGULDAK KÖMÜR MADENLERİ ÖRNEĞİ

Danışman

Doç. Dr. Taner AKPINAR

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Nurhal ÇELİK'in bu çalışması, jürimiz tarafından Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Çağla ÜNLÜTÜRK ULUTAŞ (İmza)

Üye (Danışmanı) : Doç. Dr. Taner AKPINAR (İmza)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Şerife DURMAZ (İmza)

Tez Başlığı: İş Kazalarının Araştırılmasında Epistemolojik Boyut Üzerine Bir Çalışma:
Zonguldak Kömür Madenleri Örneği

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 12 / 06 / 2019

Mezuniyet Tarihi : 04 / 07 / 2019

(İmza)
Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “İş Kazalarının Araştırılmasında Epistemolojik Boyut Üzerine Bir Çalışma: Zonguldak Kömür Madenleri Örneği” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

Nurhal ÇELİK

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Nurhal ÇELİK
Öğrenci Numarası	20175258004
Enstitü Ana Bilim Dalı	Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanının Unvanı, Adı-Soyadı	Doç. Dr. Taner AKPINAR
Tez Başlığı	İş Kazalarının Araştırılmasında Epistemolojik Boyut Üzerine Bir Çalışma: Zonguldak Kömür Madenleri Örneği
Turnitin Ödev Numarası	1145216118

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 102 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 19 / 06 / 2019 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 8

alıntılar dahil % 12'dir

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

19 / 06 / 2019

Doç. Dr. Taner AKPINAR

İÇİNDEKİLER

TABLOLAR LİSTESİ.....	iii
ÖZET.....	iv
SUMMARY.....	v
GİRİŞ	2

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇTE ZONGULDAK'TA KÖMÜR MADENCİLİĞİNDE UYGULANAN ÜRETİM POLİTİKALARI VE ÇALIŞMA İLİŞKİLERİ

1.1. Üretim Politikaları.....	5
1.1.1. Osmanlı Dönemi'nde Zonguldak'ta Kömür Madenciliği.....	5
1.1.1.1. Kömür üretiminin zorunluluğu ve ilk çabalar.....	5
1.1.1.2. Kömür üretiminin piyasalaşması ve yabancı sermayenin etkinliğinin artması	8
1.1.2. Cumhuriyet Dönemi'nde Zonguldak'ta Kömür Madenciliği.....	9
1.1.2.1. Yeni dönemde yabancı sermayenin etkililiği devam ediyor.....	9
1.1.2.2. Devletçiliğe geçiş ve madenlerin millileştirilmesi	11
1.1.2.3. Planlı kalkınma, yeniden devletçilik ve kömür ithali.....	12
1.1.2.4. Yine yeniden liberalizm ve kömürün gözden çıkartılışı.....	13
1.2. Çalışma İlişkileri Düzeni	14
1.2.1. Osmanlı Döneminde Zonguldak Kömür Madenlerinde Çalışma İlişkileri: Katı devletçi müdahale.....	14
1.2.2. Cumhuriyet Döneminde Kömür Madenciliğinde Çalışma İlişkileri: Paternalist devletten katı müdahaleci devlete	17
1.2.3. 1960-1980 arası ithal ikameci dönem.....	20
1.2.4. 1980 ve sonrası piyasacı dönem	23

İKİNCİ BÖLÜM

İŞ KAZALARINA KARŞI ALINAN SOSYAL POLİTİKA ÖNLEMLERİ

2.1. Osmanlı Dönemi: Sosyal politikanın adı da, kendisi de yok.....	27
2.2. Cumhuriyetin başlarından 1960'lara kadar olan dönem: Sosyal politikanın adı var ama kendisi yok	29
2.3. 1960'lardan neoliberal dönemin başlangıcına kadar: Sosyal haklar çağı !	33
2.4. 1980'ler ve sonrası neoliberal dönüşüm dönemi: Henüz filizlenmekte olan sosyal hakların tasfiyesi	38

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İŞ KAZALARINDA İŞÇİLERİN ROLÜ ÜZERİNE BİR ALAN ARAŞTIRMASI

3.1. Yöntem	45
3.1.1. İşçiyi suçlayıcı ana akım yaklaşımların epistemolojisi üzerine bir değerlendirme	45
3.1.2. Saha araştırmasına ilişkin veri kaynakları.....	51
3.1.3. Kartopu Tekniği.....	54
3.2. Bulgular	56
3.2.1. İkincil kaynaklardan (literatür incelemesinden) derlenen bulgular	56
3.2.2. Birincil kaynaklardan (sahada yapılan gözlemlerden ve yapılan görüşmelerden) elde edilen bulgular.....	63
3.2.2.1. Görüşmeci Profilleri	63
3.2.2.2. Çalışma Ortamının Tasviri.....	64
3.2.2.3. İşçilerin sınıfsal profilleri	68
3.2.2.4. İş Kazası ya da "Kazalanma" Deneyimleri.....	71
SONUÇ.....	83
KAYNAKÇA.....	87
ÖZGEÇMİŞ	92

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 2.1 1970-80 Arası Dönemde TTK'da Meydana Gelen İş Kazaları.....	22
Tablo 2.2 1980 Sonrası Dönemde TTK'da Meydana Gelen İş Kazaları.....	24
Tablo 3.1 Kömür ve Linyit Çıkarılmasında Kamu-Özel Sektör İşyeri Sayıları.....	57
Tablo 3.2 Kömür ve Linyit Çıkarılmasında Kamu-Özel Sektör İstihdam Sayıları	57
Tablo 3.3 Kömür ve Linyit Çıkarılmasında Yıllara Göre İşyeri Büyüklükleri	57
Tablo 3.4 Maden Sektöründe Sigortalı Sayısı	58
Tablo 3.5 İş Kazası Geçiren Kişi Sayısı.....	59
Tablo 3.6 Meslek Hastalığı Geçiren Kişi Sayısı.....	59
Tablo 3.7 İş Kazası Nedeniyle Ölüm Sayısı.....	60
Tablo 3.8 Maden Sektöründe Meslek Hastalığı Nedeniyle Ölüm Sayısı	60
Tablo 3.9 Görüşmeci Profilleri.....	63

ÖZET

Yapılan işten kaynaklı yaralanma ve hastalanmalar ve dahası işçi ölümleri Türkiye'deki çalışma hayatının yapısal bir sorunudur. Sorun, çok boyutludur ve tıp, mühendislik, kimya ve sosyal politika başta olmak üzere birçok farklı alanda bilimsel çalışmaların yapılmasını gerektirmektedir. Bununla birlikte, daha sağlıklı sonuçlara ulaşmak için birbirinden farklı çalışma koşullarına sahip üretim alanlarının ayrı ayrı incelenmesi yararlı olacaktır. Buna karşın, bu konuda yeterli bilimsel çalışmanın olmadığı görülmektedir. Var olan bilimsel çalışmaların büyük çoğunluğu, iş kazalarının işçilerin kusurlu davranışlarından kaynaklandığı görüşünü savunmaktadır. Resmi görüşlerin de bu yönde olduğu belirtilmelidir. Madencilik sektörü iş kazalarının en yoğun olarak görüldüğü, deyim yerinde ise, bununla özdeşleşmiş sektörlerden biridir. Bu tez çalışması madencilik sektörüne odaklanmakta ve Zonguldak kömür madenleri özelinde işçi ölümlerinin nedenlerini araştırmaktadır. Söylendiği gibi, çok boyutlu olan bu olgu, bu araştırmada, üretim siyaseti ve sosyal politika açısından irdelenmektedir. Bu araştırma, epistemolojik olarak yanıltıcı olduğu gerekçesiyle, işçiyi suçlayıcı görüşe karşı çıkmaktadır. İş kazaları olgusunun sağlıklı bir şekilde analiz edilebilmesi için üretim siyasetinin, çalışma ilişkileri düzeninin ve iş kazalarına ilişkin olarak uygulanan sosyal politikaların araştırılmasını ve çalışma ortamının yerinde incelenmesini sağlayacak bir epistemolojik yaklaşımın gerekli olduğu görüşü benimsenmektedir. Bu tez çalışması, böylesi bir epistemolojik yaklaşımdan hareket ederek, öncelikle, tarihsel süreçte üretim siyaseti ve çalışma ilişkileri düzenini, ardından sosyal politikaları irdelemektedir. Son olarak da, madenlere gidilerek çalışma koşullarına ilişkin yerinde yapılan gözlemler ve iş kazası geçirmiş olan işçilerle yapılan görüşmelerden elde edilen bilgi ve bulgulardan hareketle iş kazalarının nedenleri araştırılmıştır. Sonuç olarak, kömür madenlerinde iş kazalarının bu sektörde üretimi ve karlılığı öncelikli gören hakim üretim siyaseti, iş kazalarına karşı gerekli sosyal politikaların oluşturulmaması, yaygın kayıt dışı üretim ve istihdam gibi birçok yapısal nedenin bulunduğu görülmüştür.

Anahtar kelimeler: İş kazaları, sosyal politika, üretim siyaseti, madencilik sektörü, Zonguldak

SUMMARY

A STUDY OF EPISTEMOLOGICAL ASPECT IN RESEARCH ON WORK-RELATED ACCIDENTS: A CASE OF COAL MINING IN ZONGULDAK

Work-related injuries and occupational diseases have been one of the most important structural problems of working life in Turkey. These kill a lot of workers. The problem is multidimensional one and entails scientific studies in many different areas, including medicine, engineering, chemistry and social policy. It would be a proper way to examine the different areas of production with different working conditions separately to find out the reasons behind the fact. On the other hand, there is not enough scientific research. The vast majority of existing literature argue that work-related injuries and deaths are caused by workers' defective behaviour. It should be noted that the official approach is the same. The mining sector is one of the most identified sectors where work-related injuries and deaths are most prevalent. This study considers the mining industry and investigates the reasons behind the work-related injuries and deaths in Zonguldak coal mines. As mentioned above, this phenomenon, which is multidimensional, is examined in terms of both the politics of production and social policy. This dissertation challenges the idea that work-related injuries and deaths result from workers' defective behaviour, because it has an epistemological fallacy. In order to be able to analyse work-related injuries and deaths properly, it is assumed that there is a need to employ an epistemological approach which enables researchers to investigate the politics of production, labour relations and social policies, and to examine the working conditions at workplace. Departing from such an epistemological approach, the dissertation focuses on the politics of production first and then social policies. Lastly, it discusses on the finding gathered in a fieldwork carried out in Zonguldak coal mines. During the fieldwork working conditions were observed and the workers who had work-related injury were interviewed with face to face by the researcher in person. As a result it argued that the politics of prduction giving the priority to quantity of production and profitability, ineffective social policies to combat with the problem, widespread informal production and employment are the main structural factors behind the work-related injuries and deaths in mining industry.

Key words: work-related accidents, social policy, politics of production, mining industry, Zonguldak

GİRİŞ

Geçmişten günümüze çalışma eylemi insanın belli bir zaman ve emek harcamasını gerektiren bir durum olmuştur. Her alanda yapılan çalışma eyleminde insanın hayatına devam etmesi için katlanması gereken bir takım koşullar olmuştur. Ancak, özellikle bazı üretim alanlarında, çalışma eylemi işçilerin hayatları pahasına gerçekleşmektedir. Yapılan işten kaynaklı yaralanma, hastalanma ve dahası ölümler Türkiye’de çalışma hayatının yapısal bir sorunudur. Bu sorun, zaman zaman ülke gündeminin baş sıralarında kendine yer bulsa da sonra unutulmaktadır. Bu konuda bir literatür araştırması yapıldığında hem nicelik hem de nitelik olarak yeterli sayıda bilimsel çalışmanın olmadığı görülmektedir. Var olan bilimsel çalışmaların büyük çoğunluğu da, meseleyi bireyci bir yaklaşımla ele almakta ve bunun işçilerin kusurlu davranışlarından kaynaklandığı görüşünü savunmaktadır. Bu konuda dile getirilen resmi görüşler ve ortaya konulan yaklaşımlar da, aynı şekilde, bunun, birey odaklı ve işçinin kabahatinden kaynaklı bir sorun olduğu iddiasını taşımaktadır. Bu tez çalışması, sözü edilen anaakım yaklaşımı ve bu yaklaşımın ortaya attığı iddiaları sorgulamak amacındadır. Bir diğer sorun da, işle bağlantılı yaralanma ve ölümleri ifade etmek için kullanılan kavrama ilişkindir. İşçinin bu tarz bir sorunla karşılaşması durumuna literatürde ve toplumda bilinen ismiyle buna “iş kazası” denilmektedir. 2012 yılında yürürlüğe konan 6331 sayılı İş sağlığı ve Güvenliği Kanunu’nun 3. Maddesine göre iş kazası “İşyerinde veya işin yürütümü nedeniyle meydana gelen, ölüme sebebiyet veren veya vücut bütünlüğünü ruhen ya da bedenengelli hâle getiren olay” olarak tanımlanmaktadır. Ancak bu ve bunun gibi yaşanan benzer bir olay için “kaza” kelimesinin kullanılması, bu olayı kendiliğinden ortaya çıkan, müdahale edilemez, değiştirilemez bir durum gibi göstermekte ve bu durumu masumlaştırmaktadır. Bu sebeple bu çalışmada “kaza” kelimesi bu anlamları ihtiva etmemektedir. Bu çalışma işçinin işi dolayısı ile yaşadığı sağlık problemi, yaralanma vb. olayların içinde bulunulan çalışma ortamı ve koşullarının değişmesi ile birlikte ortadan kaldırılabilceğini savunmaktadır.

Öncelikle, genel olarak, sorunun nicel durumuna bakılacak olursa, Türkiye’deki duruma ilişkin en güncel resmi veriler 2016 yılına aittir. Buna göre, 2016 yılında, 241.115’i erkek ve 44.953’ü kadın olmak üzere toplam 286.068 iş kazasına uğramıştır. Meslek hastalıklarına ilişkin veriler de, 568’i erkek ve 29’u kadın olmak üzere toplam 597 kişinin meslek hastalığına yakalandığı yönündedir. İş kazasına uğrayanlardan, 1369’u erkek ve 36’sı kadın olmak üzere toplam 1405 kişi ölmüştür. Meslek hastalığına bağlı olarak ölüm olduğuna dair bir resmi veri bulunmamaktadır. Madencilik sektörü iş kazalarının en yoğun olarak görüldüğü sektörlerden biridir. Bu sektörde, 11 792 kişi iş kazası geçirmiş ve 79 kişi de

meslek hastalığına yakalanmış, iş kazalarının 83'ü ölümle sonuçlanırken, belirtilen yılda meslek hastalığına bağlı ölüm olmamıştır (SGK, 2016).

Bu verilerin ortaya koyduğu gerçeklik, iş yerlerinin ölüm mekanları olduğudur. Verilerin işaret ettiği bir başka gerçeklik de, sorunun, daha çok, emek yoğun işlerin ağırlıkta olduğu sektörlerde yoğunlaşmış bir görünüme sahip olduğudur. Bu durum, dikkatleri yapısal sorunlara çekmektedir. İşle bağlantılı, yaralanma, hastalanma ve ölümlerin sağlıklı bir şekilde analiz edilebilmesi için yapısal koşulların irdelenmesinin gerekli olduğu açıktır. Ayrıca sorunun sektörel düzeyde incelenmesi, kaynaktaki nedenlerin daha derinliğine inilmesini sağlayacaktır. Bu çerçevede, bu çalışma, kömür madenleri özelinde iş kazalarının nedenlerini araştırmaktadır. Kömür madenciliği sektörü iş kazalarının en yoğun olarak görüldüğü, deyim yerinde ise, tarihsel olarak bununla özdeşleşmiş sektörlerden biridir. Bu sektör ise tarihsel olarak Zonguldak ile özdeşleşmiş gibidir.

Bu araştırmada, epistemolojik olarak yanıltıcı olduğu gerekçesiyle, işçiyi suçlayıcı görüşe karşı çıkmaktadır. Birey odaklı bir yaklaşım yerine, yapısal koşulları da hesaba katan bir epistemolojik yaklaşımı kabul etmektedir. Böylesi bir epistemolojik yaklaşımdan ne kastedildiğini biraz daha açmak gerekirse, sektördeki hakim üretim siyaseti, çalışma ilişkileri düzeni ve sosyal politikaların araştırılması yanında, çalışma ortamının yerinde gözlemlenip incelenmesini içeren bir yaklaşımdan söz edilmektedir. Elbette tıp, mühendislik ve sosyal politika başta olmak üzere birçok disiplinin ilgi alanına giren iş kazaları ve meslek hastalıkları olgusu, bu araştırmada, sosyal politika disiplini açısından irdelenmektedir.

Bu tez çalışmasıyla varılmak istenen nokta iki boyutludur. Birincisi işçi ölümlerinin araştırılmasında sorunun nedenlerini sağlıklı bir şekilde ortaya koyan epistemolojik bir yaklaşım geliştirmektir. İkincisi ise geliştirilecek bu yaklaşımla kömür madenciliğinde işçi ölümlerinin nedenlerine ilişkin bir çözümleme yapmaktır.

Bu çalışmanın en temel hipotezi, iş kazalarının araştırılmasında epistemolojik boyutun problemlili olduğudur. Bu bağlamda, bu konudaki akademik araştırmalar hem sayıca az hem de sorunun yalnızca kısmi bir boyutuna odaklanmaktadır. Bilimsel çalışmalarda gözlemlenen en temel sorun ise, meseleyi kavramadaki yöntemsel yaklaşımlarıdır. Bir kısım çalışma meseleyi teknokratik bir düzeye indirirken, bir kısmı da bireysel düzeyde ve bireyci bir yaklaşımla ele almaktadır. İş kazaları her şeyden önce ekonomi politik ve ideolojik bir olgudur. Bu meseleye karşı devletin uygulamaya koyduğu sosyal politikalar soruna kısmi çözümler içeren bir niteliktedir. İş kazaları karşı uygulanan devlet politikaları ölümlerin meydana gelmesini önleyici bir yaklaşımdan uzak, tedavi ve tazmin edici niteliği ağır basmaktadır. Bu konudaki

literatürde sorunun doğrudan muhatabı olan işçilerin görüşlerine yeterince başvurulmadığı gözlenmektedir.

Bu çerçevede, bu tez çalışması, benimsediği ve yukarıda ifade edilen epistemolojik yaklaşımdan hareket ederek, öncelikle, tarihsel süreçte üretim siyaseti ve çalışma ilişkileri düzenini, ardından sosyal politikaları irdelemektedir. Son olarak da, madenlere gidilerek çalışma koşullarına ilişkin yerinde yapılan gözlemler ve iş kazası geçirmiş olan işçilerle yapılan görüşmelerden elde edilen bilgi ve bulgulardan hareketle iş kazalarının nedenleri araştırılmıştır. Bu çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölüm Zonguldak kömür madenciliğinin tarihsel olarak bir çerçevesini ortaya koymaktadır. Osmanlı Dönemi'nde kömür madenciliğine neden ve nasıl başlandığından ve bugün kömür madenciliğinin ne durumda olduğundan çalışma ilişkileri bağlamında söz edilmiştir. Bununla birlikte iş kazaları ve meslek hastalıkları uygulanan makro-ekonomik politikalarla ilgilidir. Bu sebeple böyle bir olgunun anlaşılabilmesi için ekonomi politik bir yaklaşımla madencilik sektörü adına yapılmış üretim politikaları incelenmelidir. Bu bölümün birinci kısmında Zonguldak'ta kömür madenciliği başladığı tarihten günümüze kadar hangi politikaların üretildiğine değinilmiştir. Ardından birinci bölümün ikinci kısmında Zonguldak kömür madenciliği sektöründeki çalışma ilişkileri düzeni tarihsel olarak ortaya konulmuştur.

İkinci bölümde iş kazalarına ilişkin tarihsel süreçte hangi politikaların yapıldığından bahsedilmiştir. Osmanlı döneminden itibaren işçi sağlığı ve iş güvenliğine ilişkin sosyal politikalar hem genel olarak hem de madencilik özelinde incelenmektedir. Bu olguya ilişkin yapılan sosyal politika ve düzenlemeler incelenmiş ve bu süreç dönemlere ayrılarak bu bölüm oluşturulmuştur. Bu bölümde sosyal politikaları bir kez daha tekrar etmekten çok bu politikalara egemen olan yaklaşım irdelenmeye çalışılmaktadır. Egemen yaklaşım ortaya konularak bu düzenlemeler ile beraber iş kazasına ilişkin çözüm üretilme veya önleme noktasında nasıl bir anlayış olduğu belirtilmiştir/tartışılmıştır.

Üçüncü bölüm ise işçilerin kendi görüşlerine yer verilmesi noktasındaki eksikliğe katkıda bulunma açısından önemlidir. İş kazaları üzerine yapılacak bir çalışma mevcut üretim siyaseti incelendikten sonra iş kazasının yaşanmasında işçinin rolü incelenmelidir. Burada öncelikle ilgili alanda yapılan saha çalışmaları incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Çalışmalarda sahip olunan hakim görüş ve çalışmanın nasıl bir yöntemle yapıldığı ortaya konulmuştur. Bunun yanında iş kazası meselesi bu meselenin merkezinde bulunan işçiye gitmeyi gerektirmektedir. Sahaya gitmeden iş kazası olgusunun nedenlerini anlamak mümkün değildir. Bu sebeple bu çalışma kapsamında işçilerle görüşülmüştür. İşçilerin çalışma ortamları doğrudan gözlemlenmiş, çalışma ve yaşam koşullarının yerinde incelenmiştir. Bu

bölümün başında çalışmanın yöntemine ilişkin açıklamalar yer almaktadır. Bölümün diğer kısmı ise bulguların sunulmasına ayrılmıştır. Bulgular bölümü kapsamında maden sektöründe istihdam ve bu sektördeki iş kazalarına ilişkin niceliksel bilgiler verilmiş, ardından maden sektöründeki iş kazalarını konu almış çalışmalar incelenmiştir. Bulgular bölümünün ikinci kısmında ise saha araştırması yapılarak birincil veri kaynağından elde edilen veriler ve bu verilerin analizi sunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇTE ZONGULDAK'TA KÖMÜR MADENCİLİĞİNDE UYGULANAN ÜRETİM POLİTİKALARI VE ÇALIŞMA İLİŞKİLERİ

İş kazaları ve meslek hastalıkları her şeyden önce belirlenip uygulanan makro-ekonomik politikalarla doğrudan ilişkilidir. O nedenle böylesi bir olguyu irdelerken meseleyi doğru ve sağlıklı bir şekilde analiz edebilmek için ekonomi politik yaklaşımla madencilik sektöründe uygulanan üretim politikalarını ele almak gerekmektedir. Bu bağlamda, bu bölüm Zonguldak'ta kömür madenciliğinin ilk başlarından günümüze kadar olan süreçte bu sektörde uygulanan ekonomi politikalarına ve çalışma ilişkileri düzenine ilişkin bir tartışmayı içermektedir. Bu bölümde öncelikle kömür üretimine nasıl başlandığı, Osmanlı Dönemi'nde önceleri önemsenmeyen kömürün sanayileşme çabaları ile birlikte nasıl önemli hale geldiği, kömür üretiminde kimin hakim konumda olduğu ve günümüze kadar kömür üretiminin Osmanlı Dönemi'nden başlayarak nasıl bugünkü halini aldığından söz edilecektir.

İş kazaları ve meslek hastalıkları olgusunu incelerken uygulanan makro-ekonomik politikaların ardından ilgili alandaki hakim çalışma ilişkileri düzenine odaklanmak bir zorunluluktur. Bu bölümde ikinci olarak da tarihsel süreçte kömür madenciliği alanındaki çalışma ilişkileri, özellikle devletin yasal ve kurumsal düzenlemeler aracılığıyla bu alana müdahalesi ya da müdahalesizliği konu edilmektedir.

1.1. Üretim Politikaları

1.1.1. Osmanlı Dönemi'nde Zonguldak'ta Kömür Madenciliği

1.1.1.1. Kömür üretiminin zorunluluğu ve ilk çabalar

18. yüzyıl sonrası sanayileşme hareketleriyle birlikte Avrupa'da üretim önemli ölçüde artmış ve bu, diğer ülkelerin ekonomik açıdan geride kalmasına sebep olmuştur. El imalatına dayalı üretim yapan Osmanlı bu durumdan olumsuz etkilenmiş ve telafi için sanayileşme girişimlerinde bulunmuştur. 19. yüzyılın başından itibaren sanayileşme için gerekli olan yapının oluşturulması bu çabaların sonucudur. Osmanlı'nın sanayileşme için mecburi olan kömür arayışları da bu döneme tekabül etmektedir. Buhar gücüyle sağlanacak bir sanayi için kömüre ihtiyaç vardı. Hem sanayi üretimi hem de yeni tip askeri donanma için kömür temel gerekli enerji kaynağıydı. Bu ihtiyaç sonucunda devlet kömür çıkarmaya elverişli madenleri aramaya koyuldu. Bu sebeple de Osmanlı topraklarında önceleri devletin ilgisini çekmeyen ancak zengin kömür kaynaklarına sahip olan Zonguldak devlet için önemli hale gelmiştir.

Zonguldak'ta kömürün nasıl keşfedildiğine ilişkin birçok spekülasyon bulunmasına karşın en yaygın olarak bilinen ise “Uzun Mehmed’in kömürü bulması” hikayesidir. Quataert’e (2009: 34) göre, havzadaki yerlilerin kömürün varlığından haberi olmadığı, kömürün Uzun Mehmed ile beraber keşfedildiği fikri pek gerçekçi değildir. Ancak havza kömürü kullanmaya iten ekonomik güdüler ile beraber önemli hale gelmiştir.

Osmanlı Devleti kömür üretimini gerçekleştirebilirse hem sanayileşebilecek hem de askeri ihtiyaçlarını karşılayabilecekti. Osmanlı’nın İngilizlerle 1838’de yaptığı Balta Limanı Anlaşması ile ülke resmi olarak açık pazar haline gelmiştir. Ortaylı’nın paylaştığı verilere göre, 1825’te İngiltere’nin Osmanlı’ya ihracatı 56 milyon sterlin, ithalatı 44 milyon sterlindi. Balta Limanı Anlaşması imzalandıktan on yıl sonra bu tutarlar sırasıyla 92 milyon sterlin ve 50 milyon sterlindir (Ortaylı, 2012: 123). Bu verilerden de anlaşılacağı üzere İngiltere ve Osmanlı arasındaki ticari ilişki Balta Limanı Anlaşması ile başlamamıştır. Bu anlaşma ile sadece süreç resmileştirilip hızlandırılmıştır.

Sanayileşmenin gerçekleştiği İngiltere’nin sınai ürünler için pazara ihtiyacı vardı. Bu nedenle Osmanlı’yla bu anlaşmayı imzalamıştır. Zengin kömür kaynaklarına sahip olan Zonguldak Kömür Havzası devletin sanayileşmeyi gerçekleştirebilmesi için ideal bir bölgeydi. Bu sebeple bu bölge önemli bir hale gelmiştir. 1848 yılında havza öncelikle Hazine-i Hassa idaresiyle yönetilmeye başlanmıştır. İngiliz tüccarlar bu dönemde havzada maden işletme imtiyazı istemişlerdir. Bu imtiyaz kendilerine verilmiş ancak çıkarılan kömürün tamamının askeri ve donanma ihtiyacının karşılanması için Bahriye Nezareti’ne verilmesi zorunlu tutulmuştur (Çıladır, 1970: 6).

1848’de Hazine-i Hassa idaresiyle havzada kömür çıkarılmaya başlasa da, Kırım Harbi esnasında Osmanlı’nın müttefiki olan İngiliz ve Fransız donanmalarının ihtiyaç duyduğu kömür buradan karşılanmış ve 1854-1855 yıllarında iki seneliğine havzada resmi idare Hazine-i Hassa iken fiili ve geçici olarak İngiliz idaresi faaliyet göstermiştir (Özeken, 1944: 519). Hazine-i Hassa Dönemi’nde havzada kömür üretimi sınırlı kalmış, havzadan yeterli miktarda kömür çıkarılamamış ve Osmanlı’da yaşanan mali sıkıntılar sebebiyle yabancı ülkelere az miktarda kömür tedarik edilebilmiştir. Bu sebeple donanma, tersane, tophane ve darphane fabrikaları kömürsüz kalmıştır (Savaşkan, 1993: 15).

Çıladır (1977: 18), üretimdeki düşüşün sebebinin havzadaki İngiliz kömür işletmecilerinin bilinçli bir davranışı olduğunu öne sürmektedir. Bu işletmecilere kömürü sadece işletme hakkı verilmekte ve işletmecilerin çıkardıkları kömürü devlete satma zorunlulukları bulunmaktadır. Çıladır’a göre işletmecilerin üretimi sınırlı tutmalarının sebebi kömürü sadece Bahriye Nezareti’ne değil, dışarı satışını da istemeleriydi. Ancak bu dönemde

Osmanlı'da hali hazırda sanayide çalışabilecek mevcut bir işgücü bulunmadığı ve bölgenin kömür üretimi için uygun altyapıya sahip olmadığı düşünüldüğünde tek nedenin bu olmadığı söylenebilir.

Hazine-i Hassa döneminde havzada kömür üretimi yıllık 50.000 tonu geçememiştir. Bu miktar ise devletin kömür ihtiyacının sadece üçte birini karşıladığından yetersiz kalmaktadır. Çıkarılan kömür donanmanın ihtiyacını karşılamadığı için 1865 yılında Hazine-i Hassa idaresine son verilerek havzanın yönetimi Bahriye Nezareti'ne devredilmiştir (Çıladır, 1970: 7).

Bahriye Nezareti'nin 1865'te idareyi devralmasından iki yıl sonra 1867 yılında Dilaver Paşa Nizamnamesi çıkarılmıştır. Osmanlı kömür madeni çıkarmak için gerekli altyapıya sahip değildi. Öncelikle bu altyapının oluşturulması için Dilaver Paşa Nizamnamesine dayanarak köylüler madenlerde zorla çalıştırıldı. Mevcut bir işgücü olmadığından maden üretimi için işgücü ancak tarımla uğraşan köylülerden sağlanabilirdi. Köylülerden sağlanan bu işgücüyle, madenlerin etrafında kömürün taşınması için karayolları ve demiryolları, deniz yoluyla taşınması için limanlar yapıldı.

1867'de çıkarılan bu Nizamname sonrasında bir Maden Nezareti teşkilatı kurulmuş, maden ocaklarının işletildiği yerlere Bahriye Nezareti bünyesinden memurlar tayin edilmiş, havzanın her tarafındaki idarelere Bahriye askerleri tayin edilerek havzada askeri bir idare ve sıkı bir düzen oluşturulmuştur. Bununla birlikte ocakların işletilmesine ilişkin hususlar belirlenmiş, maden arama ve çalışma ruhsatname ile yapılarak rastgele ocak açılması önlenmiştir (Savaşkan, 1993: 15-16).

Bu dönemde işletmecilerin uyguladığı iki usul vardı. Birincisinde madenleri işletmek için bir 'imal hakkı' ruhsatı verilirdi. Bu işletmecilere gerekli maden direği, demir yolu rayı vb. malzemeleri sağlayan Bahriye Nezareti'dir. Bu malzemelerin bedelleri madencinin miri fiyat (devletin belirlediği fiyat) ile idareye teslim ettiği kömür bedelinden kesilirdi. Bu uygulamada işçiyi tedarik eden bölgenin maden idaresi iken ücretleri maden işletmecisi tarafından ödenmektedir. Emaneten idare tarzı denilen ikinci usulde ise Maden İdaresi bazı ocakları doğrudan kendisi işçi istihdam ederek, ocağın tüm masraflarının idarece karşılanarak kömür çıkarılmasıdır. Bu ocaklara Miri Ocağı denmektedir. Ancak bu dönemde madenler işletmeciler tarafından veya idarece işletilse de kömürün tamamını Bahriye Nezareti alırdı (Savaşkan, 1993: 18).

Osmanlı'da kömür üretimi adına her şey hazırlanmıştı, kömür çıkarılmaya başlandı. Kömür üretiminde ana aktör devletti. Bu durum Dilaver Paşa Nizamnamesi'yle de açıkça belirtilmiştir. Devlet başından beri kömür üretiminde hakim pozisyondaydı, girişimcilere sadece işletmecilik hakkı tanıyordu. Devlet kömür üretimini elinde bulundurmasına rağmen kömür madenciliğinde istenilen üretim düzeyine ulaşılabilmiş değildir.

1.1.1.2. Kömür üretiminin piyasalaşması ve yabancı sermayenin etkinliğinin artması

Osmanlı istediği kömür kaynağına ulaştı, bu kömürü çıkarmak için gerekli işgücünü de sağladı ancak bu çabaları yeterli olmadı. Önceleri devlet eliyle çıkarılan kömürden istenilen miktarda kar elde edilemedi. Bu nedenle ve de girişimcilerin baskılarıyla Osmanlı zamanla kömür üretimindeki tekelci tavrından uzaklaştı ve özel girişimcilerin önünü açtı. 1882 yılından önce kömürü satın alma hakkı sadece devletindi, ancak bu yıldan sonra devlet istediği verimi sağlayamadığından bu hakkı özel girişimcilere de tanıdı. 1882 yılından itibaren işletmeciler çıkardıkları kömürün % 40'ını piyasada satabilecekti.

Bununla birlikte Dilaver Paşa Nizamnamesi'yle önceleri işçiler yalnız Zonguldak çevresinden olabiliyordu. Kömür satışlarının % 40 oranında serbestleşmesiyle yeni şirketler kuruldu ve bu da madenlerde işçi sıkıntısı yaşanmasına sebep oldu. Devletin denetiminin azalmasıyla bu durum değişerek bütün Osmanlı halkının burada çalışması mümkün kılındı. Son olarak Nizamname ile devletin keyfi olarak madenleri geri alma hakkından da vazgeçildi. Kömür satışının kısmen serbest piyasaya açılması ve beraberindeki bu teşviklerle birlikte havza yabancı ve yerli işletmeciler için önemli hale geldi. Bu dönemde dikkate değer bir gelişime sahip olan şirket Ereğli Şirket-i Osmaniye'dir. Fransız sermayeli bu şirket 1902 yılı itibarıyla havzadaki toplam kömür hasılatının % 79'una sahip konuma gelmiştir. Şirket havzada kömürün nakliyesi için mevcut hatları onarıp uzatmış, teleferik hattı, kömür yıkama tesisi, dökümhane, lokomotifler, vagonlar ve makineler için tamirhaneler ve bir fabrika inşa etmiştir (Quataert, 2009: 57-58, 82-84).

Bahriye Nezareti havzanın idaresini almadan önce kömür üretimi yıllık 50.000 tonun altında kalırken, idareyi Bahriye Nezareti'nin almasıyla üretim 1865 yılında yıllık 50.000 tonun üzerine çıkarak 61.145 ton olmuş ama buna rağmen yeterli üretim seviyesine ulaşamamıştır. Bu nedenle 1882 yılında kömür satışı serbest pazara açılmış ve bu yıldan sonra üretim 1885 yılında yıllık 79.221 ton'a, 1900 yılında ise 420.460 ton'a yükselmiştir (Savaşkan, 1993: 38).

Bahriye Nezareti'ndeki yabancı sermayenin gerçekleştirdiği altyapı çalışmaları, yine bu idarenin başlattığı zorunlu çalıştırma ve son olarak da işletmecilerin kömürü kısmen dışarı satabilmesiyle kömür üretiminde bir artış yaşandığı ortadadır. Kömür çıkarılmasında bir istikrarsızlık vardır. Bahriye Nezareti havza idaresini almasına karşın 1865'den 1875'e kadar üretim artış gösterirken, 1880 yılında ise tekrar düşmesi istikrarlı bir üretim sağlanamadığını göstermektedir.

1909 yılında havza idaresi Bahriye Nezareti'nden alınarak, Ticaret ve Ziraat Nezareti yönetimine verilir, Havza-i Fahmiye (kömür havzası) Müdürlüğü kurulur. Bu dönemde

havzada Fransız, Alman ve İtalyanların yanı sıra Yunan ve Rus sermayesi de faaliyet göstermektedir. Birinci dünya savaşının çıktığı 1914 yılında ise Almanlar havza yönetimini üstlenmiştir. Savaşta Osmanlı'nın yenilgiye uğramasıyla bunu fırsat bilen Fransızlar 1920 yılında havzayı işgal ederler. Bu dönemde havza “İhtilaf Kuvvetleri Kömür Komisyonu” tarafından yönetilmektedir. Yerel güçlerin direnişi sonucu 1921’de işgal kaldırılır (Tuncer, 1998: 33-34).

Zonguldak Kömür Havzası’nda kömür kimi zaman devlet eliyle açılan ocaklarla kimi zaman işletmecilere işletme hakkı verilerek ya da bu ikisinin karışımıyla çıkarılmıştır. Donanma ve askeri ihtiyaçlar için gerekli olan kömür, savaş zamanları müttefiklere bırakılarak da üretilmeye devam edilmiştir. Ancak her koşulda kömürün devlete satılması gerekliliği devam etmiştir. Bu durum 1882 yılında değişerek kısmen dışarıya kömür satılmasına izin verilmiştir. Yine de havzada çoğunlukla devletin başat konumda olduğunu görmekteyiz. Kömür havzasının idaresi devlet içinde el değiştirirse de kömür üretimi istenilen seviyeye gelememiştir.

Sonuç olarak havzadaki gerçekleştirdiği faaliyetlerle Osmanlı Avrupa’daki üretim sistemini göz önünde bulundurarak benzerinin burada da sağlanabileceğini düşündü. Bu sistem için geleneksel yapısını değiştirerek kapitalist işleyişe uygun bir yapı oluşturmaya çalıştı. Ancak Avrupa’dan toplumsal, ekonomik ve daha birçok açıdan farklı olan Osmanlı, oradaki işleyişle kendi toplumsal yapısındaki işleyişin başka şekil alacağını ve her toplum için bu sistemin standart bir biçimde olmayacağını öngöremedi veya öngörmek istemedi.

1.1.2. Cumhuriyet Dönemi’nde Zonguldak’ta Kömür Madenciligi

1.1.2.1. Yeni dönemde yabancı sermayenin etkililiği devam ediyor

1867 yılında Dilaver Paşa Nizamnamesi ile zorla çalıştırma uygulamasına başvuran Osmanlı Devleti hem köylüleri hem de askerleri çalıştırarak kömür üretimine başlamıştı. Ancak devlet eliyle istenilen seviyede üretim sağlanamayınca özel girişimcilere de kömür işletmeciliği hakkı tanındı. Bununla birlikte Osmanlı’da kritik savaşların başlamasıyla madenlerdeki köylü ve askerlerden oluşturulan işgücü orduya yönlendirilmişti. Bunun sonucunda 1912 Trablusgarp Savaşı’yla başlayan bu dönemde kömür üretimi düştü. Maden işletmecileri bu durumdan memnun kalmadılar ve bu sebeple maden işçilerinin askerlikten muaf olmasını istediler. Dönemin kömürle ilgili meseleleriyle ilgilenen Ticaret ve Ziraat Nezareti tarafından maden işletmecilerinin bu talebi kabul edildi. Harbiye Nezareti’nin köylü ve askerleri çalışmaları için geri göndermesiyle üretimde olumlu gelişme sağlanmıştı. Ancak 1914-1918 arasındaki Birinci Dünya Savaşı ve sonrasındaki 1919-1922 yılları arasındaki

Kurtuluş Savaşı'yla birlikte ordunun ihtiyaç duyduğu askeri güç yine madende çalışanlar tarafından sağlandı. Bu sebeple maden işi için geriye sadece “çocuklar, yaşlı adamlar, askerliğe uygun olmayıp hastalık numarası yapanlar ve hiç madende çalışmayanlar” kaldı. Bu da kömür üretiminin tekrar düşmesine sebep oldu (Quataert, 2009: 250).

1923 yılında Türkiye’de bir rejim değişikliğine gidildi. Hükümet rejimin değişmesiyle yeni bir ekonomik model oluşturma çabalarına girdi. Yeni rejimle beraber hükümet değişmesine karşın özel girişime karşı bir tavır alınmamıştı. Dönemin ekonomi bakanı Mahmut Esat Bozkurt’un şu sözleri de özel girişime karşı olmadıklarını göstermektedir: “Yeni Türkiye’nin iktisadiyatı mevcut iktisadi sistem ve siyasetlerinin hiç birisinin aynı olamaz. Yeni Türkiye’nin muhtelif bir iktisat sistemi takip etmesi gereklidir. İktisadi teşebbüs kısmen devlet ve kısmen teşebbüsü şahsi tarafından deruhte edilmelidir.” (Yücel, 2014: 8).

Değişen rejimin ilk on yılında hükümetin amacı kapitalistleşme sürecini hızlandırmaya çalışmaktı. Bunun için ilk adım İzmir İktisat Kongresi oldu. Madenlerin ise yabancı sermayenin rekabetinden korunması ve Ereğli Zonguldak kömür havzasının geceli gündüzlü işletilmesi Kongre’nin esasları arasındaydı. Yeni hükümet yabancı sermayeye karşı olmanın aksine Türk yasalarına uymak şartıyla yabancı sermayeyi kabul ediyordu (Ökçün, 1997: 211). Görüldüğü üzere yeni hükümet özel girişim ve yabancı sermayenin faaliyetlerinden rahatsız değildi. Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk on yılında dahi yabancı sermayenin katıldığı ya da tamamen hakim olduğu Türk Anonim Şirketleri bulunmaktadır. Ayrıca bu dönemde yabancıların katıldığı Türk Anonim Şirketleri’nin hissedarları yabancıların bulunmadığı Türk Anonim Şirketleri’ne göre daha güçlü durumdadırlar (Ökçün, 1971: 94).

1920’lerde madenlerle ilişkili olarak kurulan üç kuruluş vardır. İlki 1925 yılında kurulan ve madencilikle ilgili hizmetleri daha sonra Etibank’a devredecek olan Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası’dır. İkincisi ise çok uzun ömürlü olmasa da madencilik alanında faaliyet gösterecek mühendisleri yetiştirmek adına kurulan Yüksek Maadin Mühendisi Mektebi’dir. Üçüncü önemli kuruluş ise 1927’de havzada milli sermayenin işletmeciliğe katılması için görevlendirilen İş Bankası’dır. İş Bankası havzanın millileşmesi ve kömür üretiminin artması adına önemli çalışmalar gerçekleştirmiştir. 1926 yılında Maden Kömür İşleri T.A.Ş’yi, 1929 yılında Kozlu Kömür Madenleri T.A.Ş’yi ve 1935 yılında da Kireçlik Maden Kömürleri T.A.Ş’yi kurarak bölgede faaliyetlerine başlamıştır. Ayrıca bütün keşfedilmiş ve terk edilmiş ocakların tamamını işletmeye başlamıştır. Bunun yanında elektrik santrali, lauvar (kömür yıkama tesisi) ve fabrikalar kurarak modern anlamda gelişmeler sağlamıştır. Böylelikle İş Bankası’nın kurulduğu 1924 yılında kömür üretimi yıllık 1.323.833

ton iken 1935 yılında 2.340.491 tona çıkarak dokuz senede % 76.81'den fazla bir gelişme kaydetmiştir (Savaşkan, 1993: 40-48).

1.1.2.2. Devletçiliğe geçiş ve madenlerin millileştirilmesi

Cumhuriyet'in ilk on yılında özel girişimcilikte başarılı olunamadı ve bu sebeple Türkiye'de devletçilik denilen yeni bir dönem başlamış oldu. 1936 yılında İktisat Vekaleti tarafından yayımlanan raporun başında yer alan Mustafa Kemal Atatürk'ün öngördüğü politikanın biçimine dair aşağıdaki sözleri bunu doğrulamaktadır: “Devletçiliğin bizce manası şudur: Fertlerin hususi teşebbüslerini ve faaliyetlerini esas tutmak, fakat büyük bir milletin bütün ihtiyaçlarını ve birçok şeyin yapılmadığını göz önünde tutarak, memleket iktisadiyatını devlet eline almak” (İnan, 1973: 15).

Kapitalistleşme süreci için kamunun etkinliğini artırmak başat fikir haline geldi. Ancak buradaki devletleşme pratiği sadece devletin hakim olduğu bir piyasa değil sermayenin yetmediği yerlerde devletin tamamlayıcı olduğu bir ekonomik model oluşturma yönündedir (Turan, 1981: 55-57). Kapitalistleşme sürecini hızlandırmak amacıyla Birinci ve İkinci Beş Yıllık Sanayi Planları hazırlandı. 1934-1939 yıllarını kapsayan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nda asıl amaç sanayileşmeyi sağlayacak kuruluşların kurulması için kararların alınmasıydı. Bu amaçla madenlerle ilgili olarak Etibank ve Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü (MTA) kuruldu. İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nda ise ülke kalkınması ve milli savunma açısından stratejik öneme sahip maden ve ağır sanayiye yönelik işletme ve kuruluşların oluşumuna önem verildi (Cumhuriyet Halk Partisi, 1938: 560).

Türkiye'de 1930 – 1950 yılları arasında taşkömürü madenciliği sektöründe Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) kurulmuştur. KİT'ler, Türkiye'nin küresel piyasalara entegre olmak için Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletlerin direktifleri doğrultusunda hareket ettiği yapısal uyum sürecine kadar büyük önem taşımışlardır. 1935 yılında kurulan MTA, Zonguldak Havzası'nda bulunan taşkömürü kaynaklarının belirlenmesi görevini üstlenmiştir. Yine 1935 yılında kurulan Etibank ise taşkömürü madenciliği sektöründe yatırım, üretim ve istihdam konularında tek yetkili kurum olmuştur. Etibank, özelleştirileceği tarihe kadar sanayi ve madencilik alanında faaliyette bulunan tüm KİT'lere başta kredi olmak üzere birçok destekte bulunmuştur.

Hükümet yerli bir sermaye oluşturmak istiyordu, ancak, Cumhuriyet'in ilk yıllarında havzada Fransızlar hakim konumdaydı ve devletin bölgeye işletmeci olarak girmesini engelliyorlardı. Bunun aksine hükümet madenlerin devletin mülkiyetinde olması gerektiği düşüncesindeydi. Fransızlarla 1936'da anlaşmaya gidilerek ellerindeki maden ocakları satın

alındı. Fransız işletmecilerin ellerindeki madenlerle demiryollarına ilişkin bütün hak ve menfaatleri, emlak, arazi, tesisat ve mevcutlar maden üretimini artırmak için kurulan Etibank'a devredilmiştir. Cumhuriyet Hükümeti havzada yerli ve yabancı özel şirketlerin işletmekte olduğu tüm maden ocaklarını tekelden işletmek amacıyla satın almış, 1940'da devletleştirerek Etibank'ın bir kuruluşu olan Ereğli Kömür İşletmesi'ne vermiştir. 1947'de Kömür Satış ve Dağıtım Kurumları'nı kendi içinde toplayacak olan Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu kurulmuştur. 1957 yılından sonra hükümet Ereğli Kömür İşletmesi'ni bu kuruma bağlamıştır (Oskay, 1983: 68).

Havzanın millileştirildiği 1940 yılında havzada kömür üretimi 3.019.458 iken 1959 yılında 6.515.148 olmuştur (Savaşkan, 1993: 56).

1950 yılından sonra iktidarın değişmesiyle birlikte uygulanan politikalar da değişmiştir. Yeni hükümet ülke dışı ilişkiler bağlamında kömür üretimine kota konulmasına ve kömürün aktarılacağı yerlerin belirlenmesine ilişkin kararlar almıştır. Kamu yatırımlarının azalmasına yol açan birtakım kararlar verilmiş ve devletin ekonomi üzerindeki bağımsızlığı olumsuz etkilenmiştir.

1.1.2.3. Planlı kalkınma, yeniden devletçilik ve kömür ithali

1960'lı yıllarda ise Planlı Dönem'e geçilerek uygulanan politikalar tekrar yön değiştirmiştir. Bu döneme baktığımızda kamu yatırımlarının artırıldığını görmekteyiz. 1963 yılında yayınlanan, 1963-1967 yılları arasını kapsayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'na göre, her gerçek ve tüzel kişi maden arayabilirdi. Bu dönemde daha çok MTA'ya bağlı olarak arama gerçekleştiriliyordu. MTA'nın bulduğu madenleri işletmek isteyenler başvurabilir ve idarenin tayin ettiği ücret karşılığı satın alabilirdi. Hem devlet hem özel teşebbüs eliyle üretim yapılabilirken devlet üretimin % 75'ini sağlıyordu. 1968-1972 yıllarını kapsayan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'na bakıldığında ise dünya enerji tüketiminde kömürün payının azaldığını, kömür üretiminin kolay olmaması ve taşımacılığının yüksek olması sebebiyle başka madenlere yönelineceği açıkça belirtiliyor. Bu Plan'da ihracat, ithalat, üretim, yatırım vb. hedeflerde kömürün dışarıda bırakıldığı görülmektedir. Enerji kullanımında taş kömürünün payının giderek azaldığı buna karşın linyit, petrol vb. enerji kaynaklarının payının arttığı görülmektedir. 1962 yılında enerji kullanımlarında taş kömürünün payı % 18,1, 1967'de % 16,3 ve 1972 yılında ise % 14'tür.

1979-1983 dönemini kapsayan Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ise Üçüncü Beş Yıllık Planı'nda öngörülen üretimin gerçekleşmediğini ancak bu planla birlikte Zonguldak Havzası'ndaki kömürün en yüksek düzeyde değerlendirileceği belirtilmektedir.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda geri plana atılan kömür üretimi nükleer santral ile ilgili sorunlar ve petrol rezervlerinin geleceğine ilişkin karamsarlık gerekçesiyle bu dönemde Zonguldak Havzası'nın geliştirilmesi, verimliliğinin artırılması ve kömür kalitesinin iyileştirilmesi düşüncesi önemli hale gelmiştir. Yine bu Planla madencilik işletmeciliğinin milli kalması ilke edinilirken, özel kesim sorumluluğunda maden işletmeciliğinin özendirilmesi istenmiştir. Önemli hedeflerden biri de üretilecek kömürün elektrik üretimi için elektrik santrallerine sağlanmasıdır. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı ile istenilen kömür üretimi hedefine ulaşamadığından yine bu dönemde artan kömür talebi içeriden karşılanamayınca dışarıdan tedarik edilmiştir.

Dönemin geneline ilişkin nicel duruma bakılacak olursa 1960 yılında kömür üretimi 6.307.057 ve 1979 yılında kömür üretimi 7.199.786 olmuştur (Savaşkan, 1993: 57).

1.1.2.4. Yine yeniden liberalizm ve kömürün gözden çıkartılışı

1985-1989 yılları arasındaki Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda demir-çelik fabrikaları için gerekli olan kömürün yerli üretimden karşılanması istenmektedir. Bu nedenle, bu dönemde de, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda olduğu gibi kömüre yatırım yapılacağı belirtilmektedir. Yine bu Planın içeriğinde maden üretimi için kamu-özel, yabancı-yerli her türlü kaynaktan yararlanılabileceği düşüncesi yer almaktadır. 1990-1994 yılları arasındaki Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı ithal kömüre dayalı termik santral işletilmesini öngörürken, 1996-2000 yılları arasındaki Yedinci Beş Yıllık Plan'da aynı doğrultuda yerli kömürle ithal kömürün birlikte kullanımını öngörmektedir. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu kapsamına giren ürünlerin taraflar arasında serbest dolaşımı için müzakerelerin 1995'te tamamlanması beklenmektedir. 2001-2005 yılları arasındaki Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda AB ile mevzuatın uyumlulaştırılması için çalışmalar yapılacağı, sınırlama dışı dönük yapıyla rekabet gücünün artırılacağı ve madencilik sektöründeki kamu kuruluşlarının özelleştirilmesine devam edileceği belirtilmektedir. Aynı şekilde 2007-2013 yıllarını kapsayan Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda kömür ve diğer maden işletmeciliğinin payının azaltılacağı ve KİT'lerin özelleştirileceği belirtilmektedir. Son olarak 2014-2018 yıllarını kapsayan Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ise yerli kömür kaynaklarının elektrik üretme amacıyla özel sektöre açıldığı belirtilmekte ve taş kömürü ithalatının arttığı görülmektedir.

1980-1990 yılları arasındaki döneme bakıldığında 1980 yılında kömür üretimi 6.598.755 iken 1989 yılında kömür üretimi 6.258.784 olmuştur (Savaşkan, 1993: 57).

1980’li yılların başında kömür üretiminin Gayri Safi Milli Hasıla’ya katkısı % 2’nin üzerindeyken 2000’li yıllara gelindiğinde bu oran % 1.5’un altına inmiştir (Tamzok, 2004: 368).

Genel bir değerlendirme yapılacak olursa, 1940’da kömür madenlerinin millileştirilmesini takip eden 20 yıldan daha fazla 1965’e kadar devlet yatırımları arttı. Kömür işleme tesisleri ve yerel tren rayları ağı inşa edildi ve maden ekipmanları yenilendi. Devlet Ereğli’de büyük bir demir çelik tesisi kurdu. Zonguldak, Karabük, Ereğli üçgeni Türkiye’nin ithal ikameci stratejisinin mekansal odağı haline geldi. 1960’lar bölgenin tarihinde dönüm noktası oldu. 1970’lerin sonuna doğru maden sanayisi zayıflamaya başladıysa da 1980 darbesinin ardından gelen IMF kaynaklı yapısal uyum programlarıyla asıl düşüş başladı. İhracata yönelik büyüme stratejisi uygulanmaya başlandı. Liberal politika ve ihracatın desteklenmesi ekonomide devlet katılımını azaltmak ve ülkeyi dışarıya açmak içindir. Bölge için ise sonuçlar yıkıcı ve travmatiktir. Planlı kalkınma ve devlet kaynaklı sanayileşmenin sona ermesi kömüre dayanan sanayi politikalarının da sona ermesidir. İlerleyen sayfalarda görüleceği gibi 1980-1995 arasında kömür madencilerinin sayısı yarıya inmiştir.

Osmanlı’dan beri madencilik, başa gelen hükümetin nasıl bir politika uygulamayı istediği doğrultuda özel girişimcilik ve devlet eliyle üretim arasında yön değiştirip durmuştur. Kimi zaman köylüler ve askerler kendi isteği dışında çalışmaya zorlanmış kimi zaman da mahkumlar. Cumhuriyet’e geçişle birlikte bu konuda radikal değişikliklerin olduğu söylenemez. Her iki dönemde de milli bir varoluş meselesi olarak görülen kömür üretimi uğruna toplumun kimi kesimleri devlet eliyle zorla ve çok ağır şartlarda çalıştırılarak, bu kesimlere ağır bedeller ödettirilmiştir.

1.2. Çalışma İlişkileri Düzeni

1.2.1. Osmanlı Döneminde Zonguldak Kömür Madenlerinde Çalışma İlişkileri: Katı devletçi müdahale

Osmanlı Devleti’nde madenlerin devlete ait olduğuna ilişkin düzenleme 1858 yılında çıkarılan Arazi Kanunnamesi’dir. Bu Kanunname’nin 107.maddesine göre her kimin sorumluluğunda ve her nerede olursa olsun her türlü maden hazineye aittir. Bu sebeple kömür madenleri de devlete aittir. Kömür üretimi de devlet eliyle yapılmaya başlanmıştır.

Kömür çıkarmak yoğun bir emek gücünü gerektiriyordu ancak Osmanlı’da hali hazırda böyle bir işgücü bulunmamaktaydı. Kömür kaynaklarına sahip olan Zonguldak’ta işgücü ancak civar köylerden sağlanabilirdi. Köylerdeki muhtarlar aracılığıyla işgücüne ulaşmak mümkün olmasına rağmen köylüler madenlerde çalışmayı kabul etmediler. Kömürü

çıkarmada kararlı olan devlet köylüleri madenlerde zorla çalıştırmaya başladı. Bu mecburi çalışmayı garanti etmek için de 1867 yılında Dilaver Paşa Nizamnamesi'ni çıkardı. Nizamname'ye göre erkekler ya askere gönderiliyor ya da madenlerde zorla çalıştırılıyorlardı. Madenlerin etrafındaki köylerdeki bütün erkeklerin kendisi ve ailesiyle ilgili detaylı kayıt tutuluyordu. Köylerdeki muhtarlar da köyle maden arasındaki köprüyü oluşturuyor, madene işçi sağlanmasında büyük rol oynuyorlardı.

Madenlerde çalışmaya mecbur bırakılan köylülerin emeklerinin karşılığı olan ücretlerini de almaları mümkün olmuyordu. İşçiler hem barınma, yiyecek ve ulaşımın sağlanmadığı kötü koşullarda ve zor bir işte çalıştırılıyor hem de karşılığını alamıyorlardı. Bu vaziyetin devamlılığı ve işçilerin disiplini için madenlerin etrafına karakollar yapılarak üretim sürdürülüyordu. Anlaşılacağı üzere devlet zorla çalıştırmanın sürmesi için köylerde muhtarlar, maden etrafında karakollarla Zonguldak'ta köylüler üzerinde güçlü bir denetim mekanizması oluşturmuştu.

Zonguldak'ta kömür madenlerinde köylüleri madenlerde çalıştırmak ve üretimi artırmak adına en etkili adım Dilaver Paşa Nizamnamesi ile atılmıştı. Köylüler madenlerde çalışmak istemediğinden onları çalıştırmayı meşrulaştırmak için bu Nizamname ile 1867 yılında mükellefiyet maden işçiliği sistemi getirildi. 1921'e kadar devam eden bu Nizamnameye göre, 13-50 yaş arası tüm erkekler madenlerde çalışmak zorundaydı. Civar köylerden muhtarlar aracılığıyla detaylı kayıtları tutulan köylüler zorla madenlere getirilip çalıştırılıyordu. Madende çalışmaya zorlanan köylülerin hayatı 12 gün madende çalışma, 12 gün evde tarlalarında çalışma ve 3 gün ulaşım süresi biçiminde nöbetleşe bir çalışma düzeni olarak düzenlendi. Köyden buraya getirilip çalışmaya zorlanan bu insanlar köyle bağıni koparmamış, madende çalışmaya dair bir bilgisi olmayan, bu konuda deneyime sahip olmayan kişilerdi. Bu kişiler öncelikle ulaşım için yol inşaatlarında çalıştırıldılar. Bu inşaatlarda çalışanlar, karşılığında vergi muafiyeti kazanıyorlardı. Kömür madenlerinde ise vergi muafiyeti dahi sağlanmıyordu. Ya parça başı, günlük ücret alıyorlar ya da askerlik hizmetinden muaf oluyorlardı. İşçilerin ücretleri not edilmesine rağmen yıllarca ödenmiyordu. Verilen ücretler ise vergi ödemeye ve yemek ihtiyacı için ancak yetiyordu. Parça başı işin hakim olduğu madenlerde en çarpıcı uygulama ise "götürücülük" adı verilen usuldü. Bu usule göre madende çalışanlara o gün içinde yapabileceklerinin çok üstünde iş vererek, iş bittiğinde yevmiyesinin verilmesiydi. İşçiler çoğu zaman işi bitirmek için var gücüyle çalışıyor ve kısa sürede iş göremez hale geliyorlardı. Bunun yanında kendilerine verilen bu zorlu görevi bitirip yevmiyeyi hak etmek için tehlikeli yerlerden kömür çıkarmaya çalışıyor ve canlarından

oluyorlardı. Maden sahipleri kömür üretiminin devamlılığı adına madende çalışanların ölmelerine dahi göz yumarak sistemin sürekliliğini sağlıyorlardı (Quataert, 2009: 79-116).

1869 yılında ise bir diğer düzenleme Maadin Nizamnamesi çıkarıldı. Bu Nizamnameye göre çalıştırılacak işçinin mahal ahalisinden olması gerekiyordu. İş güvenliği ile ilgili eczane ve hekim bulundurma gibi hükümleri olsa da Dilaver Paşa Nizamnamesi'nin birçok hükmü gibi bunlar da uygulanmadı. Günlük çalışma süresi de Mecelle Kanunu ile gün doğumundan batımına kadar olacak şekilde belirlenmişti. I.Meşrutiyet'ten sonra günlük çalışma süresi 16 saati buluyordu.

Maden üretiminin gerçekleşebilmesi için birçok işçiye ihtiyaç vardı. Bunlar kömürlerin hayvan sırtında taşınmasını sağlayan kiracılar, 40-50 kg ağırlığındaki kömürü küfelerle sırtlarında maden dışına taşıyan küfeciler, kömür kesme işini yapan kazmacılar, maden ocağında destek sağlayacak olan sütun tedarikini gerçekleştiren sütuncular ve kömürün deniz yoluyla taşınmasını sağlayacak kayıkların suya indirilmesine ve sudan çıkarılmasını sağlayan felekeçilerden oluşmaktadır. Madenlerde çalışanları yerüstü ve yeraltında çalışanları olarak ikiye ayırabiliriz. İki yerde de çalışma koşulları çok iyi olmamasına karşın yerüstü işçileri yeraltındakilere göre daha iyi koşullarda çalışmaktaydı. Yeraltı işleri tehlikeli olması, sağlığa zarar vermesi vb. birçok bakımdan yerüstündekilere nazaran daha kötüydü. Ayrıca yer altı çalışanları zorunlu çalıştırılanlar kapsamındayken yerüstündekiler serbest emek gücüydüler. Köylüler yol, liman ve demiryolu yapımında çalıştırılmışlardı. Ancak kömürün taşınması için kullanılan bu trenlere çalışanların binmesine izin verilmiyor, ulaşımını kendi imkanları ile sağlamaları bekleniyordu. Buna karşın madenlerde yorulan çalışanlar trenle daha kolay bir ulaşımı tercih ederek trenlere gizlice asılarak evlerine ulaşmaya çalışıyorlardı. Onların evlerine gün içinde ulaşmalarını sağlayan trenler maalesef canlarına da mal oluyordu. Madende çalışmaya zorlananlar hem kötü ve ağır koşullarda çalışıyor, hem de her türlü haktan yoksun hayatlarına devam ediyorlardı. Madenlerde korunmaya dair bir uygulama yok, yaralandıklarında tedavi olabilecekleri bir ortam veya tedavi edebilecek bir doktor bulunmamaktadır. Yaralanan işçiler çoğu zaman önemsenmiyor ya da hayvan sırtında köylerine gönderiliyorlardı. Barınabilecekleri bir mekana sahip değiller, ısınmak ve yemek için kendi imkanlarını kullanıyorlar (Quataert, 2009: 91-200).

Başlarda sadece civar köylerden olan Osmanlı halkından olanlar madenlerde çalıştırılıyordu. Kömür üretiminin tehlikeye girmesini istemeyen Osmanlı yabancıların çalışmasına izin vermiyordu. Ancak yaşanan emek sıkıntısından dolayı 1882 yılında Osmanlı halkının dışından olanların emeğinin kullanımına da olanak sağlandı. Köylerden zorla getirilip kendi rızası dışında çalıştırılan, vasıflı olmayan, nöbetleşe çalışanlar ve serbest emek gücü

olup kendi rızasıyla çalışan, vasıflı olan Osmanlı ve yabancı işçilerden oluşan bir emek gücü karışımı vardı. Osmanlı Devleti köylülere hükmetme gücüne sahipti. Bu gücünü onları kömür madenlerinde zorla çalıştırmak adına kullandı. Köylüler burada çalışıp çalışmamak konusunda söz hakkına sahip değildiler. Geçimlik tarım yaptıkları köylerinden hiç bilmedikleri bir sektörde çalışmaya zorlandılar. Ağır koşullarda çalışan köylüler ne çalışabilecekleri ocağı seçebiliyor ne de ocağı bırakıp gidebiliyorlardı. Muhtarlar istihdam edilebilirliği sağlayan en etkin mekanizmaydı ve askerler köylülerin madenlerde tutulmasını sağlıyordu. Kaçanlar olduğunda ise askerler yakalayıp geri getiriyordu. Devlet etkin bir sanayi üretimi gerçekleştirmek adına elindeki tüm mekanizma ve imkanları kullanarak devamlılığı sağlıyordu. Köyden çalıştırılmak üzere getirilen nöbetleşe işgücü, madende çalıştığı 12 günlük süreçte sağlıksız barınaklarda kalıyor, köyden kendi getirdiği yiyecekleri yiyor ve eğer ücretini alabilirse bununla vergilerini ya da borçlarını ödüyor, geri kalan az bir parayla köyüne geri dönüyordu (Quataert, 2009: 143-146).

Quataert, I. Dünya Savaşı itibarıyla yılda en az 8-10.000 vasıfsız ve sayısı tam olarak bilinmeyen binlerce vasıflı yeraltı ve yerüstü işçisi işe alındığını belirtmektedir (Quataert, 2009: 91).

Çok sistematik veri ve kaynak olmamasına rağmen Quataert'in (2009: 309-312) ve Aytekin'in (2001: 63) çalışması bu dönemde birçok iş kazasının ve işçi ölümlerinin olduğunu göstermektedir.

1.2.2. Cumhuriyet Döneminde Kömür Madenciliğinde Çalışma İlişkileri: Paternalist devletten katı müdahaleci devlete

Osmanlı Devleti'nde köylülerin durumu yukarıda anlatıldığı gibiydi. Ancak Cumhuriyet Dönemi'nde de farklı değildi. Bu hükümet de sanayileşme amacıyla kömür üretiminin devam etmesini istiyordu. Bunun için Osmanlı'dan çok farklı bir politika izlediği söylenemez.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti kentli bir işçi sınıfı oluşumunu istemiyordu. Böyle bir işçi profilinin var olan siyasal ve sosyal düzeni bozacağı endişesiyle köylülerin bağlarını koparıp kente yerleşmesini engelledi. Onları orda tutmak tarım üretiminin devamlılığını sağlıyor, işgücünün yeniden üretiminin maliyetini tarıma yüklüyor ve bir işçi sınıfının oluşup çatışma yaratması engelleniyordu. Bu yönden köylülerin köyden tamamıyla ayrılmasına izin verilmedi (Gürboğa, 2012: 54-57). Ancak işçilerin köylerden kentlere geçmemesinin temel nedeni, kentlerde köylerden gelecek olan kişileri istihdam edecek düzeyde bir sanayileşmenin oluşmamış olması gösterilebilir.

Cumhuriyet Dönemi'nde ise Zonguldak maden işçilerine yönelik yapılan ilk düzenleme 1921 yılında yayımlanan 151 sayılı “Ereğli Havzai Fahmiyesi Maden Amelesinin Hukukuna Muteallik Kanun”dur. Bu düzenlemeyle birlikte devlet kömür işçisine karşı paternalist olarak nitelendirilebilecek bir tutum takınmaya başlamıştır.

Bu kanun hükümlerine göre, maden işlerinde amelenin zorla çalıştırılması veya angarya suretiyle herhangi bir işe sevki yasaklanmıştır. İşverenlere ocakların çevresine işçiler için koğuşlar yaptırması zorunluluğu getirilirken, günlük çalışma süresinin de 8 saate düşürüleceği belirtilmektedir.

Bunun yanında hastalanan veya iş kazasına uğrayan işçi maden sahibi tarafından tedavi ettirilecek, madenin etrafında hastane, eczane ve hekim bulundurulacak, işçiler tarafından ihtiyat ve tevaün sandıkları kurulacaktır. İşçi iş kazası yaşadığında veya hastalandığında bu çeşit uygulamalarla tedavi edilecek gibi görünse de, sonraki bölümde yer verildiği gibi, fiiliyatta ihtiyat ve tevaün sandıklarının kurulması dışında bu kanundaki hükümlerin hiçbirisi gerçekleştirilmedi. 1923'te bu sandık Amele Birliği İhtiyat ve Teavün Sandığı adı ile kurulmuştur.

1923 yılında bu sandığın kurulmasının öncesinde ücret ve sağlık koşullarının iyileştirilmesine yönelik birden fazla grev gerçekleştirilmiştir (Karakök, 2011: 358). Hükümet bu olayların havzayı ve kömür üretimini kötü etkileyeceğini düşündüğünden işçilerin üretimi devam ettirmesi için bu sandığın kurulmasını sağlamıştır. İşçiler tarafından kurulması istenen bu sandık yardım amaçlı kullanılacağı söylenmesine karşın asıl amaç işçilerin iş kazası veya hastalık durumunda ortaya çıkan maliyetin bu sandıklardan karşılanması ve böylelikle işçinin yeniden üretimi sağlanarak kömür üretimindeki devamlılığın garantilenmesidir.

1923 İzmir İktisat Kongresi'ne baktığımızda orada da işçilerin koşulları açısından önemli bir değişikliğin olmadığını görüyoruz. Bu kongrede özel sektörün devlet tarafından desteklendiği, yabancı sermaye yerine Türk sermayesine önem verilmesi gerektiği ve maden işlerinin artık fenni biçimde işletilmesi gerektiği gibi kararlar alınmıştır. İşçiler adına uygun görülen en önemli karar ise “amele” diye hitap edilmesi yerine “işçi” denilmesi olmuştur.

Korporatist ilişkilere dayanarak gerçekleştirilen İzmir İktisat Kongresi her kesimden insanı bünyesinde toplamasına karşın onlar için çalışma koşullarını iyileştirici ve geliştirici bir çabada bulunmamıştır. Hükümet hem sanayileşmenin gereği olan sermayenin yerli olarak sağlanması için ve yine sanayi üretiminin gerçekleşebilmesi için ana aktör olan işçinin mevcut üretim sistemine rızası için çabalamıştır.

Paternalist uygulamalar daha ziyade 1930'larda devletçi sanayileşme ile hayata geçmeye başlamıştır. 1930'larda işgücü sıkıntısından dolayı işçileri çalışmaya razı etmek için

daimi olarak kalan işçilere lojmanlar, geçici olarak çalışıp köylerine dönenler için de işçi yurtları inşa edilmiştir. Köylüler özellikle hasat mevsimlerinde maden ocaklarında çalışmak istemiyordu. Maden şirketleri işgücü sıkıntısını hükümete dile getiriyor ve çözüm istiyorlardı. Çözüm ise hükümlülerin emeğinin kullanılmasında bulundu. Ancak yine de istenilen emek gücüne ulaşamadı (Gürboğa, 2012: 48).

1936 yılında çıkarılan 3008 sayılı İş Kanunu'nun 2. maddesi gereğince kanun yalnızca 10 kişi ve üzeri çalıştırılan iş yerlerinde ve buralarda çalışan işçilere uygulanabilirdi. Ancak bu dönemde 1 ila 5 kişinin çalıştığı işletmelerin toplamının toplam işletmelere oranı % 91 olduğu için kanun büyük çoğunluğu kapsamıyordu (Deniz, 2005: 42).

Bunun yanında 72. Madde ile “grev ve lokavt”ı yasaklayan yeni hükümet işçilerde sınıf bilinci oluşumunu ve işçiler arası örgütlenmenin önüne geçiyordu. 1938 yılında çıkarılan Dernekler Yasası ise sosyal sınıflar temelinde kurulan dernekleri engelliyordu. Bu da sonuç olarak sanayi üretiminin sorunsuz işleyebilmesini sağlayacaktı.

Zonguldak'ta kömür üretimini artırmak için hükümet yeni bir emek kaynağı arıyordu. Bu aranan emek kaynağı ise hapishanedeki mahkumlar yoluyla karşılandı. Bu sebeple 1937 yılında Adalet Bakanlığı ve Türkiye Kömür İşletmesi arasında bu durumu meşrulaştıran bir anlaşma imzalandı. Mahkumlar kömür çıkarma, inşaat, tamir atölyeleri ve kömürün taşınması gibi birçok işle görevlendirildi. Kaçan mahkum olursa tekrar geri getirilip zorla çalıştırıldı. 1940 yılına gelindiğinde ise kömür kaynağının güvenliği için bütün havza millileştirildi. “Milli Korunma Yasası” ile çalışmak yasal bir zorunluluk haline geldi. Osmanlı'da olduğu gibi Cumhuriyet Dönemi'nde de insanlar zorla çalıştırıldı (Kahveci, Suğur ve Nichols, 1996: 183). Böylece devletin paternalist tutumunun yerini katı müdahaleci devlet anlayışı aldı.

Devlet kömür üretiminin hiçbir olumsuz etkenden etkilenmesini istemiyordu. Bu nedenle ülkenin II. Dünya Savaşı'ndan etkilenebileceği mazereti kullanılarak 1940 yılında Milli Korunma Kanunu çıkarıldı. Bu kanunla köylüler için çalışmak yeniden bir yükümlülük haline getirildi. Cumhuriyet'teki iş mükellefiyeti Osmanlı'daki mükellefiyetten farklı değildi, Zonguldak ve çevresindeki illerden 16-53 yaş arası erkekler madenlerde çalışmak zorundaydı. İşgücü sıkıntısı çeken maden şirketleri yaptıkları baskıyla savaşı avantaj olarak kullanarak madenlerdeki iş mükellefiyetinin genişlemesini sağladı. Bununla birlikte çalışma saatleri uzatıldı ve çocuk ve kadın emeğinin üzerindeki koruyucu önlemler gevşetildi. 1942 yılında köylülerin madenlerde çalışma süresi 45 güne uzatıldı. Burada da Osmanlı dönemindeki uygulamaya benzer şekilde muhtarlar istihdam sağlayıcı olarak görev alıyor, memurlar ocaklarda ve köylerde disiplin ve denetim sağlıyor, jandarmalar ise köylülerin madenlerde

çalışmasında, kaçanların madenlere geri getirilmesi ve gerektiğinde ailelerine şiddet uygulanması görevini yerine getiriyorlardı.

İşçiler bu olumsuz koşulların yanında ücret bakımından da muzdarip durumdaydılar. Şirketler minimum maliyetle maksimum üretime ulaşmak istiyorlardı. Ancak bunu gerekli malzemelerden yapamadıklarından işçi ücretlerini en alt seviyede tutarak gerçekleştiriyorlardı.

Cumhuriyet Dönemi'nde dilek ve şikayet kanalları aracılığıyla devletle iletişim sağlanabiliyordu. Ancak bu mekanizma görünürde olduğu gibi demokratik katılımı önemseyen bir oluşum değil köylülerin ve halkın yaşadığı rahatsızlıkları dile getirmesiyle bir nebze bunun yatıştırmasını sağlayan bir oluşumdur. Buradaki köylüler üzerindeki paternalist tahakküm devletin istediği yönde yaşamın şekillenmesini sağlıyordu. Bir hastalık veya açlık yaşadıklarında onlara devletin yardım edeceği, her alanda demokratik bir altyapının olduğu algısı yaratılarak üretimin devamlılığı sağlanıyordu (Gürboğa, 2012: 58).

Hem Cumhuriyet Dönemi'nde hem de Osmanlı Devleti'nin hakim olduğu süreçte maden işçileri için değişen sadece rejim olmuştur. Köylülerin ve işçilerin durumuna baktığımızda 1867'de Dilaver Paşa Nizamnamesi ile olduğu gibi bundan 73 yıl sonra 1940'daki Milli Korunma Kanunu'yla da emeğin durumu pek bir değişiklik göstermedi. Köylüler yine zorla köylerinden getirilip maden üretiminin bekası için çalışmak zorunda bırakıldılar. Yine ağır koşullarda, zor bir işi yerine getirmek için madenlerde tutsak kaldılar. Bu kişiler kendi iradelerinin dışında çalışması gerekli görüldüğünde madene getirilen, ne kadar çalışacağına ve ne zaman dinleneceğine çalışmaktan bihaber şirketin ve devletin karar verdiği, kendi özgür iradesiyle çalışacağı işi dahi seçme hakkına sahip olmayan insanlardan oluşuyordu.

Bu döneme ilişkin madencilik sektöründe istihdam ve iş kazası verisi bulunamamıştır.

1.2.3. 1960-1980 arası ithal ikameci dönem

1960'dan itibaren Türkiye'de planlı kalkınma dönemine geçiş yapılmıştır. Bu dönem üretimin ve sanayinin içeride yapılmak istendiği ithal ikameci bir dönemdir. İthalatın azaltılıp yerli sanayinin teşvik edilmesi gerekiyordu. 1960'lı yılların başlarından itibaren bu hedefleri gerçekleştirmek adına kalkınma planları hazırlanmış ve yayımlanmıştır. Etkili bir sanayileşmenin sağlanabilmesi için tarım politikalarını bitirmek gerekiyordu. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın önsözünde dönemin siyasi iktidarı sanayinin yükseltilmesi için tarımla uğraşan nüfusun azaltılması gerektiğini açıkça belirtmişti ve öyle de yapıldı.

Bu dönem için önemli düzenlemelerden bir tanesi 1961 Anayasası'dır. 1961 Anayasası'yla birtakım haklar sağlanarak üretim canlandırılmaya çalışılmıştır. 1960'lardan itibaren devlet eliyle içeride üretim yapılmak istenmiştir. Bunun için 1960'dan sonra çıkarılan beş yıllık planların hepsi ithalatın azaltılarak yerli üretimin gerçekleşmesini hedeflemektedir. Ancak 1980 sonrasında planların seyri değişmektedir.

Cumhuriyet'in ilk döneminde sosyal politikalara ilişkin yaklaşım, sınırlı birtakım düzenlemeler ve uygulamaya geçmeyen kağıt üzerinde kalan birtakım hukuki bir düzenlemelerden ibaretti. Hem hazırlanan düzenlemelerin içeriği çok yetersiz hem de pratiğe aktarılan bir şey yoktu. 1960'lar ise sosyal politika açısından kendisinden önceki döneme kıyasla farklı bir karaktere sahiptir. Bu dönem çalışma ilişkilerinde ve devletin sosyal politikaya ilişkin tavrında ve oluşturduğu politikalarda köklü dönüşümler olmuştur. Söz konusu dönemde çalışma ilişkilerinde daha iyimser bir tavır var olmasına karşın yine de tamamıyla sosyal hakların sağlandığını söylemek mümkün değildir.

Bu dönem için toplumsal düzenin çerçevesi yeni Anayasa ile yeniden biçimlendirilmiştir. Yeni anayasa önceki ve sonraki dönemlere kıyasla sosyal haklara geniş biçimde yer vermiştir ancak uygulamaya aktarılması hem gecikmeli hem de sınırlı olmuştur.

Bu Anayasa sosyal haklara anayasal güvence sağlaması açısından önemlidir. Toplu sözleşme, grev, sendikalaşma gibi çalışanın koşullarını iyileştirebilecek önemli araçların önünü açması açısından değere sahiptir. Bu dönemde memurlar dahil her çalışanın sendikalaşması serbest hale gelmiştir.

Anayasa'ya dayanarak sendika ve grev hakkını düzenleyen düzenlemeler ise 1963 yılında yürürlüğe girdiler. Bu doğrultuda 274 sayılı Sendikalar Kanunu ve 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu çıkarıldı. Böylelikle sendikalaşma ve grev yapma hakkı yasayla garanti altına alınmış oldu. Ancak bu hakkın kağıt üzerinde verilmesi uygulanabileceği anlamına gelmiyordu.

1963'te grev hakkının işçilere verilmesinin ardından ilk toplu sözleşme gerçekleşti. İşveren ile 1963 yılında yapılan ilk toplu sözleşme 46 bin işçi adına gerçekleştirildi. Ancak bu sözleşme işçinin lehine olmadı ve "Kozlu Olayları" ile sonuçlandı (Koca, 2011: 588-590).

"Yaklaşık 5 bin Zonguldak kömür işçisi ücret zammını protesto etmek için yaptıkları direniş polis ve jandarma güçleri tarafından zor kullanarak bastırılmıştır. Bu sırada iki işçi ölmüştür. Bu dönem için başka grevler de gerçekleşmiş ve grevlere polisin tepkisi ağır şekilde olmuştur." (Ötküner, 2006: 129).

Görüldüğü gibi dönemin düzenlemelerinde toplu sözleşme, grev gibi sosyal haklar özgürlükçü bir nitelikte görünse de uygulamada öyle olmadığı açıktır.

Çalışanların çalışma koşullarına ilişkin bir İş Kanunu ise ancak 1967 yılında çıkarıldı. 931 sayılı bu kanun daha sonra iptal edilerek 1971’de 1475 sayılı İş Kanunu çıkarıldı. Bu düzenlemeler hem geç bir dönemde çıkarılmış hem de çalışma ilişkileri açısından yetersiz içeriğe sahiptirler. Ancak iş kanunun kapsamı ise dar bir karaktere sahiptir. DPT’ye göre yasa kapsamına girenlerin oranı çok düşüktür. 1977 yılında iş kanunu ile çalışanların sayısı % 12,9 iken kamu memurlarının oranı % 7,7 ve işçi-memur tamamının toplam istihdam içerisindeki payı % 20,6’dır. Bu oranlara bakılacak olursa iş kanununun getirilerinden sadece küçük bir kesim yararlanabilmekte ve geriye kalan kesim göz ardı edilmektedir (DPT, 1979: 132).

1960 ve 1980 yılları arasında Zonguldak kömür havzasında işçilerin sayısı 40 bini geçmiştir (Sarıkaya, 2012: 42). Bu dönemde madenlerde iş kazaları yaşanmaya devam etmiştir. Aşağıdaki Tablo 2.1’de TTK’dan alınan veriler sunulmaktadır.

Tablo 2.1 1970-80 Arası Dönemde TTK’da Meydana Gelen İş Kazaları

Yıllar	Ölümlle sonuçlanan iş kazası sayısı	Toplam iş kazası sayısı
1970	87	7600
1971	67	8208
1972	90	8231
1973	70	7774
1974	65	7808
1975	69	6212
1976	50	5891
1977	47	5839
1978	63	6885
1979	41	7119
1980	34	6551

Kaynak: (TTK Genel Müdürlüğü, 2017: 1).

Bu dönemde madencilik sektöründe, yabancı sermaye yatırımlarının tüm girişimlerini güvence altına alacak yeni yasa çalışmaları kısa süre içerisinde başlamıştır (Turan, 1981: 60). Bu dönem dış kaynaklı bir kalkınma stratejisine dayanmaktadır. Böylelikle özel ve yabancı sermayenin önünü açılarak sermaye birikimi sağlanmaktadır.

Boratav, bu dönem için verilen hakları “popülist bölüşüm politikaları” olarak adlandırmakta ve “egemen blokun uzun dönemli çıkarları ile geniş halk kitlelerinin kısa dönemli çıkarları arasında bir uzlaş” ürünü olarak görmektedir. Çalışma ilişkileri açısından yasayla güvence altına alınan grev, toplu sözleşme vb. sosyal hakları iç pazarı canlandırmak adına yapılmış düzenlemeler olarak ifade etmektedir. Örneğin verilen ücretler bireysel kapitalist için maliyet olsa da sermayenin bütünü için yeniden üretim sürecinin sürekliliğini sağlar. Bu dönemin demokratik, özgürlükçü görünüşünün tersine Boratav dönemi ekonomik tabanlı olarak görmektedir (Boratav, 2016: 123-124).

Dönemin geneline bakılacak olursa diğer dönemlere nazaran yasa ve düzenlemelerin çıkarılmasında bir ilerleme görülecektir. Yeterli olmamasına karşın çalışma ilişkileri üzerine yapılan düzenlemelerin olması da önemli bir adımdır. Ancak hukuksal açıdan meydana gelen bu hareketlilik işçilerin çalışma koşullarına yansımamıştır. Çalışma ilişkilerinin iyileştirilmesi için sadece yasa ve düzenleme yapmak yeterli değildir. Bu yasa ve düzenlemeler gerektiği gibi uygulanmadığı sürece işçilerin çalışma koşulları önceki dönemlerden farklı olmayacaktır.

Bu dönemde sosyal hakların tabana yayılması sınırlı kalmışsa da madenlerde zorla çalışma uygulamalarına bu dönemde kesin olarak son verilmiştir.

1.2.4. 1980 ve sonrası piyasacı dönem

1980'den sonra Türkiye'de ekonomi politikalarının yönü tamamen değişmiştir. Önceki ithal ikameci anlayışın yerini ihracata dönük bir ekonomi politikası almıştır. Bu anlayış dışarıya açılmayı ve serbest bir ekonomiyi gerektirmektedir. Bu ekonomi politikasının sonucu kamu harcamalarının kısılması, özelleştirme uygulamaları gibi işçi aleyhine olmakta ve onu güvencesiz hale getirmektedir. Böylelikle kamu müdahalesi en aza indirilmiş ve kamu gerektiğinde özel sektörün tamamlayıcısı ve sigortası haline gelmiştir. 1980 sonrası yapılması öngörülen beş yıllık planlar neoliberal anlayışa uygun olarak özelleştirmeye yönelik ve AB'ye uyum niteliğinde olmuştur. Dış rekabet, dış ticaret ve ihracat özendirilerek özel sektörün yatırımlardaki payı arttırılmıştır.

1980 sonrası kömür madenciliği açısından yatırımların düştüğü bir dönemdir. Bölgede Türkiye Taş Kömürü Kurumu küçültülüp elden çıkarılmaya çalışılmıştır. Ancak böyle bir uygulama gerçekleştiği takdirde kömür madenciliği üretimine bağlı olarak hayatını sürdüren Zonguldak halkı için bir alternatif yoktu. 1980-2002 yılları arasında 26.166 kişi emekli edilmiştir (Koca, 2011: 592). Bu özelleştirme ve kömür madenciliğini daraltmaya yönelik uygulamalar sonucu bölgede istihdam olanağı düşmüş ve dışarıya göçler başlamıştır.

1980'li yıllardan itibaren, "ekonomi yönetiminde kamusal mekanizmaların yerine piyasa mekanizmalarının konulması gerektiği, verimlilik ve refahın bu yolla sağlanacağı" şeklindeki politikaların Türkiye madencilik sektörüne yansımaları, özellikle 1990'lardan itibaren hız kazanmıştır. Bu süreçte, madencilik sektöründe öne çıkan söylem "kamu kuruluşlarının özelleştirilmesi" olmuştur. Türkiye madencilik sektöründe mülkiyet ve yönetim değişikliklerini gerçekleştirmeye yönelik olarak çeşitli kamu kurumlarında sektörel bölünme, ticarileştirme, şirketleştirme ve özelleştirmeye yönelik uygulamalar birbirini izlemiş, tüm bu faaliyetlerin sonucunda, gerek maden aramaları gerekse üretimler büyük ölçüde sekteye

uğratılmış, kamu madencilik kuruluşları tek tek birer enkaz yığını haline getirilirken yerlerine de hiçbir şey konulamamıştır (Tamzok, 2004: 359).

1980 yılındaki 24 Ocak Kararları 1960'lı yılların tam tersi yönünde bir politikayı içeriyordu. Liberal politikaların dayanağı olan bu kararlar KİT'lerin ve Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu'nun özelleştirilmesi, yabancı sermayenin teşvik edilmesi ve devlet tekelindeki kurumların yabancı sermayeye devredilmesi, sermayenin işçi aleyhine güçlendirilmesi amacını taşıyordu. 1980 ve sonrasında doğal gaz kullanımı özendirilerek kömür ihtiyacı ikinci plana düşürülmüştür. Bu dönem içerisinde üretim düşmüş ve istihdamda bir azalma meydana gelmiştir. Yine 1980 sonrası yapılan toplu iş sözleşmelerinde ücretlerde düşüklük ve sendikal mücadelede gerileme görülmüştür. Zonguldak Havzası'nda ekonomik, sosyal ve siyasal anlamda yaşanan çöküş, 30 Kasım 1990 – 8 Ocak 1991 tarihinde gerçekleşen Büyük Maden Grevi ve Ankara Yürüyüşü'nün altyapısını oluşturmuştur. 30 Kasım 1990 tarihinde gerçekleştirilen grev ile işçiler ücretlerde iyileştirmelere gidilmesini ve çalışma koşullarının yeniden düzenlenmesini istemişlerdir (Güler, 2008: 12).

Koca, Zonguldak Havzası'nda tamamen özelleştirildiğinde kömür üretimini devam ettirecek sermayeler biriktirilerek maden kömürü üretimi kültürü havzada yaşatılmaya çalışıldığını ve bu tip liberal anlayışlı üretimlerde işçilerin ücretlerini kömürün bir kısmını aynı olarak satın alarak karşıladıklarını, sigortalı olmadıkları veya sigorta primlerinin az yatırıldığını, sendikalarının olmadığını, çalışma saatlerinin sınırlandırılmadığını ve iş güvenliği yeterince olmadan çalıştırıldıklarını savunmaktadır (Koca, 2011: 594).

Bu dönemdeki işgücü verilerine bakıldığında ise düşüşler görülecektir. 1980 yılında 41.927 olan kömür madeni istihdamı azalarak 1990 yılında 34.349 olmuştur. 1995 yılında bu sayı 21.520 olurken 2004 yılında 12.261'e düşmüştür (Şengül ve Aytekin, 2012: 169-170).

Madencilik sektöründeki istihdam 1980-2000 arasındaki 20 yılda 100.000 kişi azalarak yarıya inmiştir. 1980 yılında yaklaşık 200.000 olan madencilik sektörü istihdamı 2002 yılında 100.000'in altına düşmüştür (Tamzok, 2004: 368).

Tablo 2.2 1980 Sonrası Dönemde TTK'da Meydana Gelen İş Kazaları

Yıllar	Ölümlerle Sonuçlanan İş Kazası Sayısı	Toplam iş kazası sayısı
1981	31	7632
1982	26	7962
1983	145	8072
1984	18	8347
1985	35	8154
1986	23	6731
1987	33	6509
1988	32	7270
1989	20	6826
1990	22	6816

1991	16	5660
1992	276	5335
1993	14	4435
1994	12	3125
1995	13	2376
1996	4	2545
1997	22	2519
1998	11	2127
1999	4	1823
2000	9	4224
2001	5	4267
2002	8	2653
2003	8	2488
2004	5	2202
2005	10	1823
2006	3	1674
2007	5	2057
2008	7	1924
2009	7	3456
2010	6	3371
2011	4	2808
2012	6	2714
2013	3	2459
2014	1	2161
2015	4	2126
2016	1	2433
2017	6	2410

Kaynak: (TTK Genel Müdürlüğü, 2017: 1).

Görüldüğü gibi 1980 sonrası dönemde, TTK'nın istatistiklerine göre, hem toplam iş kazası sayısı hem de ölümle sonuçlanan iş kazası sayısı gittikçe azalmıştır, ancak kaza ve ölümlerdeki bu düşüşün en temel sebebi, istihdamın 1980-2000 yılları arasında 100.000 azalmış olmasıdır.

1980 sonrası için çarpıcı meselelerden biri de “rödovans sözleşmeleri” dir. Rödovans, maden ruhsat sahibinin madeni işletmek adına rödovansçıya kiraya vermesidir. Böylelikle maden ruhsat sahibi hakkını rödovansçıya devreder ve ondan ürettiği kömüre göre kira alır. 1985 yılında çıkarılan 3213 sayılı “Maden Kanunu” nun ek madde 7 ile rödovans sözleşmelerinin yapılmasını düzenlemektedir. Rödovans sisteminin var olması işçinin çalışma koşullarını da etkilemektedir. Burada madeni işletenin kar kaygısı oluşmakta ve işçinin ücreti, sosyal hakları buna göre belirlenmektedir. Kar ve verimliliğin ön plana çıktığı bu sistem, çalışma ilişkilerine yansyarak işçinin en düşük maliyetle ve kötü koşullarda çalışmasına neden olmaktadır. 2010 yılında çıkarılan 5995 sayılı “Maden Kanunu’nda ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun” ile iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili idari, mali ve hukuki sorumluluklar rödovansçıya bırakılmaktadır. Bu şekilde işçinin sağlık ve güvenliği ikinci plana atılmakta ve maden işletmecisinin inisiyatifine bırakılmaktadır. 1980’den sonra yaşanan iş kazası ve ölümler değişen düzenleme ve uygulamalarla yakından ilişkilidir.

1980'den itibaren sermayenin çıkarına uygun değişen ekonomi politikaları sonucu kömüre verilen önem de azalmıştır. Böylelikle önceleri genişletilmeye çalışılan kömür madenciliği sektörü önemini yitirmesiyle küçültölmüş, özelleştirilmiş ve piyasalaştırılmıştır. Kömüre verilen önemin azalması zaten değer görmeyen işçinin daha da değersiz hale gelmesini sağlamıştır. 1980 sonrası yasa ve uygulamalarla işçinin hayatını güvencesiz hale getirmiş, sendikal hakları elinden alınmış ve alternatif bir istihdam alanına sahip olmayan yöre halkı kendi başına bırakılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

İŞ KAZALARINA KARŞI ALINAN SOSYAL POLİTİKA ÖNLEMLERİ

Bu çalışma, iş kazalarını, yöntemsel olarak, birey (işçi) odaklı ve bireyden kaynaklı bir sorun olarak gören yaklaşımlara karşılık, bu olgunun, üretim politikasından başlayarak yapısal nedenlerin incelenmesi yoluyla doğru anlaşılabilceğini ileri sürmektedir (Fişek, 2014a: 9-10). Bu bağlamda, bu tez çalışmasının birinci bölümünde, Osmanlı döneminden beri, tarihsel süreçte Zonguldak madenciliği özelinde kömür üretimi üzerine uygulanan üretim politikaları ve çalışma ilişkileri incelenmiştir. Bu bölümde ise, yine Osmanlı döneminden itibaren işçi sağlığı ve iş güvenliğine ilişkin sosyal politikalar hem genel olarak hem de madencilik özelinde incelenmektedir. Birinci bölümde, üretim politikaları bağlamında kömür üretiminin birincil öncelikli konu olarak, hatta kimi dönemlerde bunun bir milli mesele olarak görüldüğü, bu yaklaşımın işçileri gerektiğinde silah zoruyla bile çalışmaya zorladığı ve bunun da, kaçınılmaz olarak, iş kazalarına ve işçi ölümlerine yol açtığı ileri sürülmüştü. İş kazalarını en başta üretim siyaseti ile ilişkilendirdikten sonra, bunu önlemek için üretilen politikaların da incelenmesi gerekmektedir. Hemen başta söylemek gerekirse, iş kazalarının ve meslek hastalıklarının ve buna bağlı olarak işçilerin ölmesinin önüne geçecek gerçekçi sosyal politikaların varlığından söz edilemez. Bu tez çalışmasının yürütüldüğü sırada da, madenlerde işçi ölümleri devam etmektedir.

İşçi sağlığı ve iş güvenliği konusunda tarihsel süreçte üretilen sosyal politikalara ilişkin tartışmaya başlamadan önce, işçi sağlığının yalnızca işyeri ile sınırlı olarak dar bir çerçevede ele alınamayacağını belirtmek gerekir. Uluslararası düzeyde de genel kabul gören tanıma göre, sağlık, insanın bedensel, ruhsal ve sosyal yönlerden bir bütün olarak iyi olma halidir. İşçi sağlığı da bu çerçevede ele alınması gereken çok boyutlu bir sorundur ve inceleme noktasında da, bilimsel olarak, çok yönlü yaklaşımların benimsenmesi zorunludur (Fişek, 2014a: 6-8). Bu sorunla mücadele etme noktasında biri önleyici ve diğeri de tazmin edici olmak üzere iki temel yaklaşım vardır. Tazmin edici politikaları dışlamamakla birlikte, sorunun gerçekçi çözümü önleyici yaklaşıma göre oluşturulacak politikalarla mümkündür (Fişek, 1983: 12-21). Bu bağlamda, bu bölümde, sosyal politikaları, zaman dizinsel olarak bir kez daha sıralamaktan çok, bu politikalara egemen olan yaklaşım irdelenmeye çalışılmaktadır.

2.1. Osmanlı Dönemi: Sosyal politikanın adı da, kendisi de yok

Osmanlı'da kömür üretimine başlanmasıyla birlikte üretim seviyesini artırmak, insanları maden ocaklarında çalıştırabilmek ve disipline edebilmek için yapılan ilk

düzenlemenin 1867 yılında çıkarılan Dilaver Paşa Nizamnamesi olduğunu bu çalışmanın birinci bölümünde belirtmiştik. Köylüleri iş mükellefiyetine tabi tutan bu düzenleme görünürde sosyal politika açısından önemlidir.

Bu Nizamnameye göre işçiler için maden işletmecisi amele koğuşturacak, işçinin günlük çalışma saatleri düşecek, işçi bir ücret tayin edilerek çalıştırılacak (angarya usulü çalıştırılmayacak) ve ameleler bayramlarda mensup oldukları dinin özel günlerine göre izinli sayılacaklardır (Çıladır, 1970: 14-15). Dilaver Paşa Nizamnamesi'nde sosyal politika adına sadece yukarıdaki düzenlemelere değinilmiştir. Sözü geçen bu düzenlemenin yalnızca bu hükümlerle işçi sağlığı ve iş güvenliğini sağlayabilmesi mümkün görünmemektedir. Bununla birlikte hem Çıladır hem de Koç, Dilaver Paşa Nizamnamesi ile bahsi geçen düzenlemelerin gerçekleştirildiği konusunda şüphelidir. 1865 yılında kabul edilen ve ne ölçüde uygulandığı tartışmalı olan, Dilaver Paşa Nizamnamesi önemli bir düzenlemedir. Ancak Ereğli sancağında bulunan 14 ilçe halkına uygulanması öngörülen bu Nizamnamenin amacı işçiyi korumak değil, kömür madenlerinde üretimin düzenli biçimde sürdürülmesini sağlamak ve üretimi artırmaktı (Koç, 2003: 17). “Feodal devletin kumpanyalardan aldığı kömürün karşılığını ödeyememesi ve borcunu civar köylerin vergi ve aşar'ına havale etmesi sonucu Nizamnamenin getirdiği hükümler uygulanmadığı gibi köylüye 'imtiyaz' olarak yönetilen zorunlu işçilik de çoğu durumda angaryaya dönüşmekteydi.” (Çıladır, 1970: 16).

Bir başka düzenleme ise 1869 yılında yayımlanan Maadin Nizamnamesi'dir. Bu Nizamname bir kaza meydana geldiğinde gerekli önlemlerin alınacağını, maden mühendisinin kaza olayını bildireceğini, hükümetin tayin ettiği memurların kazaların sebebini belirleyeceğini ve madenlerde eczane ve doktor bulundurulacağını belirtmektedir (Gülmez, 1983: 541). Bu Nizamname'nin de uygulandığını gösteren bir kanıt elde yoktur. Nizamnameler sadece yazılı olarak kalmıştır ve işçilerin lehine bir politika amacı gütmemektedir.

Osmanlı Dönemi'ne bakıldığında sosyal politika açısından Dilaver Paşa ve Maadin Nizamnamesi dışında bir düzenleme yapılmadığı açıktır. Bu düzenlemeler içerik bakımından işçilerin koşullarını iyileştirmeden çok uzaktır. Sınırlı düzeyde de olsa birtakım iyileştirmeler içerse de bunların dahi uygulanamamış olması işçilerin çalışma koşullarını daha iyi hale getirme gibi bir kaygının olmadığını göstermektedir. Osmanlı Devleti boyunca bu mesele üzerine bir çaba harcanmamış ve işçilerin özgürce örgütlenip kendi koşullarını değiştirmelerinin önü de kapatılmıştır.

Dilaver Paşa ve Maadin Nizamnamesi'nin getirdiklerine bakıldığında bu iki düzenleme de tazmin edici yani bir kaza meydana geldikten sonra bunun zararını karşılayıcı

niteliktedir. Bunun tersine iki düzenlemede de bir kaza meydana gelmeden önce onu önlemeye yönelik bir yaklaşımın olmadığı görülecektir.

2.2. Cumhuriyetin başlarından 1960'lara kadar olan dönem: Sosyal politikanın adı var ama kendisi yok

Cumhuriyetin ilanının hemen öncesinde (114 ve 151 sayılı yasalar) ve cumhuriyetin kurulmasından hemen sonra (Amele Birliği) Ereğli- Zonguldak yöresindeki maden işçileri için birtakım sosyal politika denebilecek düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler Osmanlı Dönemi'nin aksine yeterli olmasa da iş sağlığı ve güvenliğine ilişkin birtakım içeriğe sahiptir.

Bu düzenlemelerden birincisi olan 114 sayılı “Zonguldak ve Ereğli Havzai Fahmiyesinde Mevcut Kömür Tozlarının Amele Menafii Umumiyesine Olarak Furuhtuna Dair Yasa” 1921 yılında çıkarılmıştır. Bu yasa kömür üretimi sonucu meydana gelen ve halihazırda bulunan maden kömürü tozlarının işçi lehine kullanılmak üzere satılmasını içermektedir. Bu yasa işçiye fayda sağlama amaçlı çıkarılmasına karşın, işçinin yeteri kadar ücret aldığına ve işçinin üretim yaparken kömürü kasti olarak toz haline getirerek kendine daha fazla fayda sağlamak isteyeceği gibi birçok tartışmaya yol açmıştır. Ancak havzada sonraki yıllarda kömür yıkama tesisleri kurulduğundan kömür tozlarının toplanması mümkün olmamış ve 1954 yılındaki 6309 sayılı Maden Yasası ile 114 sayılı yasa yürürlükten kaldırılmıştır (Gökbayrak, 2008: 27-28).

1921 yılında ise 151 sayılı “Ereğli Havzai Fahmiyesi Maden Amelesinin Hukukuna Müteallik Kanun” çıkarılmıştır. Bu yasa işçilerin barınma, ücret, çalışma süresi, işçi sağlığı gibi işçinin temel gerekliliklerine değinmektedir. 151 sayılı yasaya göre ocak civarında amele koğuşları ve hamam inşa edilecek, çalışma süresi 8 saate düşürülecek, işçi zorla istihdam edilemeyecek ve angarya usulü çalıştırılmayacak, istihdam edilen madencinin kaydı tutulacak ve bildirilecek, bununla birlikte maden ocağı işletmecileri bir mescit ve genç ameleye gece dersleri için bir okul yapacak ve öğretmen tutacaklardır. Bunun yanında maden işletmecileri herhangi bir kaza durumunda işçiyi tedavi etmekten sorumludur. Ocak etrafında hastane, eczane ve doktor bulundurulacaktır. Kaza sonucu vefat edenlerin ailelerine tazminat verilecektir (Zonguldak Ticaret ve Sanayi Odası, 1933: 184-185).

151 sayılı yasanın dördüncü maddesi işçiler tarafından “ihtiyat ve tevaün sandıkları” kurulmasını öngörüyordu. 1921 yılında çıkarılan 151 sayılı yasanın dördüncü maddesi 1923 yılında Amele Birliği'nin kurulmasına zemin hazırlamıştır. İhtiyat ve tevaün sandıkları işçinin ücretinin en az % 1'i devredilerek finanse edilmiştir. Amele Birliği kurulduğu dönemde üye işçilere ve ailelerine kaza, hastalık ve ölüm gibi durumlarda yardım etmek amaçlı kurulmuş

bir yardımlaşma sandığıdır. Bunun yanında sağlık hizmetlerinin örgütlenmesinde bir rol oynamaktadır. Kurum işyerinde çalışan işçiler için sandığa üye olmak zorunludur ve Amele Birliği tarafından yapılacak yardımlardan yararlanmanın koşulu işçinin bir ay aralıksız çalışmış olmasıdır (Gökbayrak, 2008: 41-50).

Hem 151 Sayılı Kanun hem de Amele Birliği kapsam açısından dar bir karaktere sahiptir. Bu iki düzenleme de sadece Zonguldak Havzası'ndaki kömür madencilerine ilişkin çıkarılmıştır. 151 sayılı yasanın uygulandığına dair bir bilgi elimizde yoktur. Bu kanunun savaşın sürdüğü bir dönemde çıkarıldığı düşünülünce böyle bir dönemde bile kömür üretiminin daha öncelikli bir konu olduğu söylenebilir. Çünkü bu yasa tüm işçilerin gereksinimlerini karşılayacak biçimde değil sadece bu yöreye uygun olarak düzenlenmiştir. 151 sayılı yasanın sosyal politikaya yönelik maddeleri uygulanmamış ancak sadece uygulanan Amele Birliği'nin kurulmasıdır.

Bu ilk ve çok sınırlı örneklerin dışında, 1930 yılında Genel Sağlığı Koruma Yasası yapılmıştır. Ülkede bu yasadaki önce yapılmış bir sağlık yasası mevcut değildir. Savaş sonrası sıtma, verem, frengi, trahom gibi birçok hastalık vardı ve bunlar için önlemler alınması gerekiyordu. Bu yüzden bu yasa çıkarılmıştır. Bu yasa tüm halkın sağlığına ilişkin bir düzenleme olması açısından da önemlidir.

İş sağlığı ve güvenliği açısından baktığımızda da 1591 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu (Genel Sağlığı Koruma Yasası) sağlık açısından yapılmış ilk düzenlemedir. Yasa halkın sağlığının sağlanmasının ve hastalıklarla mücadelenin devletin görevi olduğunu belirtmektedir (md.1). Doğumu artırmak ve çocuk ölümlerini azaltacak önlemler, doğum yapan annelerin sağlığı, salgın hastalıkları engelleme, tıp ve dallarının açılması, aşılardan denetlenmesi, çocuk ve gençlerin sağlığı için gerekli olan malzemenin sağlanması, okulda sağlık, çalışan kişiler için sağlığın sağlanması, akıl sağlığı yerinde olmayanlar için tedavi yerleri veya engelliler için yurt vb. yapılması, tıbbi istatistiklerin düzenlenmesi gibi birçok düzenlemenin devlet tarafından yapılmasını öngörmektedir (md.3). Yasa genel halk sağlığı ile ilgili hükümlere yer vermektedir. Bununla birlikte her ilçede ve gerektiğinde bir veya birden fazla Hükümet tabibi ve yardımcılarının bulunmasını (md.8), doktorlar, veterinerler, eczacılar, sıhhi ve idari memurlar tayin edilmesini öngörmektedir (md.9). Yasaya göre her ilde bir Umumi Hıfzıssıhha Meclisi kurulur ve bu meclis halkın sağlığı ile ilgili konularda yapılması gerekenlerle ilgili ayda bir toplanır. Herhangi bir salgın hastalıktan şüphelenen kişiler bunu bildirmek ve devlette yardım etmeye mecburdur. Ticari ve sanayi bütün müesseseler çiçek aşısı yaptırmaya mecburdur.

Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nda birçok salgın hastalıklara ve halkın sağlığına ilişkin hükümlere yer vermektedir. Bununla birlikte bu düzenlemede frengi hastalığı ile ilgili hükümlere de yer verilmiştir. Frengi madenlerde yaygın olarak karşılaşılan hastalıklardan bir tanesidir (Quataert, 2009: 155). Yasa frengi vb. hastalıklara sahip olan kişinin tedavi olmasını zorunlu kılmaktadır. Bu kişilerin ücretsiz tedavi edileceği belirtilmektedir. Bunun yanında yasa bu kişilerin evlenmesini yasaklamaktadır.

Umumi Hıfzıssıhha Kanunu aynı zamanda işverenlere de sağlık konusunda yükümlülükler getirmektedir. İşyeri sahipleri (gıda, toplu tüketim, insan bedenine temas eden temizlik hizmetleri) çalışanlarına hijyen konusunda o işyerinin faaliyetinin gerektirdiği eğitimi vermek ve bu eğitimi alanları istihdam etmek zorundadır. Herhangi bir bulaşıcı hastalığı olan, çevresini rahatsız edecek biçimde yarası olanlar vb. iyileştiği belgelenene kadar çalıştırılmazlar. Herhangi bir hastalık veya salgın durumunda inceleme masraflarını işveren karşılar. Bu tür hastalıklar için tüm sorumluluklar işverene aittir (md. 126-127).

Fabrika, imalathane ve maden işlerinde on iki yaşın altında çocuk çalıştırılmaz. On iki ile on altı yaş arası çocuklar günde 8 saatten fazla çalıştırılmaz ve saat yirmiden sonra gece çalıştırılmazlar. Bir işçi gece hizmetleri ve yer altında günlük sekiz saatten fazla çalıştırılmaz. Bar, meyhane, dans salonları, kahve, gazino ve hamamlarda on sekiz yaşından küçüklerin çalışması yasaktır. Hamile kadınlar doğumdan önceki üç ay boyunca sağlığını etkileyen ağır işlerde çalıştırılmaz. Doğum istirahatinden sonra işe başlayan kadın ilk altı ay çocuğunu emzirmek için mesai içinde yarımşar saatlik iki ara verilir. Maden ocakları ve inşaat yerleri yakınında alkol satışı veya genel ev açılması yasaktır (md. 173-177).

İşçilerin sağlığı için İktisat ve Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekaletleri tarafından nizamname yapılır, işyerlerinde gerekli olan sağlık şartları sağlanır, kullanılan alet, edevatın kaza veya meslek hastalığına sebep olmaması için tedbir alınır (md. 179).

Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ile işçilerin işyerindeki sağlık ve güvenliklerine ilişkin yukarıdaki hükümler getirilmiştir. Bu düzenlemeler sınırlı da olsa işçilerin sağlık ve güvenliklerini sağlama açısından yapılan önemli düzenlemelerdir.

Bir sonraki düzenleme ise 1936 yılında ise 3008 sayılı İş Kanunu'dur. Ancak bu yasanın kapsamı dardır. Yasanın uygulanabilmesi için söz konusu işletmenin en az 10 kişinin çalıştığı bir işletme olması gerekiyordu.

Bununla birlikte yasa haftalık çalışma saatini 48 saat ve günlük çalışmayı da 8 saat olarak öngörmekteydi. Aynı doğrultuda yasa, hafta tatilini ve bayram tatillerinde ücretlerde kesinti yapılmayacağını belirtiyordu.

Maden ocakları işleri, kablo döşenmesi, kanalizasyon ve tünel inşaatı gibi yer altında veya su altında çalışılacak işlerde, 18 yaşı doldurmamış erkek çocukların veya istisnasız her yaştaki kız ve kadınların çalıştırılmaları yasaklamaktadır. Bununla birlikte yasa 18 yaşını doldurmamış erkek çocuklarla her yaştaki kadınların gece çalışmalarını yasaklamaktadır. Ancak istisnai durumlarda 16 yaşından büyük olan kız ve erkek çocuklarının ve kadınların gece çalıştırmalarına izin vermektedir. Yasa işverenin işçilerin sağlığını koruması gerektiğini ve gerekli tedbirleri alması gerektiğini belirtmektedir.

1936 yılında İş Kanunu çıkarılmıştı ancak 1940 yılında çıkarılan Milli Korunma Kanunu İş Kanunu'nun uygulanmasını sınırlamaktaydı. Bu kanun maden sektöründe gereken işçiyi temin edebilmek için işçilere Osmanlı'daki uygulamaya benzer bir "iş mükellefiyeti" yüklüyordu. Bu işçilerin çalıştıkları yeri terk etmeleri yasaktı. Yasa gerekirse işçilerin fazladan çalıştırılabileceğini, 151 sayılı, 1593 sayılı ve 3008 sayılı kanunlarda kadınların ve 12 yaşından yukarı kız ve erkek çocuklarının sanayi işlerinde ve 16 yaşından yukarı erkek çocukların madenlerde çalıştırılabileceği hükümlerinin uygulanamayabileceğini, hafta tatili ve ulusal bayram ve genel tatiller hakkındaki kanun hükümlerinin uygulanamayabileceğini düzenlemektedir (Makal, 1999: 413).

1936 yılında çıkarılan İş Kanunu iş hayatındaki "iş kazaları ile meslekî hastalıkları, analık, ihtiyarlık, işten kalma, hastalık ve ölüm hallerine karşı yapılacak sosyal yardımların devlet tarafından tanzim ve idare edilmesi" için işçi sigortası idaresi kurulacağını öngörmüştü. Ancak "İşçi Sigortaları Kurumu" 1945 yılında kuruldu.

İşçi Sigortaları Kurumu kurulduğu yıl, ilk önce 4772 sayılı İş Kazaları, Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortaları Kanunu kapsama alınmıştır. Bu kanun sigortalı olan kişilerin herhangi bir iş kazası, meslek hastalığı (veya bunlar sonucu ölüm) ve analık gibi durumlarla karşılaştıklarında yardım sağlamaktadır. Sağlık yardımları, geçici ve daimi iş göremezlik ödeneği, sigortalının ölümü durumunda cenaze masrafları ve hak sahiplerine ödenek sağlanması vb. yardımlarda bulunmaktadır. Bu yardımlar için primler işveren tarafından karşılanır.

Dünyada ve Türkiye'de ilk kurulan sigorta kolu iş kazası üzerine olmuştur. Bunun sebebi, iş kazalarının işçiyi olduğu kadar işvereni ve üretimin devamlılığını da kötü etkilemesidir. İşçiler iş kazası yaşadıkça bu hem işgücü hem de iş günü kaybına yol açmaktadır. Bu sebeple ilk kurulan sigorta kolu iş kazalarına ilişkin olmaktadır.

Tarihsel olarak ilk sosyal politika uygulamaları ise madenlerde yapılmaktadır. Bunun sebebi sosyal politika yöntemleriyle madenlerde çalışanların çalışma koşullarını iyileştirerek üretimin artırılıp düzenli hale getirilmesi amaçlanmaktadır (Makal, 1999: 321).

Sigorta hukuku da iş kanununun kapsamıyla sınırlı olarak en az 10 kişinin çalıştığı iş yerleri için zorunludur ve tüm çalışanları kapsama almamaktadır.

1940 yılında çıkarılan bir de Örfi İdare Kanunu vardır. Bu Kanun ile de maden havzası millileştirilmişti. Bu kanun 1960'lara kadar yürürlükte kalmıştır. Böylelikle zorunlu çalışma meşrulaştırılıp maden üretim ve devamlılığı garantilenmiştir.

Cumhuriyet döneminden 1960'lara kadar işçilerin sağlığını koruyacak, ölümlerin önüne geçecek sosyal politikaların varlığından söz edilmesi mümkün değildir. Yukarıda yayımlanan düzenlemelerin işçi sağlığı ve güvenliği açısından içeriği çok yetersizdir. Bunlar işçilerin herhangi bir kaza ya da ölüm yaşamasını engellemek için önlemlere sahip değildirler. Bununla birlikte yukarıda sözü edilen düzenlemelerin gerçek hayatta uygulanıp uygulanmadığı da belirsizdir. Bu dönemdeki düzenlemelerin hepsi bir olay olduktan sonra müdahale eden tazmin edici bir anlayışa sahiptir. Düzenlemeler önleyici bir karaktere sahip değildir. Böyle bir yasal zemine sahip olan ve uygulamaya geçmeyen bir sosyal politika anlayışıyla iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması mümkün gözükmemektedir.

2.3. 1960'lardan neoliberal dönemin başlangıcına kadar: Sosyal haklar çağı !

Bu dönem için ilk düzenleme 1961 Anayasası'dır. Bu Anayasa ile birlikte angarya yasaklanmakta, herkese çalışma hakkı tanınmakta hatta çalışma ödev olarak görülmektedir. 1961 Anayasası kimsenin yaşına, gücüne ve cinsiyetine uygun olmayan bir işte çalıştırılmayacağını savunmaktadır. Çalışma yanında herkesin dinlenme hakkını gözeterek ücretli hafta tatili, bayram tatili ve ücretli yıllık izin hakkını düzenlemektedir. Yasa adil ücret anlayışını savunurken bunun yanında sendika kurma hakkı, toplu sözleşme ve grev hakkı da tanımaktadır. Ayrıca herkesin sosyal güvenlik hakkı ve sağlık hakkının sağlanmasını devletin ödevi olarak görmektedir.

Bu dönem sosyal güvenlik açısından da önemli bir dönemdir. 1945 yılında çıkarılan İşçi Sigortaları Kurumu Kanunu ile ancak 10 ve daha fazla kişinin çalıştığı iş yerlerinde çalışan işçiler sosyal güvenceden yararlanılabiliyorken, bu dönem için sosyal güvenliğin kapsamı genişletilmiştir. Bu uygulama ancak 1960'ların ortalarında gerçekleşmiştir. 1964 yılında yürürlüğe giren 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu hizmet sözleşmesi ile çalışan herkesi kapsama alarak önceki uygulamanın tersine daha geniş bir kitleye ulaşmıştır. Bütün sigortaları (hastalık, iş kazaları ve meslek hastalıkları, analık, malullük, yaşlılık, ölüm) bünyesinde birleştiren bir kanundur.

Bu yasada iş kazaları ve meslek hastalıkları için de bir bölüme yer verilmiştir. İş kazası ve meslek hastalığı yaşandığı takdirde sigortalıya sağlanacak olanlar sağlık yardımı,

geçici veya sürekli iş göremezlik ödeneği, tedavi hizmetleri, sigortalının iş kazası veya meslek hastalığı dolayısıyla ölmesi sonucunda cenaze masraflarının karşılanması ve hak sahiplerine gelir bağlanmasıdır (md.12). Yasa iş kazası sonucu işçinin sağlık yardımlarından (md.15), iş kazası ve meslek hastalığının bildirilmesinden (md.27-28), iş kazası ve meslek hastalığı sigortası priminin ödenmesinden işvereni sorumlu tutmaktadır (md.73). Bu kanun 1964'te yayımlanıyor ancak söylendiği gibi herkes yasanın yayımlanmasıyla birlikte kapsama alınmıyor. Uygulamanın aşamalı bir şekilde olacağı kanunda belirtilmektedir (geçici md.1). Kapsam genişlemesi iller bazında yıllara yayılarak uzunca bir süreçte gerçekleştirilmiştir (Fişek, Özşuca ve Şuğle, 1997: 22).

İşçi sigortalarından sosyal sigortalara geçişte niceliksel bir dönüşüm yapıldı. Sigortalı olacakların kapsamı genişledi ancak nitelik olarak bir değişme yoktur. Yasada iş kazasına ilişkin düzenlemelerin yine tazmin edici olduğu ve önleyici bir anlayışın var olmadığı görülecektir.

Yeni Anayasa'ya uygun bir iş yasası ise çok geç yürürlüğe girmiştir. İş sağlığı ve güvenliği önlemleri iş yasasında kısmi bir yer tutmuştur. Bunlardan ilki 1967 yılında Resmi Gazete' de yayımlanan 931 sayılı yasadır. Bu yasaya göre eğer bir işçi kazaya uğrar veya hastalıktan dolayı işe gidemezse bu zamanların çalışılmış süre gibi sayılacağı belirtilmektedir. Gerekli görülen iş yerlerinde iş güvenliği kurulu kurulması öngörülmüştür. İşçi öldüğünde tazminat tutarı kanuni varislerine ödeneceği hükmü getirilmiştir. İşçinin hastalığı, kazaya uğraması ve gebeliği hallerinde bildirimsiz fesih hakkının hangi şartlarla kullanılacağı açıklanmak istenmiş fakat karışık ve kanunun sistemine aykırı hükümler getirilmiştir (m. 17/1). Böylece işe gelmemek için kasten hastalanan bir işçiyi çıkarmak hususunda işveren, diğer devamsız işçilere nazaran daha fazla bir süre bekleyecek ve akdi feshedince kıdem tazminatı da ödeyecektir (Oğuzman, 1967: 224). Ancak bu kanun Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir.

1971 yılında yayımlanan 1475 sayılı yasaya göre “İşveren, işyerinde işçilerin sağlığını ve iş güvenliğini sağlamak için gerekli olanı yapmak ve bu husustaki şartları sağlamak ve araçları noksansız bulundurmakla yükümlüdür. İşçiler de, işçi sağlığı ve iş güvenliği hakkındaki usul ve şartlara uymakla yükümlüdürler.” Ayrıca yasaya göre işverenler, makinelerin kullanılmasından doğacak tehlikelerden ve bu hususta önceden alınabilecek tedbirlerden işçileri münasip bir şekilde haberdar etmek zorundadırlar. İşverenler işyerlerinde meydana gelecek kazaları en geç, kazadan sonraki iki gün içinde yazı ile ilgili bölge çalışma müdürlüğüne bildirmek zorundadırlar. En az bir yıl çalışmış olanlara kıdemine göre yıllık ücretli izin verilir. İşçinin uğradığı kaza veya tutulduğu hastalıktan ötürü işine gidemediği

günler çalışılmış sayılır. Ağır ve tehlikeli işlerde çalışacak işçilerin hekim tarafından uygun olup olmadığı kontrol edilmeli aksi takdirde çalıştırılmaları yasaktır. Bununla birlikte 13-18 yaş arası kişiler işe alınmadan işe uygunluğu kontrol edilmeli ve her 6 ayda bir kontrol edilmelidir. Bunun yanında işveren gerekli işçi sağlığı ve güvenliği önlemlerini almaz, “işçi sağlığı ve güvenliği kurulu” kurmaz ve ağır ve tehlikeli işlerde 16 yaşından küçükleri çalıştırır ise para cezasına çarptırılır.

İptal edilen 931 sayılı yasa ve 1475 sayılı İş Kanunu iş sağlığı ve güvenliği adına birkaç hükümden başka bir şey getirmemektedir. Bu getirilen hükümler de iş sağlığı ve güvenliği açısından iş kazası gerçekleştikten sonra tazmin edici bir anlayışa sahip olduğundan sorunu tamamen ortadan kaldıracak bir niteliğe sahip değildir. Bu düzenlemelerde önleyici boyut bütünüyle işverene bırakılmaktadır. Ancak bu konudaki denetimlerin olması gerektiği gibi olmadığı bilinen bir gerçektir. Çalışma Bakanlığı’nın verilerine göre 2016 yılı için işçilerin teftiş oranı % 8.61’dir (ÇSGB, 2016: 69-70). Bu orandan denetimlerin ne derece yapıldığı görülebilir.

Bu dönem boyunca yapılan hukuki düzenlemeler yukarıdaki gibidir. 1960-1980 arasındaki bütün hükümet programlarındaki söylemlerde herkes için sağlık düşüncesi vurgulanmaktadır. Bunun yanında koruyucu hekimlik anlayışından söz ediliyor ancak uygulamada zayıf kalınıyor. Bu dönemde işçi için oluşturulan sosyal politika ve sosyal güvenlik fikrinin arka planında üretimin devamlılık ve verimliliğini sağlamak vardır.

Yukarıda sözü geçen düzenlemelerin yanında gerçekten pratiğe aktarılan bir uygulamanın da var olduğu gerçeği göz ardı edilemez. Bu dönem sağlığın sosyalleştirilmesi ütopyasının da hayata geçirildiği dönemdir. Bunun için en önemli adım 1961 yılında Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkında Kanun’un çıkarılmasıdır. Bu kanuna göre;

“İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde bir hak olarak tanınan sağlık hizmetlerinden faydalanmanın sosyal adalete uygun bir şekilde ifasını sağlamak maksadiyle tababet ve tababetle ilgili hizmetler bu kanun çerçevesinde hazırlanacak bir program dahilinde sosyalleştirilecektir.” (md.1)

Bu program çerçevesinde;

Sosyalleştirilmiş sağlık hizmeti teşkilatı: Sağlık evleri sağlık ocakları, sağlık merkezleri ile hastaneleri, çeşitli koruyucu hekimlik teşekkülleri, sağlık hizmeti hususiyet arz eden yerler için kurulmuş sağlık teşekkülleri, sağlık müdürlükleri, bölge hastaneleri, bölge laboratuvarları, sağlık personeli yetiştiren eğitim müesseseleri, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı merkez teşkilatı ve diğer Bakanlık ve kurumlarda Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ile işbirliği yapmak üzere kurulmuş olan dairelerden teşekkül eder (md.9)

Sağlık ocakları en az bir hekim ve yeterli sayıda yardımcı sağlık personeliyle kurulabilir. Sağlık ocakları hastaların muayene ve tedavisinden ve hastaların sağlık sicillerini tutmaktan sorumludur. Burada çalışacak sağlık personeli için lojman tahsis edilir. Sağlık hizmetlerinin sosyalleştirildiği bölgelerde her ilçede en az bir sağlık ocağı bulunur. Bu kurumların denetleyicisi sağlık merkezleri başhekimidir. Herhangi bir hastalık durumunda öncelikle sağlık ocağına başvurulur. Bir yerde sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilebilmesi için öncelikle bu program için gerekli tesis, lojman, malzeme, araç ve personel temin edilir. Sağlık hizmetlerinin sosyalleştirildiği bölgelerde hasta muayene ve tedavisi istisnai ilaç ve durumlar hariç ücretsizdir. Sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesini planlanması için Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığında bir özel daire kurulur. Sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesi faaliyetlerinin yürütülmesi ve değerlendirilmesi konusunda Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına görüşlerini bildirecek, tavsiyelerde bulunacak ve bu konuda halk ve çeşitli kurumlar arasında işbirliği sağlayacak bir Genel Kurul teşkil edilir. Sosyalleştirilmiş sağlık hizmetleri teşkilatı ile halk arasındaki münasebeti temin maksadiyle sağlık ocaklarında, Sağlık merkezlerinde ve illerde, sağlık kurulları kurulur. Bu kurullar halkın sağlık teşkilatından istediği hususları ilgililere duyurur. Hizmetlerin başarı ile yürütülmesi için halkın eğitilmesine ve teşkilat ile maddi ve manevi işbirliği yapmalarına yardım ederler.

Fişek, Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkındaki Kanun'u sağlık hizmetlerinde yapılan bir devrim olarak görmektedir. Fişek'e göre bu kanun Türkiye'deki tüm sağlık hizmetlerinin bir devlet görevi olduğunu ilk basamak tedavi hizmetini köylere kadar yayarak herkesi sağlık hizmetlerinden yararlandırması, koruyucu ve iyileştirici hekimlik hizmetlerinin bir elden yönetimini, halk ile bütünleşmeyi ve kamu sektöründe hekimlerin tam süre çalışması ilkesini öngördüğünden sağlık hizmetlerinde bir devrim niteliği taşımaktadır. Fişek, 1963-1965 yılları arasında başarılı bir şekilde uygulanan bu programın 1966'dan sonra başarısız duruma geldiğini savunmaktadır. Bunun sebebini de yetkili kişilerin kanunu gerekli bulmamaları, yeterli sayıda hekime sahip olunmaması, sağlık personellerinin gerektiği şekillerde yetiştirilememiş olması, sağlık ocağı ile hastaneler arasında işbirliği olmaması, sağlık yönetiminin yetersizliği, denetimin sağlanamaması ve gerekli ödeneklerin ve araç gereç sağlanamamış olması olarak görmektedir (Fişek, 1983: 163-166).

1960'lı yıllarda sosyalleştirme uygulamalarıyla sağlık hizmetlerinin meta dışına çıkarılması ve temel bir yurttaşlık hakkı olarak tanınması yönünde önemli adımlar atılmıştır. Buna rağmen, nüfusun tamamını kapsayan ve prime değil "yurttaşlığa dayalı", genel bütçeden finanse edilen bir sağlık hizmeti sistemi kurulamamış, üstelik tıbbi teknolojinin uluslararası sermayeye bağlı yapısında da herhangi bir değişiklik gerçekleştirilememiştir. Dolayısıyla 1960'lı yıllar da dâhil olmak üzere, hiçbir tarihsel dönemeçte

Türkiye’de sağlık hizmetlerinin tamamıyla meta dışına çıkarılması mümkün olmamıştır (Ünlütürk, 2011: 122).

“Sağlığın Sosyalleştirilmesi” uygulaması, diğer düzenlemelerden, uygulamaya geçmesi ve önleyici bir sağlık anlayışına sahip olması yönüyle ayrılmaktadır. Ancak bu uygulama da Fişek’in de söylediği gibi birtakım sebeplerle ortadan kaldırılmıştır.

1960’lar boyunca sosyal politikaya ilişkin önceki düzenlemenin aksine görünürde farklı bir bakışa sahip bir dizi düzenleme yapılmıştır. Bunlardan en önemlisi “sağlığın sosyalleştirilmesi” uygulamasıdır denebilir. Ancak birtakım yapısal problemler ve bilinçli bir değişim sebebiyle sağlığın sosyalleştirilmesi mümkün olamamıştır. Yeterli olmasa da bu düşüncenin bir süre hayata geçmiş olması sosyal politika açısından önemlidir. Ancak madencilik sektörü açısından bakılacak olursa kağıt üzerinde kalan düzenlemelerin buradaki işçilere bir faydası dokunmamaktadır ve yine işçiler madenlerde ölmeye devam etmektedir.

İş kazaları kadar meslek hastalıkları da Türkiye’de işçinin sağlığı açısından çözülmeyi bekleyen önemli sorunlardan biridir. Ancak Türkiye’de meslek hastalıkları ile ilgili sağlıklı veri bulunmamaktadır. Bunun sebebi meslek hastalıklarına tanı koyabilecek bir örgütlenme mekanizmasının bulunmamasıdır. Bu sorun resmi raporlarda da açıkça dile getirilmektedir (TBMM, 2010: 291). Meslek hastalıklarının tespit edileceği hastaneler ve bu hastalıkları tespit edecek yeterli eğitime sahip hekimler bulunmamaktadır. Bu durum meslek hastalıkları ile ilgili yapılan istatistiklerde doğru bilgi edinilmesini engellemektedir. Bununla ilgili ilk çalışmalar 1978 yılında Meslek Hastalıkları Hastanelerinin kurulmasıdır. Bu hastaneler meslek hastalıklarının tespit edilmesi adına önemli çalışmalar yapmışlardır. 1949 yılında ilk SSK Hastanesi, İş Kazası ve Meslek Hastalıkları Hastanesi adıyla kurulmuş ancak bu hastane daha sonra genel hastaneye dönüştürülmüştür. Meslek hastalıkları için bir hastane ancak 1976 yılında SSK Eyüp Hastanesi içinde İstanbul Meslek Hastalıkları kliniğinin kurulmasıyla başlamıştır. 1978 yılında ise Meslek Hastalıkları Hastaneleri’nin kurulmasıyla devam etmiştir. Bu hastanelerle birlikte daha önce bilinmeyen birçok meslek hastalığı tespit edilmiştir ve iş sağlığı ve güvenliği adına önemli çalışmalar yapmışlardır. Meslek hastalıklarının erken teşhisi, tedavisi, periyodik muayeneler, işyerinde inceleme, koruyucu hekimlik hizmetleri gibi birçok önleyici çalışmalar yapılmıştır (Yenimahalleli-Yaşar, 2018: 19-22).

1980’li yıllara kadar iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili gerekli mevzuat oluşturulmuş, iş sağlığı ve güvenliğinin uygulanmasını sağlayacak kurumsal yapı da meydana getirilmiştir. Ancak iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanabilmesi için sadece mevzuatın uygun olması ve gerekli kurumsal yapının oluşturulması yeterli olmamaktadır. Özveri iş sağlığı ve güvenliği için gerekli mevzuatın oluşturulmasına rağmen denetim yapacak müfettişin olmadığını,

müfettiş var olan yerde teknik olanakların yetersiz olduğunu, sağlıklı kayıt sisteminin olmadığını ve işverenler tarafından iş kazalarının nedenlerinin işçilerin dikkatsizliği olarak görüldüğü için iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanamadığını savunmaktadır. Oluşturulan mevzuat Özveri'ye göre sadece kağıt üzerinde kalmıştır. Dilaver Paşa Nizamnamesi'nden 1980'lere kadar iş sağlığı ve güvenliği mevzuatı oluşturma sorunu ile uğraşmaktadır. Bununla birlikte ise kazalar hala devam etmektedir (Özveri, 2015: 59-60).

2.4. 1980'ler ve sonrası neoliberal dönüşüm dönemi: Henüz filizlenmekte olan sosyal hakların tasfiyesi

1980'ler sosyal politika açısından kendi içinde değerlendirilmesi gereken farklı bir dönemdir. Bu dönem için devletin rolü önceki dönemlere göre değişmiştir. Burada devlet özel sektörün düzenleyicisi, denetleyicisi ve tamamlayıcısı haline gelmiştir. Sosyal devlet yerine sınırlı bir devlet anlayışı hakim olmuştur. 1980 sonrasında piyasanın karlılığı ve verimliliği önemsenerek yeniden yapılanma bu zihniyet altında biçimlenmiştir. 1960'lar dönemindeki sosyal haklar ve refah devleti tasfiye edilmiştir. 1960'larda sosyal haklar ile işçinin çalışması ve üretmesi garantilenirken 1980 sonrasında işçi bu haklardan yoksun bırakılmıştır.

1960'lar boyunca ithal ikameci bir sanayileşme stratejisi başat konumdayken 1980'lerde ihracata dayalı bir sanayileşme önemli hale gelmiştir. Bu sebeple ithal ikameci sanayileşmenin aksine ihracata dayalı bir sanayileşme modelinde işçilerin üretilen mallar için pazar olup olmaması önemli olmadığından işçi sınıfına sosyal hak ve refah sağlamakta önemsenmemiştir (Boratav, 2016: 125). Bu dönem işçinin bütün kazanımları açısından bir gerileme söz konusudur. Bu dönemi ve sosyal politika bakışını anlayabilmek için döneme dair söz konusu düzenlemelere değinmek gerekmektedir.

1980'ler açısından ilk değinilmesi gereken bu dönemin temel dayanağı olan düzenleme 1982 Anayasasıdır. 1982 anayasasının içeriğine bakıldığında kimsenin zorla çalıştırılmayacağını ve angaryanın yasak olduğunu düzenlemektedir. Yasa çalışmayı herkesin hakkı olarak görmenin yanında ödevi olarak da görmektedir. Çalışma ilişkilerini düzenleyici mekanizma olarak devleti konumlandırmaktadır. 1982 Anayasası kimsenin yaşına, cinsiyetin ve gücüne uymayan bir işte çalışamayacağını belirtmektedir. Bununla birlikte işçiye tatil, dinlenme, sendika kurma, toplu iş sözleşmesi yapma ve grev hakkı tanınmaktadır. Bu anayasa herkesin sosyal güvenlik hakkına sahip olduğunu ve yine bu hakkın devlet tarafından sağlanacağını belirtir. Devlet her türlü risk grubunu korumalıdır. Bunun yanında işçilerin sağlık ve güvenliğine dair herhangi bir sosyal politika anayasada mevcut değildir.

Bu dönemde iş sağlığı ve güvenliği adına yapılan ilk yenilik 2003 yılında yayımlanan 4857 sayılı İş Kanunu'dur. 4857 sayılı İş Kanunu'nun 78. Maddesine göre aynı yıl İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetmeliği çıkarılmıştır. 4857 sayılı kanunda kapsama alınan işyerlerini bu yönetmelik kapsamaktadır. Bu yönetmeliğe göre işveren işyerinin sağlık ve güvenliğini sağlamalıdır. Bunun için mesleki risklerin önlenmesi, eğitim ve bilgi verilmesi için gerekli adımları atmalıdır. İşveren, işyerindeki sağlık ve güvenlik risklerini önlemek ve koruyucu hizmetleri yürütmek üzere, işyerinden bir veya birden fazla kişiyi görevlendirir. İlk yardım, tıbbi müdahale vb. gerekli durumlar için işveren gerekli düzenlemeleri yapar, eğitilmiş ve donanımlı kişileri görevlendirir. Bunun yanında işveren risk değerlendirmesi yapar, üç günden fazla iş günü kaybı olan işçilerin yaşadığı iş kazaları ile ilgili kayıt tutar. İşçiler olası tehlikeler, koruyucu önlemler hakkında bilgilendirilmelidir. Eğitim işçi işe başlanmadan önce, çalışma yeri veya iş değişikliğinde, iş ekipmanlarının değişmesi halinde, yeni teknoloji uygulanması halinde verilir. İşçi ise kendisine verilen görevleri talimatlara uygun bir biçimde yerine getirir, üretim araçlarını doğru biçimde kullanır, kişisel koruyucu ve donanımları uygun biçimde kullanır ve tehlikeli bir durumla karşı karşıya kaldığında ilgililere bildirir. Bununla birlikte işveren işçilerden işe girişte sağlık raporu alır ve işin devamında düzenli aralıklarla sağlık kontrolünün yapılmasını sağlamalıdır. Kadınlar, çocuklar, engelliler vb. risk grupları işyerinde tehlikelere karşı öncelikli olarak korunurlar. İşçi sağlığı ve güvenliğinin sağlanabilmesi için işyerinde işçiler arasından Sağlık ve Güvenlik İşçi Temsilcisi seçilir. 4857 sayılı yasa 1475 sayılı yasaya göre daha yoğun bir iş sağlığı ve güvenliği hükümleri içerse dahi yine de iş kazalarının önlenmesi açısından yetersiz kalmaktadır.

Bu Kanun da öncekilerden farklı olmadığı gibi, 2003 yılında uygulanmaya başlanan Sağlıkta Dönüşüm Programı ile işçi sağlığı ve iş güvenliği alanında daha da geriye gidiş olduğu söylenebilir. Bu programla sağlık politikalarının yönelimi de değişmiştir. Sağlıkta Dönüşüm Programı ile dönüşüm adı altında gerçekleştirilenlerden biri de Meslek Hastalıkları Hastaneleri'nin ortadan kaldırılmasıdır. 2003 yılında "Sağlıkta Dönüşüm Programı" ile meslek hastalığı konusunda birçok çalışma yapan bu hastaneler 2000'li yılların başlarından itibaren genel hastanelere dönüştürülerek işlevsiz hale getirilmişlerdir (Yenimahalleli-Yaşar, 2018: 19-22).

Görüldüğü gibi meslek hastalıkları için tanı koyacak ve tedavi edecek bir mekanizma Türkiye'de bulunmamaktadır. Bir dönem bunun için birtakım çalışmalar yapılsa da daha sonra bu çalışmalar da devam ettirilememiştir. Hem iş kazası hem de meslek hastalıkları ile ilgili etkili bir çalışma yapılmadığı sürece işçiler meslek hastalığına maruz kalmaya ve sonucunda ölmeye devam edecektir.

2004 yılında 4857 sayılı İş Kanunu'nun 85'nci maddesine dayanarak Ağır ve Tehlikeli İşler Yönetmeliği hazırlanmıştır. Bu yönetmeliğe göre 16 yaşını doldurmamış kişiler (kadınlar dahil) ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılmaz. 16-18 yaş aralığındaki genç işçiler ancak muayene ile uygun bulunurlarsa birtakım ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılabilirler. Bunun yanında yönetmelik kadınların özel günlerinde ağır ve tehlikeli işlerde çalışmasını yasaklar. Kadınlar ve genç işçilerin ağır ve tehlikeli işlerde çalışmasını gözetmesi açısından bu yönetmelik önemlidir. Bu yönetmelik, ileride ayrıntılı olarak ele alınacak, 2013 yılında yürürlüğe giren yeni yasa ile başlayan dönemde yürürlükten kaldırılmıştır.

2008 yılında 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu çıkarıldı. Bu kanunla birlikte sosyal güvenlikte bir dönüşüme gidildi. Sosyal güvenlik ve sağlık açısından piyasalaştırma eğilimlerinin olduğu bu dönemde çıkarılan yasa, iş kazası açısından da birtakım hükümlere yer vermektedir. Ancak iş kazası açısından yasanın sadece tazmin edici bir anlayışa sahip olduğu görülmektedir. Söz konusu yasa, herhangi bir iş kazası veya meslek hastalığı sonucu gelir bağlanması, iş kazası ve meslek hastalığı sonucu ölümlerde hak sahiplerine gelir bağlanması, cenaze masraflarının karşılanması gibi iş kazası gerçekleşikten sonra yapılan maddi hükümlerle sınırlıdır.

2012 yılında ilk defa iş sağlığı güvenliğine özel olarak bir yasa çıkarılmıştır. 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu çalışma ortamında iş sağlığı ve güvenliği sağlanması amacıyla çıkarılmıştır. Bu Kanun; kamu ve özel sektöre ait bütün işlere ve işyerlerine, bu işyerlerinin işverenleri ile işveren vekillerine, çırak ve stajyerler de dâhil olmak üzere tüm çalışanlarına faaliyet konularına bakılmaksızın uygulanır(md.2). Mesleki risklerin önlenmesi ve bu risklerden korunmaya yönelik çalışmaları da kapsayacak iş sağlığı ve güvenliği hizmetlerinin sunulması için işveren; Çalışanları arasından iş güvenliği uzmanı, işyeri hekimi ve on ve daha fazla çalışanı olan çok tehlikeli sınıfta yer alan işyerlerinde diğer sağlık personeli görevlendirir. Çalışanları arasında belirlenen niteliklere sahip personel bulunmaması hâlinde, bu hizmetin tamamını veya bir kısmını ortak sağlık ve güvenlik birimlerinden hizmet alarak yerine getirebilir(md.6). İşveren bu kişilerin araç, mekan vb. gerekli ihtiyaçlarını karşılar, gerekli tedbirleri alır.

İş sağlığı ve güvenliği hizmetlerine Bakanlık destek verebilir. Giderler, iş kazası ve meslek hastalığı bakımından kısa vadeli sigorta kolları için toplanan primlerden kaynak aktarılacak suretiyle, Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından finanse edilir. İş sağlığı ve güvenliğinin sağlanabilmesi için iş yeri hekimi ve iş güvenliği uzmanlarının hak ve yetkileri kısıtlanamaz ve etik ilkeler ve meslek bağımsızlık içerisinde görevlerini yürütürler. Bu kişiler iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili konularda(eksiklik, aksaklık, tedbir vb.) işverene yazılı olarak

bildirim yaparlar. Eğer işveren gerekli tedbirleri almazsa acil bir durum halinde iş yeri hekimi veya iş güvenliği uzmanı gerekli yerlere bildirim yapmalıdır. Eğer bildirim yapmazsa bu kişinin belgesi askıya alınır. Bildirim yaptığı takdirde işveren ilgili kişiyi hak kaybına uğratabilir. Böyle bir durum gerçekleşirse işveren tazminat ödemek zorunda kalır. İşveren risk değerlendirmesi yapmakla yükümlüdür. İş sağlığı ve güvenliği yönünden çalışma ortamına ve çalışanların bu ortamda maruz kaldığı risklerin belirlenmesine yönelik gerekli kontrol, ölçüm, inceleme ve araştırmaların yapılmasını sağlar. Acil durumlar için gerekli ölçüm ve değerlendirmeler ve planlar yapılır. Bunun için gerekli personel görevlendirilir. Eğitim ve tatbikatlar yaptırılır. Herhangi bir tehlike durumunda işçi gerekli önlemler alınana kadar çalışmaktan kaçınma hakkına sahiptir. Bundan dolayı hak kaybına uğramaz. Talep edilmesine rağmen gerekli önlemler alınmazsa işçi iş sözleşmesini feshedebilir. İşveren iş kazaları ve meslek hastalıklarının kayıtlarını tutmak ve raporları düzenlemekle yükümlüdür. İş kazası ve meslek hastalıklarını işveren Sosyal Güvenlik Kurumu'na bildirmek zorundadır.

İşveren işçilerin sağlık gözetiminden sorumludur. İşe girişlerinde, iş değişikliğinde, iş kazası, meslek hastalığı veya sağlık nedeniyle tekrarlanan işten uzaklaşmalarından sonra işe dönüşlerinde talep etmeleri hâlinde, işin devamı süresince, çalışanın ve işin niteliği ile işyerinin tehlike sınıfına göre Bakanlıkça belirlenen düzenli aralıklarla sağlık gözetimlerinden işveren sorumludur. Aynı zamanda işveren işçileri iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması amacıyla riskler, tedbirler ve kişinin hak ve sorumlulukları hakkında bilgilendirmek zorundadır. Bununla birlikte iş sağlığı ve güvenliği için işçilerin eğitim almalarını sağlar. İşveren çalışma ortamı vb. işin yürütülmesi ile ilgili konularda çalışanların görüş ve katılımlarını sağlar. Çalışan verilen eğitimler ve bilgilendirmeler doğrultusunda işini icra eder ve kişisel koruyucularını uygun şekilde kullanır, tehlikeli bir durumu bildirir. İşyerinde çalışanlar arasında çalışan temsilci seçilir. 50 ve daha fazla işçinin bulunduğu ve 6 aydan daha fazla süren sürekli işlerin yapıldığı iş yerlerinde iş sağlığı ve güvenliği kurulu oluşturulur. Bu kurul iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili çalışmalar yapar. İş sağlığı ve güvenliğinin denetimi Bakanlık iş müfettişleri tarafından teftiş edilir. Herhangi ciddi bir tehlikede iş durdurulabilir, teftiş sonucu iş müfettişi işin durdurulmasına karar verme yetkisine sahiptir. Bu süreçte işveren çalışanları hak kaybına uğratabilir. İşveren sorumluluk ve yükümlülüklerini yerine getirmese bu yasanın öngördüğü şekilde cezalandırılır.

Görüldüğü üzere iş sağlığı ve güvenliği adına özel olarak çıkarılan ilk yasa olan 6331 sayılı yasa, iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması açısından birçok hüküm içermektedir. Ancak yasanın içeriği önleyici bir anlayışa sahip değildir. Bunun yanında iş kazalarının bu yasa

ıkarıldığı tarihten itibaren de devam ettiği düşünüldüğünde yasanın iş kazalarını önlemek gibi bir kaygısı olmadığı görülecektir.

Fişek, 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Yasası'nın yaklaşımını farklı bir açıdan değerlendirmektedir. Fişek'e göre, bu yasa işyeri hekimleri ve iş güvenliği uzmanları üzerine kurulmuştur. Hem 2003 yılında çıkarılan 4857 sayılı yasanın iş sağlığı güvenliği hizmeti yükümlülüğü getirmesini hem de 2012 yılında çıkarılan 6331 sayılı yasanın işyeri hekimi ve iş güvenliği uzmanı çalıştırmayı zorunlu kılmasını ve bunun 50'den daha az kişi çalıştıran iş yerlerine de uygulanacak biçimde genişletilmesini bunun göstergesi olarak sunmaktadır. İş sağlığı ve güvenliği içerisindeki sağlık gözetimi kavramının birini işe alırken işe uygunluğunun sürüp sürmeyeceğini görmek, periyodik muayenelerin ise yaralanma riskini veya bulaşıcı bir hastalık taşıyan kişinin iş çevresine bulaştırma riskini önlemek ve üretimin devamlılığını garanti etmek için yapıldığını savunmaktadır. Bunun yanında işyeri hekimliği alanının nemsizleştirildiğini savunan Fişek, işyeri hekimliğine ilişkin yönetmeliğin değiştiğini ve tıpla ilgisi olmayan mühendislerin işyeri hekimlerini denetlediğini belirtmektedir. Bununla birlikte bir işyerinde çalışmakta olan işçilerin periyodik sağlık kontrolleri için belli tekrar sürelerinin olduğunu, 2013 tarihli işyeri sağlık hizmetleri hakkında yönetmelikte tekrar sürelerinin düşürüldüğünü, meslek hastalıklarına tanı koyulamadığını belirtmektedir. Bunun yanında Fişek 6331 sayılı yasayı işçinin sağlık kontrolleri, beslenmesi, eğitimi ve katılımcılığı açısından yetersiz bulmaktadır (Fişek, 2013: 10).

Bir başka çalışmasında Fişek, 6331 sayılı yasada öngörülen çalışanların katılımının sağlanması ilişkin maddeyi gerçekçi bulmamaktadır. Katılım sorununun çözümü 6331 sayılı yasada işyeri hekimi ve iş güvenliği uzmanı bulundurulmasına dayandırıldığı savunmaktadır. Yasa işçiye bilgi edinme, görüş alma ve kararlara katılma, iş sağlığı ve güvenliği kurulu ve işçi temsilciliği oluştırma hakkı tanımaktadır. Ancak Fişek Türkiye'de örgütlenmenin zayıf olduğunu, hak aramanın hoş karşılanmadığını, ÇSGB'nin işyeri hekimi ve iş güvenliği uzmanlarının belgelerini onaylama yetkisine sahip olarak otoriter bir yaklaşım benimsemesi ve Danıştay'ın yargı yolunu kapatmaya yetkin olmasının işçilerin katılımını engellediğini savunmaktadır. Bununla birlikte yasa ancak 50 kişi ve üzeri işyerlerinde (% 98'i 50 kişi ve altında) iş sağlığı ve güvenliği kurulu kurmasına izin vermektedir. Bu da işçinin katılımının her işyeri için aynı düzeyde olmamasına ve sadece sınırlı bir kesime bu hakkı tanıyarak işçi katılımını engellemektedir (Fişek, 2014b: 9).

6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Yasası'nın ardından buna ek birçok yönetmelik ve düzenleme yapılmıştır. 2012'den itibaren iş sağlığı ve güvenliğine ilişkin her konu için ayrı bir yönetmelik çıkarılmıştır. Nicelik olarak zengin olan bu yönetmelikler içeriğine

bakıldığından nitelik olarak aynı izlenimi vermemektedir. Bunlardan biri konumuzla ilişkili ve maden sektörüne özgü olan 2013 yılında çıkarılan Maden İşyerlerinde İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetmeliği'dir. Bu yönetmelik işçinin eğitiminden çalışma ortamının denetimine kadar birçok hüküm içermektedir. Ancak uygulamaya bakıldığında bu hükümlerin gerçekleşmediği açıktır. Bunun gibi her konuda bir yönetmelik düzenlenmiştir. Tüm düzenlemeleri burada paylaşmak sayfalar süreceği için ve konumuzun sınırlarını aştığı için bunlardan söz edilmeyecektir. Ancak iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili problemleri çözmenin yolunun sadece düzenleme yapmak olmadığı açıktır. Çünkü bu düzenlemelerin yoğun olarak çıkarıldığı dönemde dahi madenlerde ölümler devam etmiştir. Sadece düzenleme yapmak ya da yönetmelik çıkarmak yeterli değildir. Bu meselenin çözülmesi için yapısal bir dönüşüm gerekmektedir. 2012 yılından itibaren bu yoğun, çözüm üretmeyen yönetmelik ve düzenleme yayımlama çabası ancak Avrupa Birliği direktifleri ve yapısal uyum programlarının hayata geçirilmesi olarak görülebilir.

Görüldüğü gibi yukarıda yapılan yasal düzenlemeler iş sağlığı ve güvenliği adına çok sınırlı bir hak tanımaktadır. Bu şekilde gerçek manada işçinin sağlığı ve güvenliğinin sağlanması mümkün değildir.

İş sağlığı ve güvenliği ile ilgili bir başka mesele ise “iş güvenliği uzmanları”dır. 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Yasası'nın ardından “İş Güvenliği Uzmanlarının Görev, Yetki, Sorumluluk ve Eğitimleri Hakkında Yönetmelik” yayımlanmıştır. Bu yönetmeliğe göre teorik 180 saat uygulamada ise en az kırk saatlik bir eğitimin ardından iş güvenliği uzmanı eğitimi belgesi verilebilmektedir (md.25). Bunun yanında iş sağlığı ve güvenliği olabilecek kişiler müfettiş, mühendis, mimar ve teknik elemanlardır (md.8). Başlı başına bir alan ve özel çalışılması gereken bir mevzu olan iş güvenliği için teknik bilgiye sahip mühendis, mimar vb. meslekleri icra eden kişilere belirli kısa bir eğitimle iş güvenliği uzmanı yetkisi verilmesi bu alana gösterilen özensizliği açıkça göstermektedir. Ayrıca yönetmelik böylesine önemli bir alan olan iş güvenliği için eğitim verecek kurumların sadece birtakım prosedürleri yerine getirmesiyle iş güvenliği uzmanı eğitimi vermelerine izin vermektedir (md.14). Yasanın bu hükümlerine bakıldığında bu nitelikte eğitim ve bilgi ile yetişen bir iş güvenliği uzmanının iş yerinde güvenliği sağlaması veya herhangi bir kazayı engellemeye yönelik bir önlem alması mümkün gözükmemektedir.

1980 sonrasında kayıt dışı sektör artmaya başladı. Bu sebeple mevcut düzenlemeler ancak kayıtlı çalışan işçilere uygulanabileceği için kayıt dışı sektörde çalışanların bu düzenlemelerden yararlanması mümkün değildi. Böylelikle bu düzenlemeler işçi kesimin sadece bir kısmına yönelik olmaktadır. Kayıt dışı bir sektörün var olduğu gerçeği söz

konusuyken iş kazalarının ve meslek hastalıklarının ortadan kalkmasını beklemek anlamsız hale gelmektedir.

6331 sayılı yasa ve sonrasında yayımlanan birçok düzenlemeye rağmen 2013 yılında Türkiye tarihinde en büyük facia olan Soma Faciası yaşanmıştır. 301 kişinin ölümüne yol açan bu facianın ardından 2015 yılında Bakanlar Kurulu, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) Haziran 1995'te yürürlüğe giren 176 sayılı maden iş yerlerinde güvenlik ve sağlık sözleşmesini ancak onaylamıştır. 176 sayılı sözleşme hem çalışma ortamının iyileştirilebilmesi adına işveren yüklenilen sorumluluklar açısından hem de işçilerin hak ve görevlerini içermesi açısından önemlidir. Türkiye'de ise ancak büyük bir facia yaşanmasının ardından imzalanmış olması yine önleyici bir anlayış olmadığını göstermektedir. Gerekli düzenlemelerin yapılmaması ve yapılanların uygulanmaması işçilerin hayatına mal olmuştur.

Bu bölüm boyunca iş sağlığı ve güvenliği üzerine oluşturulmuş sosyal politikalar incelenmiştir. Görüldüğü gibi yapılan iş sağlığı ve güvenliği politikaları yetersiz kalmakta ve arka planında iş sağlığı ve güvenliğinin etkili bir biçimde sağlanması kaygısı taşımamaktadır. Mevcut mevzuat iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanmasında yeterli değildir. Mevzuat oluşturulsa dahi uygulamaya yansımaması ise iş sağlığı ve güvenliği olgusunun sağlanmasını engellemektedir. Tüm düzenlemelere bakıldığında işin özünün aynı kaldığı ve sadece biçimsel bir dönüşüm yaşandığı açıktır. Bu şekilde devam eden bir sosyal politika anlayışı gelecekte de işçilerin sağlık, sosyal vb. ihtiyaçları ve hayatlarının devamı açısından pek iç açıcı bir tablonun olmayacağını göstermektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İŞ KAZALARINDA İŞÇİLERİN ROLÜ ÜZERİNE BİR ALAN ARAŞTIRMASI

İş kazalarına ilişkin ana akım yaklaşımlar, iş kazalarının nedenine ilişkin, bunu işçilerin bir anlamda kabahati olarak gören ve analitik yönü tartışmalı suçlayıcı bir açıklama getirmektedir. İş kazalarını, yalnızca işçilerin alınan önlemlere uyup-uymama davranışına odaklanan dar bir yaklaşımla doğru analiz etme olanağı yoktur. Bu olguyu doğru kavramak için en genel düzeyde hakim üretim siyasetini inceleyerek başlanması gerektiği ileri sürüldü ve bu çalışmada madencilik özelinde böylesi bir yaklaşım somut bir içeriği de kavuşturulmaya çalışıldı. İş kazalarının meydana gelmesine yol açan üretim siyasetine ve iş kazalarına karşı geliştirilen sosyal politikalara önceki bölümlerde yer verdikten sonra sıra kazalarda işçilerin rolünün incelenmesine geldi. İşçilerin rolünün incelenmesi işçilerin çalışma ortamlarının doğrudan gözlemlenmesi, çalışma ve yaşam koşullarının yerinde incelenmesi ve işçilerin kendileriyle yapılan görüşmeler yoluyla veri sağlanmasını gerektirmiştir. Bu bölüm böylesi bir saha araştırmasından elde edilen bulgulara dayanmaktadır. Bu bağlamda, bu bölümde ilk olarak yöntemle ilişkin açıklamalar yer almakta, ardından da saha araştırmasında elde edilen bulgular irdelenmektedir.

3.1. Yöntem

Bu tez çalışmasının araştırma nesnesi, en başından beri, belli bir sektör (kömür madenciliği) ve belli bir coğrafi bölge (Zonguldak) özelinde ele alınmaktadır. Bunun gerekçesi “Giriş” bölümünde ortaya konulmuştur. Burada öncelikle önceki saha araştırmalarından oluşan literatür incelenerek, yeni bir saha araştırması yapmanın gerekçesi ortaya konulmakta ve sonra da saha araştırmasının örnekleme ve nasıl veri toplandığına ilişkin açıklamalar yer almaktadır.

3.1.1. İşçiye suçlayıcı ana akım yaklaşımların epistemolojisi üzerine bir değerlendirme

Ana akım perspektifte sahip herhangi bir çalışma incelendiğinde iş kazalarının meydana gelmesinin kaynağında işçilerin davranışlarının olduğu yönünde bir sonuca ulaşılmaktadır. Bu bölümde öncelikle ana akım yaklaşımların bu sonuca hangi epistemolojik yoldan/yollardan ulaştığı irdelenmektedir.

Herhangi bir toplumsal sorun çözülmemek istendiğinde sorunun kaynağına giderek tanımlanmalıdır. Bu da sorunu tanımlamak adına alana gitmeyi gerektirir. Ancak alandan

alınan bilginin olduğu haliyle gerçekliği yansıttığı savunulamaz. Bhaskar (2011: 2) toplumsal meseleleri ele alan bu ana akım yaklaşımların epistemolojisi üzerine bir tespitte bulunmakta ve mevcut saha çalışmalarının genellikle gözlemlenebilir fenomenler ve olayların altında yatan gerçekliği gözden kaçırdıklarını savunmaktadır. Bhaskar’a göre gerçekliğin bilgisine ulaşma amaçlı gidilen saha çalışmasında görüngü ile yetinen araştırmacıların çalışmaları çok yüzeysel düzeyde kalmaktadır. Araştırmacılar anketleri görüşmecilere dağıtırlar(elden veya elektronik ortam yoluyla) ve elde ettikleri sonuçları gerçekliğin bilgisi gibi yansıtırlar. Eğer bir çalışan veya işveren verilen anket seçeneklerinden “iş kazalarında sorumlu çalışandır” ifadesini seçiyor ve araştırmacı sonuç olarak iş kazalarının asıl sebebinin çalışan olduğu sonucuna varıyor ise burada büyük bir problem vardır. Bu sadece görünenin bilgisidir, gerçekliğin değil. Araştırmalar bu doğrultuda devam ettiği sürece gerçekliğin bilgisine ulaşmamız mümkün değildir. Bunun için araştırmacı sadece anketlerden çıkan sonuçlara değil, bunun arkasındaki sebeplere odaklanmalıdır. Tersine doğrultuda devam eden araştırmalar neden sonuç ilişkisi kurmaktan uzak çalışmalar yığınının başka bir şey olamayacaktır.

Bu bölüm çerçevesinde iş kazaları üzerine yapılan saha çalışmaları incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda madencilik sektörüne ilişkin kaynakların büyük çoğunluğu kronolojik bir sıralama sunmaktan öteye gitmedikleri ve görüngüyü olduğu gibi kabul ettikleri görülmektedir. Bununla birlikte yapılan çalışmalar devlet merkezli bir bakış açısına sahip olduğundan işçiyi göz ardı etmektedir.

Hakim düşünce iş kazalarının yaşanmasında en büyük sorumluyu işçi olarak görmektedir. İşini düzgün yapmayan, güvenlik önlemlerini almayan, ihmalkar olan işçi olarak kabul edilmektedir. Bu çalışmada ise iş kazalarını bizzat kendisi deneyimleyen işçinin iş kazalarının yaşanmasındaki esas rolünün ne olduğuna bakılacaktır.

İşçiyi kazaların sebebi olarak gören hakim iş sağlığı ve güvenliği görüşünün temeli 1930’lu yıllarda atıldı. Heinrich’in ortaya attığı bu görüşe göre meydana gelen kazaların büyük bir çoğunluğunun sorumlusu ‘kişinin güvensiz davranışları’ydı. “Güvensiz davranış” olarak bilinen bu kavrama göre işçi dalgınlık, dikkatsizlik, işi bilinçli yapmamak, aceleci davranmak, koruyucu malzeme kullanmamak gibi davranışlar sergilerse bu güvensiz bir davranış yaptığı anlamına gelmektedir. Bunun yanında Heinrich ‘dikkatsizlik, inatçılık, hırslılık ve diğer istenmeyen karakter özellikleri’ nin kişiye kendi soyu dolayısıyla kalıtsal olarak geçtiğini veya çevresinin sonradan öğrettiği özellikler olduğunu savunmaktadır. Bu özelliklere sahip olan kişi iş yerinde ‘güvensiz davranışları’ sergilemeye eğilimli olarak görülmektedir. Heinrich’e göre kazanın meydana gelmesi için soy ve sosyal çevre etkisi, kişinin hatası, güvensiz davranış ve mekanik ve fiziksel tehlikeler, kaza, yaralanma olarak

adlandırılan 5 faktörün gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu, ‘Domino Teorisi’ olarak adlandırılır. Bu faktörler birbirine bağlıdır ve sırasıyla birinin gerçekleşmesi diğerinin gerçekleşmesine sebep olur. Ancak burada ‘güvensiz davranış ve mekanik tehlikeler’ faktörü kaza dizisinin merkezi olarak görülmekte ve eğer bu çıkarılırsa diğerlerinin etkisiz hale geleceği söylenmektedir (Heinrich, 1950: 10-12).

Literatürde “Domino Teorisi” olarak adlandırılan bu düşünceyi teori olmanın gerekliliklerine sahip olmadığı için teori/kuram olarak adlandırmak pek uygun olmayacaktır. Bu düşünce insanın içinde olduğu iş kazası olgusunun gerçekleşmesini domino taşlarının hareketlerine benzetmesiyle ancak bir analogi olarak adlandırılabilir.

Görüldüğü üzere literatürde Domino Teorisi olarak adlandırılan bu düşüncede kazanın en büyük sorumlusu işçi olarak görülmektedir. İşçi soyunun veya çevresinin ona empoze ettiği davranışların dışına çıkamayan pasif bir bireydir ve güvensiz davranış sergileme potansiyeline sahiptir. Bu görüş doğrultusunda eğer işçi güvensiz davranışlar sergilemezse kazanın olmayacağı düşünülmektedir. Kazaların asıl sebebini çalışanın güvensiz davranışları ile ilişkilendiren bu görüşün ortaya attığı iddia güvensiz davranışları merkeze almakta ve bu davranışlar ortadan kalkarsa kazaların gerçekleşmeyeceğini savunmaktadır. Bu görüşün öne sürdüğü iddia gerçeği yansıtmamaktadır. Çalışan hiçbir şekilde hata yapmasa dahi (ki bu insan doğasına aykırı bir düşüncedir) çalışılan ortam, kullanılan malzemeler, önlemlerin alınmaması, denetimlerin yapılmaması veya herhangi bir doğal/doğal olmayan durumdan dolayı iş kazası yaşayabilir. İşçiyi suçlayıcı bu yaklaşım meydana gelen olayın sorumluluğunu çalışma ilişkisinde sadece emeğiyle var olabilen işçiye yıkmaktan öteye gitmemektedir. Bu görüşün işvereni veya sorumlu kişi/kişileri alınması gereken önlemler, verilmesi gereken eğitimler, yapılması gereken denetimler, kaza sonucu maliyet ve masraflar gibi sorumluluklardan kurtarma amacı taşıdığını görüyoruz. Kazaların asıl sebebi işçi ve onun sözde sahip olduğu kişisel özelliklerin sonucu gerçekleştirdiği eylemler, yani güvensiz davranışlar olarak gösterilerek kazalar meşrulaştırılmaya çalışılmakta ve sorumluluktan kaçılmaktadır.

Heinrich’in öncülüğünü yaptığı bu görüşün izlerine günümüz iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili yapılan çalışmalarda sıkça rastlamaktayız. Literatürde madenler üzerine birçok araştırma olmasına karşın sahaya gidilerek yapılan araştırmaların sayısı sınırlıdır. Sahaya giden araştırmalar ise büyük çoğunlukla yöntem açısından yetersizdir.

Taşyürek çalışmasında iş kazalarının % 88’i çalışanların güvensiz hareketlerinden kaynaklandığı düşüncesini doğru bulmamakta ve iş kazalarının önlenebileceğini savunmaktadır (Taşyürek, 2018: 13).

Sınırlı da olsa iş kazaları ile ilgili literatürde yer alan çalışmaların iş kazalarının nedenlerine ilişkin olarak getirdiği açıklamaları 4 başlığa ayırabiliriz: 1. İş kazalarından işçiyi ve işçinin davranışlarını sorumlu tutanlar, 2. İş kazalarını işverene maliyet olarak görenler, 3. Sahadan elde edilen bilgiyi salt doğru kabul edenler, 4. İş kazalarının nedenlerini sadece kaza raporları veya istatistiklerde arayanlar.

Literatürde yer alan bir çalışma Aydın'ın "Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde İş Güvenliği ve İşçi Sağlığı Uygulamalarının İş Kazalarının Önlenmesi Açısından İncelenmesi" başlıklı çalışmasıdır. Çalışma İstanbul ilinde Çatalca İlçesinde yer alan Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerinde iş kazası ve meslek hastalıklarının işverene sorumlulukları hakkında çalışanların düşünceleri, iş güvenliği ve işçi sağlığı ve iş kazası kavramları ve bu kavramların hususlarını tespit etmek amacıyla işçi çalışanların görüşlerine yönelik bir anket çalışması gerçekleştirilmiştir. 117 çalışanla görüşülen çalışmada, iş güvenliği ve işçi sağlığı uygulamalarının varlığı ve iş kazalarını önlemedeki etkisinin demografik özelliklere göre değişip değişmediğine bakılmıştır. Heinrich'in "Domino Teorisi" olarak adlandırılan düşüncesini destekleyen çalışma, doğaya karşı zayıflığın ortadan kalkmayacağını ve kazalardan kurtuluşun imkansız olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte sözü edilen çalışma her kazada insanın mutlaka kusurlu olabilecek bir davranışının söz konusu olduğunu ve bundan kaçınılamayacağını söylemektedir (Aydın, 2015: 29). "Güvensiz davranış"ları kazaların yaşanmasında en önemli faktör olarak gören çalışmanın burada bir kafa karışıklığı yaşadığı düşünülmektedir. Karışıklığın sebebi, eğer doğaya karşı zayıflık kaldırılamıyor ve kazalardan kurtuluş imkansız ise insanın "güvensiz davranış"larının yerine kazaya yol açabilecek durumların ortadan kaldırılması gerekmektedir. Ancak çalışma kazaları önlemedeki en önemli faktörün "güvensiz davranışlar" olduğunu belirterek kendi ile çelişmektedir.

Yapılan saha araştırması doğrultusunda çalışma, "iş kazası ve meslek hastalıklarının çalışandan kaynaklı sebepleri olarak; dalgınlık, dikkatsizlik ve işi bilinçsiz yapmanın iş kazalarında etkili olduğu, bu kazaların işin gidişatını durdurduğu ve üretimin akışını da yavaşlattığı, üretim ve verimliliğin kayıp olmasına sebep olduğu, oluşan her türlü kaza, küçük ya da büyük işveren bakımından sonuçta bir maliyet oluşturduğu" sonucuna varılmıştır (Aydın, 2015: 9).

Bu çalışma da farksız olarak iş kazalarını işverene bir maliyet ve işçinin davranışı sonucu meydana gelen bir olgu olarak görmektedir (Aydın, 2015: 20).

Tülü'nün (2014: 43) "İş Sağlığı Güvenliği Hizmetlerinde İş Sağlığı Güvenliği Profesyonellerinin Algı ve Beklentileri" başlıklı çalışması bir diğer örnektir. İş kazalarını büyük ölçüde işçilerin kural ihlallerine bağlayan çalışma bunun yanı sıra verimliliği ve

karlılığı etkileyen maliyet unsuru olarak değerlendirmektedir. Elektronik ortamda anket aracılığıyla gerçekleştirilen çalışma 2.731 iş sağlığı güvenliği uzmanı ve işyeri hekimine ulaşılmıştır. Çalışmanın en büyük problemi iş sağlığı güvenliği hizmetlerinin uygulandığı işçiler yerine, işyerinde işverene bağlı olarak çalışan iş sağlığı güvenliği uzmanı ve işyeri hekimlerini muhatap almasıdır. Bunun yanında diğer çalışmalar gibi bu çalışma da işçilerin iş kazaları konusunda en büyük paya sahip olduğu düşüncesiyle hareket etmektedir.

Uslu'nun (2014: 16) yaptığı çalışmaya göre iş kazalarının çoğu güvensiz davranışlar nedeniyle meydana gelmektedir. Araştırma Eskişehir ilinde çalışanların güvenlik kültürü algılamaları ve işletmelerdeki güvenlik performansını ölçmeye yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. Eskişehir Organize Sanayi Bölgesinde yer alan ve metal sektöründe faaliyet gösteren yedi farklı firmanın güvenlik performansları ile bu firmalardan 453 çalışanın güvenlik kültürü algılamalarına ilişkin veri toplanarak analiz edilmiştir. Bir araştırma yaparken neyin araştırıldığı kadar hangi soruların sorulduğu da çok önemlidir. İşyerindeki güvenlik performansı ile güvenlik kültürünü bağdaştıran çalışmanın hipotezleri, güvenlik kültürü algısının demografik özelliklere göre değişip değişmediği üzerinedir. Çalışmanın bu soruların cevaplarını arayarak nereye varmak istediği belirsizdir. Eğer güvenlik kültürü demografik bir özelliğe göre farklılık gösteriyor veya göstermiyor ise çalışmada sonuç olarak nereye ulaşılacaktır? Ancak burada biz çalışmanın iş sağlığı güvenliği veya çalışanların yaşadığı iş kazalarına ilişkin anlamlı bir çözümleme yapamadığı sonucuna varabiliriz.

Yukarıda sıralanan çalışmaların tamamının ortak noktası kendilerinden önce yapılmış araştırmaları bütünüyle doğru kabul etmeleridir. Olanı olduğu gibi alan ve eleştirel bakış açısından yoksun olan bu literatür, kendisinden önce yapılanların tekrarı olmaktan öteye geçememektedir.

“Şimdiye kadar yapılan kaynak çalışmalardan elde edilen bulgulara göre iş kazalarının % 88'i tehlikeli hareketlerden, % 10'u tehlikeli durumlardan, %2'si kaçınılmaz ve sebebi bilinmeyen hareketlerden oluşmaktadır.” (Güvenç, 2015: 135).

Bu örnekte de görüldüğü gibi, daha önceki çalışmalar olduğu gibi kabul edilerek iş kazalarının % 88'inin işçinin tehlikeleri hareketlerinden meydana geldiği düşüncesi savunulmakta ve meydana gelen iş kazalarının büyük bir yüzdesinden işçiler sorumlu tutulmaktadır.

İş sağlığı ve güvenliği ile ilgili resmi kuruluşların da bakış açısı ana akım yaklaşımla aynı doğrultudadır. Bir kazanın meydana gelmesini kaza zinciri teorisi (Doğa koşulları [doğal yapı], kişisel eksiklikler, güvensiz durum ve davranışlar, kaza, zarar [ölüm veya yaralanma]) olarak adlandırılan düşünceye dayandırmaktadırlar (İSGİP, 2015: 149). Bununla birlikte iş

kazası meselesi resmi kaynaklar tarafından tanımlayıcı ve sayısal verilerle iş kazasını ele alan bir anlayışın ötesine gitmemektedir. İş kazaları genellikle, her şeyden önce bir kültür ve eğitim sorunu olarak görülmektedir (TBMM, 2010: 287-288; ÇSGB, 2014).

Çalışmalar sahaya gitmeden önce “iş kazalarının büyük bölümünün sorumlusu işçidir” ön kabulüyle yola çıkmaktadır. Bunu da kendilerinden önceki çalışmaların bulgularına dayandırmaktadırlar. Oysa literatürde olan bir çalışmanın her zaman doğru sonuca varacağını düşünmek gerçekçi bir yaklaşım değildir. Bir çalışma öncesinde ona ilişkin olan her çalışmanın doğru olacağı bakış açısı bundan sonra yapılacak çalışmanın ortaya çıkmasında sağlıklı sonuçlar doğurmayacaktır.

İş kazaları ile ilgili literatür incelendiğinde çalışmaların çoğunda Heinrich’in temellerini attığı işçiyi suçlayan görüşün izlerini görmekteyiz. Çalışmalar eğer işçi “güvensiz davranış veya tehlikeli hareket” gerçekleştirmez ise kazaların meydana gelmeyeceğini düşünmektedirler. Ancak insan doğası gereği hata yapmaması mümkün olmamasına rağmen kazaların büyük çoğunluğunun sebebini kişide aramak pek yerinde bir yaklaşım değildir. Bu yaklaşımların aksine Fişek (2014a: 9), çalışma koşulları düzeltilir yani önlemler alınırsa işçinin hata yapmasına olanak kalmayacağını düşünmektedir. İş kazalarını önlemedeki en etkili yöntem; kişinin sözde “güvensiz davranışları” yerine, çalışma koşullarından doğan “güvensiz durumları” ortadan kaldırmaktır

Yukarıdaki ve genel olarak literatürdeki tüm çalışmaların en büyük sorunlarından biri de nitel yöntemin kullanılması gerekliliği olan durumlarda dahi nicel yöntem kullanmalarıdır. Nicel yöntemle “iş kazası geçiren x kişi var” gibi sayısal verilere ulaşılabilirken, iş kazalarının ardında yatan nedenlerini bulmak isteyen araştırmacıların da bu yöntemle yola çıktığını görüyoruz. Bu da gerçekleştirilen çalışmaların ulaştığı sonuç konusunda şüpheyi yol açmaktadır.

Literatür bağlamında bir başka problem ise tarihsel olarak bütünselliktedir. Bazı çalışmalar uzun süredir var olan bir olguyu sanki sadece belirli bir dönemden itibaren varmış gibi ele alma problemine düşmektedirler. Müftüoğlu ve Taniş’in (2010: 185) ve Bayer’in (2002: 1) çalışması buna örnek verilebilir. Müftüoğlu ve Taniş, 1980 sonrası iş kazalarını ele alırken, Bayer iş kazalarını 1961 yılı öncesi ve sonrası diye sadece belirli bir dönemi ele alarak çalışmasını gerçekleştirmiştir. Böyle bir dönemselleştirme iş kazalarının bu tarihler öncesinde sanki problem olmadığı gibi bir yanılsamaya okuyucuları itebilir. Bu yüzden bir olgu ile ilgili bir araştırma yaparken onun var olduğu tarihten itibaren ele almak, olgunun var olma sebebi ve neden o tarihte var olduğuna ilişkin daha anlamlı sonuçlara ulaşılmasını sağlayacaktır.

İş kazaları ile ilgili bir diğer problem ise iş kazalarına ilişkin verilerle iş kazalarının nedenlerine ulaşılabileceğinin düşünülmesidir. Önder ve Önder'in (2010: 5) çalışması da bunlardan biridir. Bu çalışma, 2001-2008 yılları arasında TKİ'ye bağlı yeraltı ve yerüstü işletmelerinde meydana gelen kazaları değerlendirmiştir. Kaza raporları ve istatistiklere dayanarak bu araştırma gerçekleştirilmiştir. Sadece bu verilere dayanarak iş kazalarının nedenlerini anlamak, çözüm bulmak yeterli değildir. Kaza raporlarının uygun şekilde tutulup, tutulmadığı veya gerçeği yansıtıp yansıtmadığı bilinmemektedir. Bu sebeple sadece bunların verdiği bilgiyle iş kazalarını anlamak mümkün değildir. Bunun yanında çalışmanın kazaları 2001-2008 yılları arası gibi dar bir zamansal çerçevede değerlendirilmesi de iş kazası olgusunun anlaşılmasını güçleştirmektedir.

Literatürdeki hakim yaklaşımın aksine bu çalışma saha araştırmasına başlamadan önce "iş kazaları işçinin hatasıdır" gibi ön kabullere sahip olunarak gerçekleştirilmemiştir. Çalışma öncesinde bu sadece bir ihtimaldir ve ancak sahadaki araştırma nihayetinde böyle bir sonuca varılabilir. Literatürdeki yaygın ön kabuller olduğu gibi doğru kabul edilmemiş, objektif biçimde değerlendirilerek çalışmada yer verilmiştir. Bunun yanında çalışmada sadece iş kazası raporları, istatistiki veriler ile iş kazasının asıl sebebine ulaşamayacağı düşünülmektedir. Bunlar sadece sonuca ulaşmada yardımcı araçlar olabilirler. Bununla birlikte iş kazası gibi bir olgunun arkasında yatan sebep veya sebeplerin tek başına anket, ölçek vb. nicel teknikler ile ölçülemeyeceğine inanılmaktadır. Sahadan elde edilen verilerin, elde edildiği şekilde gerçekliği yansıttığı kabul edilmemektedir. Hakim literatürün tersine Özdemir (2018: 33) sosyal bilimlerde egemen yaklaşımın niceliksel yöntemleri benimsediğini ve böylelikle konunun yalnızca belirli bir yerden bakılınca görünen yönlerini betimleyici bir tarzda ön plana çıkardığını, gerçekliğin esas belirleyicilerini görünmez kıldığını, iş sağlığı ve güvenliğinin ancak güncel üretim ilişkileri ve sınıfların durumu ile yani ekonomi politik yaklaşımla tartışılmasının gerekliliğini savunmaktadır. Bu görüşü destekleyen bu çalışma, anaakım yaklaşımı benimseyen çalışmalardan bu yönüyle de ayrılmaktadır.

3.1.2. Saha araştırmasına ilişkin veri kaynakları

Bu çalışma çerçevesinde konuyla ilgili kaynaklar incelenmiştir. Yapılan çalışmaların büyük çoğunluğu devlet merkezli bir bakış açısına sahip olduğundan işçiyi göz ardı etmektedir. İş kazaları ile ilgili bir çalışma yapmak, iş kazasını yaşayan bireye gitmeyi gerektirmektedir. Bu nedenle bu çalışmanın üçüncü bölümü iş kazası yaşamış kişilerle görüşmelere ayrılmıştır.

Bu tez kapsamında iş kazaları ve işçi ölümlerinin en çok yaşandığı sektörlerden biri olan kömür madenciliği seçilmiştir. Çalışma koşulları ve yaşanabilecek riskler düşünüldüğünde ülkemizdeki en ağır işkollarından birine sahip sektördür. Taş kömürünün 1840'lardan beri en yoğun şekilde üretildiği il ise Zonguldak'tır. Bu sebeple araştırmanın örneklemini olarak Zonguldak ili belirlenmiştir. Kömür çıkarılmaya başlandığı andan itibaren havzada iş kazaları yüksek oranlarda yaşanmaya devam etmiştir. Maden işçisi sayısının çıkarılmaya başlandığı zamana kıyasla çok düştüğü bugün dahi iş kazaları yaşanmaktadır. Bu sebeple Zonguldak hem kömür madenciliği hem de yüksek iş kazalarına sahip olmasından dolayı çalışma için esas bölge olarak seçilmiştir.

İş kazaları konusunda çalışanın rolü nedir? Hakim düşünce iş kazalarının yaşanmasında en büyük sorumluyu işçi olarak görmektedir. İşini düzgün yapmayan, güvenlik önlemlerini almayan, ihmalkar olan işçi görülmektedir. Bu çalışmada ise iş kazalarını bizzat kendisi deneyimleyen işçinin iş kazalarının yaşanmasındaki esas rolünün ne olduğuna bakılacaktır.

Bu sebeple çalışmada madenlerde çalışan işçilerin iş kazalarının yaşanmasındaki rolünün ne olduğu araştırılacaktır. Kazaların gerçekleşmesinde işçi kabahatli mi bu soruya cevap bulma niyetindeyiz. Bu yüzden Zonguldak ilinde maden sektöründe çalışan iş kazası geçirmiş işçilerle mülakat yapıldı.

Bu bölümde öncelikle sektöre ilişkin literatürdeki mevcut araştırmalar ve ilgili resmi veri kaynaklarından oluşan ikincil kaynaklar (tezler ve diğer bilimsel çalışmalar, TTK istatistikleri, resmi istatistik ve raporlar) taranıp derlenerek incelenmiş ve sonra da sahaya gidilerek ilk elden veri toplanmıştır. Ardından sahada resmi ve özel kuruluşlar ziyaret edilerek hem veri derlenmiş hem de çalışma ortamı ve koşulları yerinde gözlemlenmiştir. Bu nedenle bizzat madenlere gidip bir devlete ait eğitim ocağı, bir özel ocak ve bir de özel ve kayıt dışı olmak üzere üç ocak görülerek yer altı ve yerüstü gözlem yapılmıştır. Etik ilkelere uygun olarak hiçbir görüşmeci, ocak veya kurum ismi paylaşılmayacaktır. Son olarak da iş kazası geçirmiş işçilerle görüşmeler yapılarak araştırmanın alanda gerçekleştirilen kısmı sona ermiştir.

Bir önceki kısımda belirtildiği üzere iş kazaları hakkındaki literatür sorunun kaynağındaki nedenleri tatmin edici bir şekilde ortaya koymaktan uzaktır. İşçilerin hayatına mal olan bu olgu yüzeysel bir ilgiden daha fazlasını hak etmektedir. İş kazalarının birebir muhatabı olan işçi böylesi bir çalışmanın da öznesi olmalıdır. Bu nedenle iş kazaları ile ilgili bir çalışma yapmak, iş kazasını yaşayan bireye gitmeyi gerektirmektedir.

İş kazası olgusunun nedenini saptamak için işçileri merkeze alan bu çalışmada, gerçekçi bir sonuca varabilmek adına işçilerle yüz yüze görüşülmesi uygun görülmüştür. Bu nedenle bu çalışmanın bu bölümü iş kazası yaşamış kişilerle görüşmelere ayrılmıştır.

Bu çalışmada mevcut çalışmaların tersine herhangi bir ön kabul ile değil, madenlerde çalışan işçilerin iş kazalarının yaşanmasındaki rolünün ne olduğunun tespit edilmesi amacıyla hareket edilmiştir. Bu çalışmayla literatür de defaatle bahsi geçen, kazaların gerçekleşmesinde işçinin kabahatli olup olmadığı sorusuna cevap bulma niyetindeyiz. Bu yüzden görüşmeler Zonguldak ilinde iş kazasının sık yaşandığı yoğun emek kullanımı gerektiren maden sektöründe çalışan iş kazası geçirmiş işçilerle gerçekleştirildi.

Araştırmayı yapabilmek için bu sektörde çalışan veya daha önce çalışmış kişilere ulaşmak pek kolay olmadı. İşçiler kömürün çıkarıldığı tesislere civar köylerden geliyordu. Bu yüzden onlara ulaşmak problemlili bir süreçti. Bunun yanında işçiler hem ağır bir işte hem de vardiyalı olarak çalıştığından işyerinde, çalışma saatleri içinde onlar ile görüşmek mümkün değildi. Çalışmak için ocağa giren işçi vardiya bitimine kadar ocaktaydı ve işi bitince de evine dönüp dinleniyordu. Bu sebeple görüşme için uygun vakitleri saptamak zordu. Bunun yanında özel sektör işçisi de görüşmek konusunda çekimser davranıyordu. Bunun sebebi yöredeki kimi madenlerde tazminatsız işten çıkarmalar ya da kimi işyerlerine kayyım atandıktan sonra işten çıkarmaların yaşanmasıydı. Bu ve bunun gibi sorunlar özel sektörde çalışanları en çok tedirgin eden durumlarıdır.

Bu sebeplerle işçilere ulaşabilmek için öncelikle iş kazası geçirmiş işçilerin kayıtları devlet işletmelerinden talep edildi. Ancak tarihsel olarak maden işçilerin sistematik biçimde kayıtları tutulmuş değildi. İş kazası kaydı tutulanlar ise hukuki olarak sorun olabileceği gerekçesi öne sürülerek bu bilgilere erişime izin verilmemiştir. Bu nedenle devlet işletmelerinde sadece önceleri kömür üretimi yapılan ancak şuan eğitim amaçlı kullanılan bir ocağın eğitimci eşliğinde görülmesine izin verilmiştir.

Bunun sonucu olarak da görüşmecilere ulaşabilmek için çalışmada kartopu tekniği kullanılmak durumunda kalındı. Zonguldaklı olmamanın sağladığı avantaj ile birlikte tanıdıklar ve yakınların yardımı ile görüşmecilere ulaşılmaya çalışıldı. Ancak birçok görüşmeci “başına bir iş geleceği veyahut böyle işlerden anlamadığı” gerekçesiyle görüşmeyi kabul etmedi. Görüşmeciler görüşmeyi ancak ortak ve güvenilir bir tanıdık olduğu takdirde kabul ettiler. Görüşmelere tanıdıkların arkadaşları ve aile dostları ile başlandı. Zonguldak’taki maden ocaklarının çevresindeki civar köylere gidilerek görüşmecilere ulaşıldı. Zonguldak’taki köylerin birbirine uzak olduğu ve yolların engebeli olduğu göz önüne alınırsa çalışma gerçekleştirilirken ulaşım problemlili bir konuydu. Bazı görüşmeler işçiler ile vardiya dışında

evlerinde ziyaret edilerek görüşme yapılırken diğer görüşmeler ise ocakların çevresindeki ve köylerdeki kahvehanelerde veya kafelerde gerçekleştirildi. Bazı görüşmecilere de bir köyden diğerine giderken tren yolculuğu esnasında rastlanılarak görüşüldü. Hatta bazı görüşmeciler ile ancak cami çıkışında görüşmek mümkün olabildi. Bazıları ile ise görüşme yaz aylarında olduğu için hafta sonu ailesiyle denizde vakit geçirirken görüşme yapılmıştır.

Çalışma saha öncesi hazırlık dahil olmak üzere 2018 yılı Temmuz-Ağustos ayları boyunca gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında sadece iş kazası geçirmiş ve halen çalışmakta olan işçilerle değil emekli olmuş olanlarla da çalıştıkları dönemdeki işçilik deneyimleri ve yaşadıkları kazaya ilişkin görüşmeler yapılmıştır.

Bu çalışmada nitel yöntem ve bunun yanında görüşmeyi gerçekleştirebilmek için yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşmeler birbirini tekrar etmeye başladığı ve yeni görüşmelerden farklı bilgi alınamadığı için çalışmaya katılan görüşmecilerin sayısı 30 ile sınırlı kalmıştır, bu görüşmecilerin 11'i hala çalışmaya devam ederken 18'i emekli 1'i ise şu anda başka bir işte çalışmaktadır. 30 görüşmeciden 26'sı kamu çalışanı 3'ü kaçak ocak ve 1'i ise özel sektörde çalışmaktadır. Hazırlanan görüşme formunda literatürün aksine demografik özellikler ve çalışma yaşamına ilişkin sorular mecburi bir ilişkisellik kurmak için değil işçinin mevcut çalışma koşulları hakkında bilgi edinmek için yöneltilmiştir. Yine aynı şekilde sahadan elde edilen bilgiler gerçekliğin bilgisi olarak kabul edilmemiş, gerçekliğe mevcut politikalar, çalışma ilişkileri ve koşulları, çalışma ortamı vb. değişkenler çerçevesinde bütünsel olarak ulaşılmaya çalışılmıştır.

3.1.3. Kartopu Tekniği

Bu başlık altında çalışma sırasında kullanılan kartopu tekniğinin detaylarından bahsedilmiştir.

Zonguldak'a gidilen ilk birkaç gün görüşmecilere ulaşmak mümkün olmadı. Görüşmecilere ulaşmak kolay bir mesele değildi. Zonguldak'ta hangi eve gidilse ailede mutlaka madende çalışan veya çalışmış biri vardır. Ancak asıl mesele onları görüşmeye ikna etmektir, insanlar Zonguldak ve çevrede madende çalışmaktan daha iyi bir seçenek olmadığı için var olan işlerini de kaybetmekten çekinmektedirler. Öncelikle bir tanıdık aracılığıyla resmi bir kuruma bağlı bir ocaktaki aynı zamanda iş sağlığı güvenliği uzmanı olan bir makine mühendisi ile görüşüldü. Çalışanlara ulaşma konusunda yardım istendiğinde mühendis çalışanların şuanda mesaide olduğunu ve görüşmenin mümkün olmayacağını söyledi. Kendisi ile görüşme gerçekleştirdikten sonra yardımı dokunabileceği gerekçesi ile iki iş kazası tutanağı örneği fotokopisini bizimle paylaştı. O gün için bir işçiyle görüşme

gerçekleştirilemedi. Daha sonra resmi kurumları ziyaret edilip ve yetkililerle konuşuldu. İşçilerle görüşmek istediğimizi söyledik ancak buna sıcak bakılmadı. Sadece yaşanan iş kazalarına ilişkin birkaç istatistiki raporu bizimle paylaşıldı.

Devletin kayıtları aracılığıyla veya başka türlü maden işçilerine ulaşmak mümkün olmadı. Görüşmecilere nasıl ulaşacağımızı düşünürken bir gün bir kafede bir akraba vesilesiyle bir görüşmeciye ulaşıldı. Görüşmeci bizi başka bir maden işçisi tanıdığıyla görüştüreceği sözünü verdikten sonra görüşmeyi sonlandırdık. Daha sadece bir işçiye ulaşabilmiştik. Bu sebeple bir tanıdığım daha önce madende çalıştığı için ondan yardım istedik. Bu tanıdığın önerisiyle bir komşusunu görüşmek amacıyla ziyarete gittik. İnsanlar ne kadar tanıdık aracılığıyla da olsa görüşmeye çekiniyorlardı. Kendilerine bilimsel bir araştırma için burada olduğumuzu ve hiçbir şekilde kendilerine ait herhangi bir özel bilgilerinin kimseyle paylaşılmayacağına dair güvence verdikten sonra sorularımızı cevaplamayı kabul ettiler. Görüşmeciyi eşiyile birlikte evinde ziyaret ettik. Sorularımızı eşinin de desteğiyle cevapladı. Daha sonra madende kendisiyle birlikte çalışmış ve aynı anda iş kazası yaşamış olan bir arkadaşına yönlendirdi. Böylelikle bir görüşmeci ile daha görüşme gerçekleştirmiş olduk. O gün başka görüşmeci bulamadık. Bir sonraki gün başka bir tanıdıktan aldığımız bir telefonla babasının da madenden emekli olduğunu ve çevresinde kendi gibi madende çalışanların olduğunu öğrendik. Bu sebeple uzak bir köyde oturan bu kişiyle görüşmeye gittik. Onunla görüşmeyi gerçekleştirdikten sonra çevresindeki başka madencilerle de görüşeceğimizi umuyorduk ancak görüşecek birini bulamadık ve trenle geri dönerken aralarında madencilik hakkında konuşan iki kişiyi gördük. Onlarla sohbet ettik ve yaptığımız çalışmadan bahsettik. Aralarından biri ciddi bir kaza geçirmiş kamu işçisiydi ve görüşmeyi kabul etti ve beşinci görüşmeyi de yapmış olduk. Başka bir tanıdığa telefon ettik ve tanıdığı maden işçisi olup olmadığını sorduk. Köydeki kahvehanelerde görüşmeci bulabileceğimizi söyledi. Onunla buluştuk ve bir kahvehaneye gittik. Burada bir görüşmeci bulduk ve onunla görüşmeyi gerçekleştirdik. Daha sonra başka bir kahvehaneye giderken evinin önünden geçtiğimiz bir maden işçisiyle evinin bahçesinde oturup görüşme yaptık. Bir sonraki kahvehaneye gittiğimizde maden emeklisi iki kişi ile aynı anda görüşmeyi gerçekleştirdik. Bu tanıdıkla vedalaştıktan sonra eve dönerken bir tanıdıkla karşılaştık ve oğlunun maden işçisi olduğunu öğrendik. Ancak görüşmeci işten geldikten sonra uyuduğu için birlikte uyanmasını bekledik ve uyanınca görüşmeyi gerçekleştirdik. O gün için görüşmeleri tamamlamış olduk. Sonraki günlerde farklı bir tanıdığın tavsiyesiyle yakın bir komşuyu ziyarete gittik ve maden emeklisi olan görüşmeciyle görüşmeyi tamamladık. Aynı gün mahalledeki başka bir maden emeklisi ile görüştük ve onun önerisi ile aynı dönemde çalıştığı ve şuan emekli olan maden

çavuşu ile görüştük. Bu görüşmeyi de tamamladıktan sonra camiye gittik, camiden çıkan 2 kişi ile birlikte görüşme yaptık. Daha sonra aynı yerde bir maden emeklisi ile daha karşılaştık ve görüşme yaptık. Aynı gün başka bir mahallede bir görüşmeciyle daha görüştük. Bu tanıdıkla birlikte yol üstünde bulunan tanıdık üç kişiyi daha evinde ziyaret ederek görüşme yaptık. Bugün için de görüşmeleri tamamlamış olduk. Diğer gün bir tanıdığın tavsiyesiyle denizde ailesiyle vakit geçiren bir kaçak ocak işçisiyle görüşme yaptık ve görüşmeci yardımcı olmak ve çalışma koşullarını görmemiz için ben ve danışman hocamı kaçak ocağı görmeye davet etti. Bundan sonraki iki gün görüşme yapmadık. İki gün sonra danışman hocamla birlikte bir tanıdığın yardımıyla bir özel ocağı ziyaret ettik ve bir maden mühendisi ile görüşme yaptık. Ocağın çavuşu tarafından çalışma esnasında koruyucu ekipmanlarımızı alarak maden ocağını görme fırsatı bulduk.

Aynı gün resmi bir kurumla tekrar görüşme yaptık ancak işçilerle görüşme talebimizi hukuki bir sorun yaratacağı gerekçesiyle kabul edilmedi. Bunun yanında şuan çalışan bir kamu ocağını değil ama daha önce çalışan ama şimdi eğitim ocağı olarak kullanılan bir ocağı görmemize izin verildi. Danışman hocam ile birlikte hem eğitim ocağını hem de yanındaki maden müzesini ziyaret ettik. Burada daha önce maden işçisi olan biriyle görüşme yaptık.

Diğer gün danışman hocam ile birlikte Karadon olarak bilinen maden ocağı çevresinde bir kahvehaneye giderek görüşme gerçekleştirdik. Danışman hocam ile birlikte bir akraba aracılığıyla bir görüşmeci ve eşiyle kafede sözleşerek görüşmeyi gerçekleştirdik.

Bir sonraki gün ise kaçak ocak için bizi davet eden görüşmeci ile gidip kaçak ocağı ziyaret ettik. Burada da görüşme yaptıktan sonra saha araştırmasını tamamlamış olduk.

3.2. Bulgular

3.2.1. İkincil kaynaklardan (literatür incelemesinden) derlenen bulgular

Bulgular bölümünün birinci kısmında ikincil veri kaynaklarından elde edilen bilgi ve bulgular sunulmaktadır. Bu bağlamda öncelikle maden sektöründe istihdam ve bu sektördeki iş kazalarına ilişkin niceliksel bilgiler verilerek sektörün bir profil çizilecektir. Ardından maden sektöründeki iş kazalarını konu alan çalışmalar incelenecektir. İkinci kısımda ise sahaya giderek iş kazalarının nedenlerine ilişkin birincil veri kaynaklarından toplanan veriler ve bu verilerin analizi yer almaktadır.

Kömür tarihsel süreçte kapitalist gelişmenin ilk evrelerinde sanayileşmek isteyen ülkeler için önemli bir yere sahipti. Osmanlı Devleti için de 1840'lı yıllardan itibaren önemli hale gelmişti. Birinci bölümde de bahsedildiği üzere kömür üretimi için köylüler madenlerde

silah zoruyla çalıştırılmıştı. İnsanları zorla çalıştıracak kadar önemsenen kömür madenciliği bugün gelinen noktada ise önceki önemini yitirdiği görülmektedir.

2017 yılı itibariyle kamu-özel dahil yıllık kömür üretimi miktarı 1.234.033 tondur. 2017 yılında kömür ithalatı 37.474 ton ve toplam tüketim 37.475 tondur (TTK, 2018: 26-27).

Güncel resmi veriler 2008 yılından itibaren paylaşıldığı için burada bu tarihten itibaren aktarılmıştır.

Tablo 3.1 Kömür ve Linyit Çıkarılmasında Kamu-Özel Sektör İşyeri Sayıları

	2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008
Kamu	13	29	29	38	46	51	49	48	49	22
Özel	423	585	627	679	694	705	691	649	626	483
Toplam	436	614	656	717	740	756	740	697	675	505

Kaynak: (SGK, 2008-2017).

Tablo 3.2 Kömür ve Linyit Çıkarılmasında Kamu-Özel Sektör İstihdam Sayıları

	2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008
Kamu	10.420	10.252	11.466	11.935	11.826	12.750	13.401	13.757	14.634	15.051
Özel	27.176	27.330	29.042	29.123	36.880	38.199	38.261	36.386	37.341	34.436
Toplam	37.596	37.582	40.508	41.058	48.706	50.949	51.662	50.143	51.975	49.487

Kaynak: (SGK, 2007-2018).

Tablo 3.3 Kömür ve Linyit Çıkarılmasında Yıllara Göre İşyeri Büyüklükleri

	2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010
1 kişi	71	114	86	93	99	109	110	105
2-3 kişi	73	108	107	120	115	89	115	110
4-6 kişi	53	73	96	92	88	89	66	79
7-9 kişi	31	39	51	55	65	55	49	43
10-19 kişi	39	63	87	95	96	107	99	82
20-29 kişi	21	43	44	62	45	62	54	49
30-49 kişi	45	50	56	58	71	56	71	61
50-99 kişi	45	57	54	54	66	78	60	61
100-249 kişi	33	35	43	55	58	70	71	68
250-499 kişi	12	15	16	18	19	21	25	20
500-749 kişi	1	7	4	5	7	8	8	7
750-999 kişi	3	5	6	3	6	5	5	3
1000+ kişi	9	5	6	7	5	7	7	9
Toplam	436	614	656	717	740	756	740	697

Kaynak: (SGK, 2018).

Türkiye’de kömür madenciliğinde kamu-özel sektör ayrımına baktığımızda aşağıdaki Tablo 3.1 ve Tablo 3.2’den görüleceği üzere kamu sektörü kömür madenciliğinde özel sektöre göre daha az yere sahiptir. Özel sektör hem işyeri sayısı hem de istihdam sayısı açısından kömür madenciliğinde kamu sektörüne göre daha büyük yer edinmektedir. 2008 yılından bu

yana bu sektördeki hem istihdam sayısının hem de iş yeri sayısının giderek azaldığı dikkat çekmektedir. Bununla birlikte Türkiye’deki kömür madenciliği sektöründe yer edinen işyerlerinin genellikle küçük işletmeler olduğunu görmekteyiz (bkz. Tablo 3). 250’ den daha az kişi istihdam eden işletmelerin 250 ve üzeri kişi çalıştıran işletmelerden neredeyse 2 ve daha fazla kat olduğu görülmektedir.

Tablo 3.4 Maden Sektöründe Sigortalı Sayısı

Sektör	2018	2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008
Kömür ve linyit çıkarılması	35.216	37.596	37.582	40.508	41.058	48.706	50.949	51.662	50.143	51.975	49.487
Ham petrol ve doğal gaz çıkarımı	2.171	2.304	2.833	3.118	3.356	3.387	3.757	3.704	3.203	2.692	2.627
Metal cevheri madenciliği	29.314	27.746	22.991	22.392	23.422	24.039	22.518	22.197	19.711	15.987	13.984
Diğer madencilik ve taş ocaklığı	68.308	65.181	61.489	59.893	56.250	60.911	58.961	57.192	52.205	45.974	47.751
Madenciliği destekleyici hizmet faaliyetleri	10.733	7.833	7.595	5.948	8.232	7.125	5.202	4.396	3.398	1.998	1.113
Toplam	145.733	140.660	132.490	132.399	132.318	144.168	141.387	139.151	128.660	118.626	114.962

Kaynak: (SGK, 2008-2017; 2018).

Tablodaki verilerin 2008’den itibaren verilmesinin nedeni ilgili kurumun maden sektörüne ait verileri bu yıldan itibaren düzenli olarak yayınlamış olmasıdır.

Maden sektöründe istihdam edilen sayısı 2008’de 114.962’den 2018’de 145.733’e yükselmiştir.

Maden sektörünün genel yapısını yansıtan niceliksel bilgiler yukarıda verildiği gibidir. Ancak madencilik sektörü bundan ibaret değildir. Madencilik doğası gereğince emek yoğun ve yorucu bir iştir. Yorucu olmasının yanı sıra tehlikelidir. Maden sektörü sahip olduğu koşullar itibarı ile diğer sektörlere nazaran daha ağır bir karaktere sahiptir. 27320 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan İşyeri Sağlık ve Güvenlik Birimleri ile Ortak Sağlık ve Güvenlik Birimleri Hakkında Yönetmeliğin 57’nci maddesi uyarınca işyerlerinin iş sağlığı ve güvenliği açısından yer aldığı tehlike sınıfları listesinde madencilik “çok tehlikeli işler” kategorisinde yer almaktadır (İş sağlığı ve Güvenliğine İlişkin Tehlike Sınıfları Listesi, 2009: madde 1).

Verilen tablolarla desteklenen bilgiler doğrultusunda madenciliğin kamu ve özel sektörden oluştuğu görülmektedir. Ancak kamu ve özel sektör dışında resmi verilere yansımayan kayıt dışı bir sektörde mevcuttur. Kömür madenciliği sektöründe yaygın biçimde

kayıtlı olmayan emek kullanılmaktadır. Bu da verilerin gerçekliği yansıtmama oranını düşüren etkenlerden biridir.

Tablo 3.5 İş Kazası Geçiren Kişi Sayısı

Sektör	2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008
Kömür ve linyit çıkarılması	8.468	8.274	7.429	10.026	11.289	8.828	9.217	8.150	8.193	5.728
Ham petrol ve doğal gaz çıkarımı	95	112	84	165	118	44	51	49	35	21
Metal cevheri madenciliği	1.622	1.037	997	1.030	1.055	421	449	350	322	280
Diğer madencilik ve taşocakçılığı	2.537	2.045	1639	1.557	1.598	569	702	507	513	486
Madenciliği destekleyici hizmet faaliyetleri	330	324	271	271	244	101	139	25	28	1
Toplam	13.052	11.792	10.420	13.049	15.359	10.393	10.558	9.081	9.091	6.516

Kaynak: (SGK, 2008-2017).

Tablo 5’te verilen bilgilere göre 2008’den bu yana maden sektöründe toplam iş kazası geçiren sayısı 6.516’dan 13.052’ye yükselmiştir.

Kömür ve linyit çıkarılmasında 2008 yılında iş kazası sayısı 5.728 iken bu sayı 2017 yılında 8.468’e yükselmiştir. En büyük iş kazası artışı maden alt kollarından olan kömür ve linyit çıkarılması kolunda olmuştur.

Madenciliğin diğer alt kollarında kömür ve linyit çıkarılmasında iş kazası sayısı daha düşüktür. Kömür ve linyit çıkarılması alt kolu diğer madencilik ve taş ocakçılığı alt koluna göre daha az kişiyi istihdam ederken iş kazası sayısı kömür ve linyit çıkarılması alt kolunda daha fazladır.

Tablo 3.6 Meslek Hastalığı Geçiren Kişi Sayısı

Sektör	2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008
Kömür ve linyit çıkarılması	36	74	84	19	42	231	170	92	201	328
Ham petrol ve doğal gaz çıkarımı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Metal cevheri madenciliği	14	0	1	0	1	4	257	0	1	0
Diğer madencilik ve taş ocakçılığı	4	3	2	2	0	1	3	2	8	0
Madenciliği destekleyici hizmet faaliyetleri	1	2	0	0	1	0	0	0	0	0
Toplam	55	79	87	21	44	236	430	94	210	328

Kaynak: (SGK, 2008-2017).

2008’den bu yana maden sektöründe meslek hastalığı geçiren kişi sayısı her yıl değişiklik göstermiştir. Sürekli bir artış veya azalış söz konusu değildir. Bazı yıllar artış gösterirken bazı yıllar azalış göstermektedir.

Maden sektörü alt kollarında en çok meslek hastalığı yaşanan alt kol kömür ve linyit çıkarılması alt koludur. Bu alt kolda da meslek hastalığı geçiren kişi sayısı verilerinin düzenli bir şekilde artıp azalmamaktadır.

Meslek hastalıklarının bu kadar az yaşanıyor gibi görülmesinin nedeni Türkiye’de meslek hastalıklarının tespit edecek bir altyapının oluşturulmamış olmasıdır. Tespit edilemediği için meslek hastalığı gibi oranlar hesaplanırken meslek hastalığı oranı çok düşük hatta hiç yok gibi görünmektedir.

Tablo 3.7 İş Kazası Nedeniyle Ölüm Sayısı

Sektör	2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008
Kömür ve linyit çıkarılması	0	11	26	335	3	20	55	86	3	30
Ham petrol ve doğalgaz çıkarımı	0	0	0	1	36	0	1	0	0	0
Metal cevheri ocakçılığı	0	8	13	7	3	7	16	14	3	8
Diğer madencilik ve taşocakçılığı	0	64	40	38	16	17	43	24	13	28
Madenciliği Destekleyici Hizmet	0	0	0	1	28	0	2	1	1	0
Toplam	0	83	79	382	86	44	117	125	20	66

Kaynak: (SGK, 2008-2017).

2008 yılından beri maden sektöründe iş kazası kaynaklı ölüm sayısı sürekli değişmektedir. Bazı yıllar artış bazı yıllar azalış göstermektedir. Ham petrol ve doğal gaz çıkarımı, metal cevheri ocakçılığı, madenciliği destekleyici hizmet kollarında daha az iş kazası nedeniyle ölüm görülürken kömür ve linyit çıkarılması, metal cevheri ocakçılığı alt kollarında daha fazla iş kazası nedeniyle ölüm vardır.

İş kazası nedeniyle ölüm sayılarının her yıl değiştiği gözlenmektedir. Örneğin kömür ve linyit çıkarılması alt kolunda 2013 yılında 3 kişi iş kazası nedeniyle ölürken 2014 yılında çok büyük bir fark ile 335 kişi ölmüştür.

Tablo 3.8 Maden Sektöründe Meslek Hastalığı Nedeniyle Ölüm Sayısı

Sektör	2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008
Kömür ve linyit çıkarılması	0	0	0	0	0	0	3	0	0	0
Ham petrol ve doğalgaz çıkarımı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Metal cevheri ocakçılığı	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0
Diğer madencilik ve taşocakçılığı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Madenciliği Destekleyici Hizmet	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Toplam	0	0	0	0	0	0	5	0	0	0

Kaynak: (SGK, 2008-2017).

SGK verilerine göre 2008 yılından bu yana maden sektöründe meslek hastalığı nedeniyle ölen neredeyse hiç kimse yoktur. Sadece 2011 yılında kömür ve linyit çıkarılması

alt kolunda 3 kişi, yine aynı yıl metal cevheri ocakçılığı alt kolunda 2 kişinin meslek hastalığı nedeniyle öldüğü görülmektedir.

Madencilik sektöründeki resmi veriler yukarıda verildiği gibidir. Ancak kayıt dışı istihdamında sektörde mevcut olduğu düşünüldüğünde verilerin sektördeki gerçekliği ne kadar yansıttığı tartışmaya açıktır.

Maden sektörü özelinde iş kazalarına ilişkin daha önce yapılmış çok fazla çalışma yoktur. Burada belli başlıcalarını kısaca değerlendirip kendi araştırma bulgularımıza geçeceğiz.

Bunlardan biri “TTK Zonguldak Havzası Yer altı Maden Kazalarının Nedenleri” başlıklı yüksek lisans tezidir. Gedik bu çalışmayı, 1994 yılında Zonguldak ilinde 116 maden işçisine anket formu uygulayarak gerçekleştirmiştir. Çalışmanın amacının meydana gelen kazaların nedenleri ile işçilerin kazaya bakış açıları arasındaki ilişki çerçevesinde olacağı belirtilmiştir. Çalışmanın giriş kısmında; “Kazaların ekonomiyle ilişkisine göz atıldığında, ölümlü iş kazalarının yol açtığı üretim kaybı 40 günde 1 gündür, satılabilir kömür cinsinden kayıp 2.41 TL’dir ” ifadesi yer almaktadır (Gedik, 1994: 1). Bu ifadeyle araştırmacının iş kazalarını üretimi etkilemesi bakımından ele aldığını görüyoruz. Bunun yanı sıra çalışma, kazaların en az yarısının “dikkatsizlik, isteksizlik ve bilgisizlikten” meydana geldiğini ileri sürmektedir (Gedik, 1994: 15). Bununla birlikte sahadan elde ettiği bulgular doğrultusunda işçilerin kişisel koruyucu kullanmaya ilişkin kurslara ilgi göstermediği için kendilerini korumak konusunda çaba harcamadıkları sonucuna varmıştır (Gedik, 1994: 108). Sonuç olarak, çalışma, kazaların asıl sebebinin işçi de görmektedir. Dikkatsiz davranan, kendisini korumaktan kaçınan işçidir ve kazalar işçi yaşanmasına karşın üretim veya verimliliğe yani işverene maliyet olarak dönmektedir. Çalışmaya göre ölümlü iş kazalarının maliyet boyutuna odaklanmaktadır.

Maden sektöründe iş kazalarına ilişkin bir başka çalışma Kahveci ve Nichols’ün “Zonguldak’ta Belirli Bölgelerde Yaralanmalar” başlıklı çalışmadır. Çalışmada üretim ile iş kazası oranları karşılaştırmaktadır. 1960-1970 arasındaki üretim artışının iş kazaları oranlarını düşürdüğünü, 1980 ortalarına kadar yaşanan üretim düşüşünün iş kazası artışına sebep olduğunu savunmaktadır. Araştırma iş kazaları ve üretim arasında ilişki kurmaya çalışmıştır. Çalışma bağımsız değişken olarak üretimi ve bağımlı değişken olarak iş kazaları oranını kabul etmektedir. Bu durumda üretimdeki artış veya azalışın iş kazaları oranını etkilemesi gerekir. Değişkenler arasında üretim artışının iş kazası oranını düşürdüğü, üretim azalışının iş kazası oranını artırdığı şeklinde bir ilişki kurulmuştur. Ancak burada en büyük sorun ilişki kurulamayacak değişkenler arasında bir ilişki kurmaktır. İki değişkenin bu şekilde birbiriyle

ilişkilendirilmesi zorlama kurulmuş bir ilişkiselliktir. Yukarıda bahsettiğimiz çalışana hatalı gören yaklaşımlar gibi burada da piyasa yanlı bir bakış açısıyla iş kazası meselesine yaklaşılmaktadır. Bu yönde bir ilişkinin kurulması ne kadar üretim yapılırsa o kadar az kaza olur veya ne kadar az üretim yapılırsa o kadar çok kaza olur düşüncesiyle üretimi teşvikten ibarettir (Kahveci ve Nichols, 1992: 269).

Burada konu edilebilecek bir diğer çalışma Sarıkaya'nın 2012 yılında yayımlanan "Work and work accidents in the flexible working regime: The Zonguldak hard coal basin case (Esnek çalışma rejiminde iş ve iş kazaları: Zonguldak taşkömürü havzası örneği)" başlıklı yüksek lisans tezidir. Araştırmanın odaklandığı nokta Zonguldak Kömür Havzası'nda nasıl ve neden esnek çalışma rejimi uygulandığıdır. Çalışma iş kazalarının en önemli nedenini devlet olarak görmektedir. Ekonomik aktör olarak piyasa ilişkilerinde aktif olarak yer alan devlet iş kazalarına ilişkin verileri kaydetmemekte veya ilan etmemektedir. Çalışma iş kazası kavramını ele alırken onun tarihsel olarak kaydedilmesine ve iş kazasını kavrayabilmek için bu kayıtların bilinmesine önem vermektedir. Bunun yanı sıra "sınıf mücadelesi, işçi örgütlenmesi" gibi kavramlarla çalışmanın çerçevesi oluşturulmuştur. Emek mücadelelerinin yaygın olduğu 1960-1980 yılları arasında iş kazalarında düşüş olduğunu ve 1980 askeri müdahalesi sonrası ölümcül iş kazalarında ani bir artış olduğunu savunmaktadır. 1990 sonrası ise yasal dönüşümler ve sermayenin kompozisyonunun değişimiyle ölümcül iş kazalarının düştüğünü dile getirmektedir (Sarıkaya, 2012: 19).

Bir diğer çalışma da bu bölümün başlarında sözü edilen Müftüoğlu ve Taniş'in 2010 yılında gerçekleştirdiği "21. Yüzyılda Zonguldak Maden İşletmelerinde Çalışma Hayatı: Bir Kesit-Tek Gerçek" başlıklı çalışmadır. Çalışmanın amacı 1980 sonrası değişen politikalarla birlikte Zonguldak ilindeki kömür madenciliği alanında meydana gelen sosyal alana ilişkin değişim koşullarını açıklamak olarak belirtilmiştir. Bunun için çalışma da TTK, özel sektör ve kaçak ocak olmak üzere 3 maden yöneticisi ve 32 işçiyle görüşmeler yapılmıştır. Çalışma sadece literatürde verilen bilgilerle yetinmeyip işçiye de söz hakkı tanınması açısından tartışmaya değer bir çalışmadır. Olguları ve olayları ele alış biçimi açısından ve sahip olduğu perspektif dolayısıyla çalışmamızla benzer karaktere sahip bir çalışmadır. İşveren ve işçi arasındaki güç ilişkilerini tarafsız biçimde ortaya koymaktadır. Ancak çalışmada sadece 1980'deki dönüşümden söz edilmekte, bu dönüşüme zemin hazırlayan madenin tarihi önceki dönemde de olduğu gibi göz ardı edilmektedir. 1980 sonrası madencinin koşullarının kötü hale geldiğinden söz edilmiş ancak bu tarihten önceki koşullar sanki daha iyi gibi yansıtılmıştır. Bu sebeple çalışma 1980 öncesi çalışma koşullarından bahsetmeyerek o dönemi görmezden gelmektedir (Müftüoğlu ve Taniş, 2010: 188).

Burada söz edilebilecek son çalışma ise Güyagüler'in "Türkiye'de Meydana Gelen Grizu Patlamalarının İrdelenmesi ve Önlem Önerileri" başlıklı 2012 yılında yayımlanan çalışmadır. Adından da anlaşılacağı üzere çalışma meydana gelmiş patlamaları irdelerek nedenlerini araştırmak ve bunlar karşısında önlemler sunmayı amaçlamaktadır. Daha çok teknik bilgilere yer verilen çalışmada kazaların nedenlerinin tespit edilememesinin asıl sebebi kazaların nedenlerine ve önlenmesine ilişkin bilimsel çalışmaların yapılmaması, kazaların nedenlerine ve önlenmesine yönelik herhangi bir kuruluş bulunmaması ve konuyla ilgili yayım, rapor ya da yazılı döküman bulunmaması olarak görülmektedir. Patlamalar incelendiğinde birçok kişinin ve kurumun kendilerine ait yasal, iş, statü ve idari sorumluluklarını yerine getirmediğini savunmaktadır. Çalışma daha çok teknik bilgiler vermiş olsa dahi kazaların asıl sebeplerine ve nasıl önlem alınacağına ilişkin bilgileri kısa ve öz biçimde sunmaktadır (Güyagüler, 2012: 50-51).

Genel olarak iş kazaları konusunda yapılan bilimsel araştırmaların sayısı çok azdır ve birçoğu da işçiyi suçlayıcı anaakım yaklaşımdan hareket etmektedir. Maden sektörü özelinde bakıldığında da, bu sektörde iş kazalarını inceleyen çalışmaların sayısı birkaç tanedir. Bu konuda yeni araştırmalar yapılması bir zorunluluktur

3.2.2. Birincil kaynaklardan (sahada yapılan gözlemlerden ve yapılan görüşmelerden) elde edilen bulgular

3.2.2.1. Görüşmeci Profilleri

Görüşmeci profillerine bakıldığında tabloda üniversite mezunlarının sınırlı olduğu görülmektedir. Ancak sahada yapılan gözlem sonucu birçok üniversite mezununun da burada çalıştığı görülmüştür. Bununla birlikte görüşmecilerin çoğunun kamu çalışanı olması dikkat çekicidir. Bunun sebebi özel-kaçak sektör işçilerinin çekindikleri için görüşmeyi kabul etmemeleridir. Aynı zamanda görüşmeler çoğunlukla emeklilerle yapılmıştır. Bunun nedeni ise aynı şekilde çalışanların işlerini kaybetme korkusu ile görüşme yapma konusunda istekli olmamalarıdır.

Tablo 3.9 Görüşmeci Profilleri

	Yaş	Meslek	Eğitim Düzeyi	Kaç yıldır çalıştığı	Kamu-özel
Görüşmeci 1	36	Bacacı	Ortaokul	10 yıl-halen çalışıyor	Kamu
Görüşmeci 2	73	Yer altı elektrikçisi	Lise	24 yıl-emekli	Kamu
Görüşmeci 3	71	Yer altı elektrikçisi	İlkokul	15 yıl-emekli	Kamu
Görüşmeci 4	66	İlk girişte domuzdamcı daha sonra anayolda nakliyatçı	İlkokul	25 yıl-emekli	Kamu
Görüşmeci 5	36	Tamir-tarama işçisi	Ortaokul	9 yıl-halen çalışıyor	Kamu
Görüşmeci 6	31	Pano ayak üretim işçisi	Lise	5 yıl- başka bir işte	Kamu

				çalışıyor	
Görüşmeci 7	45	Kömür çıkarma işi	Ortaokul	18 yıl- hala çalışıyor	Kamu
Görüşmeci 8	56	Önce domuzdamcı sonra telefon servisine geçtim	Ortaokul	21 yıl- emekli	Kamu
Görüşmeci 9	88	Domuzdamcı	Ortaokul	10 yıl-emekli	Kamu
Görüşmeci 10	37	Ayakçı-usta	Ortaokul	9 yıl-halen çalışıyor	Kamu
Görüşmeci 11	68	Tahkimatçı	İlkokul	17 yıl-emekli	Kamu
Görüşmeci 12	60	Kazmacı	İlkokul	21 yıl-emekli	Kamu
Görüşmeci 13	58	Önce kazmacı daha sonra başçavuşu	Meslek lisesi	15 yıl-emekli	Kamu
Görüşmeci 14	75	Nakliyatçı	İlkokul	11 yıl-emekli	Kamu
Görüşmeci 15	68	Tünel bakımcısı	Ortaokul	21 yıl-emekli	Kamu
Görüşmeci 16	73	Önce lağımçı sonra Motorcu	Okula gitmemiş	24 yıl-emekli	Kamu
Görüşmeci 17	62	Tahkimatçı	İlkokul	16 yıl-emekli	Kamu
Görüşmeci 18	53	Motorcu	İlkokul	12 yıl-emekli	Kamu
Görüşmeci 19	47	Tulumbacı	Ortaokul	18 yıl-hala çalışıyor	Kamu
Görüşmeci 20	59	Yer altı yol tamircisi	İlkokul	13 yıl-emekli	Kamu
Görüşmeci 21	39	Tahkimat ustası	İlkokul	14 yıl-halen çalışıyor	Kaçak
Görüşmeci 22	44	Motorcu	İlkokul	11 yıl-halen çalışıyor	Kaçak
Görüşmeci 23	45	Maden mühendisi	Üniversite	10 yıl-halen çalışıyor	Özel
Görüşmeci 24	36	Hazırlık işçisi	Lise	9 yıl-halen çalışıyor	Kamu
Görüşmeci 25	57	Yangın Söndürme Uzmanı- İş güvenliği eğitimi veriyor	Lise	32 yıl-emekli	Kamu
Görüşmeci 26	68	Tahkimatçı	İlkokul	15 yıl-Emekli	Kamu
Görüşmeci 27	39	Vagoncu-Usta	İlkokul	11 yıl-Halen çalışıyor	Kaçak
Görüşmeci 28	68	Kazmacı-usta	İlkokul	17 yıl- emekli	Kamu
Görüşmeci 29	94	Çavuş	İlkokul	Emekli	Kamu
Görüşmeci 30	48	Makine mühendisi- iş güvenliği uzmanı	Üniversite	20 yıl-halen çalışıyor	Kamu

3.2.2.2. Çalışma Ortamının Tasviri

Bu başlık altında, işçilerin sağlığını bozan ve güvenliğini tehdit eden yapısal koşullar irdelenmektedir. Önceki bölümlerde yer verilen ve meseleyi işçiler üzerinden açıklayan, hatta işçiyi suçlayan hakim bireyci yaklaşımlar yapısal koşulları göz ardı etmektedir. İş kazaları olgusu, yapısal koşullar dikkate alınmaksızın sağlıklı kavranamaz. Yapısal koşulların göz ardı edilmesi meselenin kavranmasını güçleştirirerek analitik bakış açısından uzaklaştırmaktadır. Bu sebeple bu çalışmada iş kazaları olgusunu açıklarken yapısal koşulların da analize dahil edilmesi gerektiği savunulmaktadır.

Yapısal koşullar, biri ekonomi politik ortam (kapitalist birikim rejimi) ve diğeri de fiziki ortam (çalışma ortamı) olarak iki boyutludur.

Kapitalist birikim rejimi için insanların güvenliğinden ziyade kar etmek ön plandadır. Bu nedenle işyerlerinde önlemler maliyet olarak görülmekte ve bu önlemlerin alınmamasına yol açmaktadır.

Bunun yanında bir diğer yapısal koşul olan çalışma ortamı yani maden işyerleri, basitçe sağlığı bozucu bir ortam değil, tam anlamıyla, ölüm mekanlarıdır.

Madencilik zor bir iş, orda her an ölümü koklarsın, saniyeler dakikalar içinde ölümü koklarsın. Ölüm kokusu burnuna geldiği zamanlar olur, biz öyle çalıştık. He niçin çalıştık, en önemlisi bu zaten Zonguldak'ta başka iş şansı yok işsizlik var. Biz burada ölsek dahi çocuğunun aç kalmayacağını biliyorsun. Ancak ölünce ailene maaş bağlanıyor, herkesin bu sıkıntıyı çekmesinin sebebi de bu (Görüşmeci 17).

Günümüzde hala kömür ocaklarında ilkel yöntemlerle üretim yapılmaktadır. Kazma kürek ile kömür çıkarılmaktadır. Bunun yanı sıra tahkimat (tavanın çökmesini engelleyen bir güvenlik önlemi) demir vb. daha güvenli ve uzun süre dayanabilecek materyale rağmen hala ağaçtan çubuklar ile yapılmaktadır. Bunun yanında maden üretiminde kullanılan makine ve teçhizatlar oldukça eskidir.

Elektrikçi olarak çalışıyordum madende, bir patlama yaşandı. Vücudumuz yandı tamamen, aynı dönemde birçok kişi bu makineler yüzünden yandı. Yandıktan sonra bile aynı cihazlarla çalışmaya devam ettik, değiştirmediler makineleri. Aslında önlem alınabilirdi ama almadılar (Görüşmeci 2).

Aynı şekilde elde malzeme bulunmasına rağmen eski olan direkler bile değiştirilmiyor;

Yeni gelmiş direkler ocaklarda stoklanıyor, kullanılmıyor bunlar. 1-2 sene sonra amir, mühendis kendine odun diye çıkarttırıyor evinin önüne. Biz yine eski direklerle çalışmaya devam ediyoruz. Sonra bir göçük yaşandığında kader deniyor (Görüşmeci 18).

İşçiler her an madenin içerisindeki gazlar vb. kimyasal tehditlerle karşı karşıya olmaktadır.

Metan gazı ölçme aletleri var, metan seviyesini ölçüyor. Bize verdikleri gaz maskesi 30 dakika metan gazına karşı koruyor ancak onu takabilirsen şansın var. Ancak metan gazı anında öldürdüğü için o maskeyi o an takmak pek mümkün değil (Görüşmeci 1).

İçeriye temiz hava veren bir boru dışında oksijen ihtiyacını karşılamak mümkün değil. Genellikle lamba kullanımı dışında koruyucu malzeme kullanılmamaktadır.

Maden ocakları bölgede 700 metre kadar derine inebiliyor ve bu derinlikte her gün işçilerin çalışması gerekiyor. İçerisinin karanlık ve basık olduğu göz önüne alındığında her gün buraya girip çalışmak, ocağın dışında herhangi bir işte çalışmaktan daha fazla gayret

gerektirdiği anlaşılabacaktır. Devlete ait ocaklarda madenin içine kafes ile iniliyor. Bu kafesler yaklaşık 100-150 kişilik ve inerken gürültülü ve sallanarak iniyor.

Yer altında yarım saat yürüyoruz çıkışa ulaşmak için, bir sıkıntı olsa ancak yarım saat sonra varıyorsun çıkışa. Her gün yer altına kafesle iniyoruz. Kafesle inmek, yer altı çok değişik bir ortam, normal asansör gibi inmiyor daha hızlı iniyor. Bunun yanında attığın her adım risk yer altında. Her yer kazılmış toprak taş gevşek, her yere düşebilir. Yer altı taşları kömürün yanmayan kısmı jilet gibi keskin olur. Eğer üstüne düşer veya bir yerine isabet ederse kurtulma şansın çok düşük (Görüşmeci 6).

Özel veya kaçak ocaklarda ise engebeli yerlerde tahtadan basamaklarla eğilerek inmek zorunda kalıyorlar. İş bitiminde ise bu yokuşu tırmanarak çıkmak zorundalar.

Çalıştığımız yer hiç düz olmadı ayak deniyor hep rampa şeklindeydi, baş yukarı devamlı kazarak ilerliyorsun sonra bağ yapıyorsun, hep bir metre kazıp destek yapıp yine bir metre ilerliyorsun. Bu şekilde çalışmak düz yerde çalışmaktan daha zordur. Ben hep bu şekilde çalıştım (Görüşmeci 12).

Madenin içinde aydınlatma yok, aydınlatma için sadece işçilerin baretindeki lambalar bulunuyor. Yine de içerisi çalışabilmek için yeterince aydınlık olmuyor.

Güvenlik için maske veriyorlar ama insanlar onu pek takmıyor çünkü ağırlık yapıyor. Maskeyi yan kollardaki insanlar takabilir domuzdamcı, kazmacı falan takması biraz zor. İş yapmasına engel oluyor maske ağır olduğu için (Görüşmeci 8).

Grizu oluyor mesela, maskeyi belinde taşırsan takarsın sana 4 saat yeter, ama maske alan hiç yok. Eğer ocaklar aydınlık olsa o lambayı da almayacaklar, çalışırken hem ağır hem engel oluyor. Aküsü var o yüzden 3-4 kilo, bir 3-4 kilo da gaz maskesi var, bununla çalışırsan zor oluyor. O yüzden çoğu kişi almıyor (Görüşmeci 13).

Yerler ıslak olduğundan yürümeyi güçleştiriyor ve yürürken her an tavana çarpabilecekleri için çoğu zaman eğilerek hareket etmek durumunda kalıyorlar.

260 batı diye bir ayak vardı bizim, ayakbaşı su gibi akıyor, ıslanıyorsun böyle, hem de çok dar sürünerek geçebilirsin ancak. Allah göstermesin 1-2 cm oynama yapsa orda kalırsın. Bu şartlar altında çalışıyorduk (Görüşmeci 8).

Kömür çıkarırken her an kömür tozuna maruz kalıyor, ister istemez vücutları, yüzleri ve elleri simsiyah oluyor.

Çok tatlı olur siyah elle ekmek yemek, simsiyah oluyor her yerin. Eşim eve geldiğimde tanıyamazdı beni. 18 sene böyle simsiyah çalıştım her gün (Görüşmeci 17).

Yemek yenileceği vakit yine madenin içinde iki tahtadan masa yaparak yemek yiyor ve yedikleri yemekte elleri ve vücutları gibi siyah oluveriyor. Tuvalet ihtiyacını karşılamak için ise ya kenara bir yere gidiyor ya da kokudan rahatsız oluyorsa poşete yapıp sonra dışarı atıyorlar.

Çok dar alanlarda çalışan işçiler var bazen 80 cm'lik alanda bile çalışmak için mücadele veriyorlar. Kömür dışarıya nakil edilebilmesi için el arabalarıyla 250 kg ağırlığa ve 500 kg kömür taşıma kapasitesine sahip vagonlara yükleniyor ve işçiler kol gücüyle bunları iterek dışarı çıkarıyor. İşçi kendi malzemesini ocağa girmeden hazırlayıp içeri götürüyor, bu malzemeye içeride güvenlik için tahkimat yapıyor ve sonrasında kömürü çıkarıp, dışarı tahliye ediyor. Hala kazma kürek gibi ilkel malzemeler bu ocaklarda kullanılmaya devam ediliyor. Kol gücü gerektiren bu malzemeler zaten zor olan işi daha da zor ve yorucu hale getiriyor. Bunun yanında kömürü kazabilmek için basınçlı bir tabanca var. Ziyaret ettiğimiz ocaklarda bizzat kendimiz de deneyimlediğimiz bu tabanca oldukça ağır ve şiddetli titreşime sahip. Kullanırken bütün vücudu etkileyen bir ses ve titreşime neden olduğundan insan vücudu üzerinde rahatsız edici bir etkisi var. Günümüzde hala madenlerde demir yerine tahta malzemeye tavan emniyeti alınmakta, bu sebeple belli bir ağırlıktan sonra bu tavan her an çökme eğilimine sahiptir.

Böyle risklerle dolu bir alanda, yemek ve benzer temel ihtiyaçların insanlık dışı biçimlerde karşılandığı bir ortamda işçinin iş kazası yaşamaması, yaralanmaması mümkün gözüküyor. Böyle bir ortamda bir kişinin severek işini yapması veya bu mesleği isteyerek seçmiş olması pek olası değil. İnsanların burada olmasının tek sebebi başka bir seçeneklerinin olmayışıdır.

Çok zor ve ağır şartlarda işçiler bu işi yapmaya devam ediyorlar. İşveren maliyet olarak gördüğünden önlem almıyor, kendi karını düşünüyor. Bunun sonuçlarına ise yine işçi katlanıyor.

Görüşmeci 11'in sözleriyle ifade edecek olursak;

Yoğurdun kaymağını yerlerde sana gerisi kalır diye bir atasözü var bilir misin ? Bize yoğurtta değil yoğurdun acısı kalıyordu (Görüşmeci 11).

3.2.2.3. İşçilerin sınıfsal profilleri

Genel olarak ‘işçilik’ verili bir durum gibi gözükmektedir. Birey işçi olarak toplumda var olmuştur gibi kabul edilir ve bunun öncesi görülmez. Halbuki birey işçi olmadan önce de toplumda bir yere sahiptir. Bu sebeple işçi olmak verili bir durum değil ilişkiselliktir. Bunun anlamı genel kabulün aksine işçiler toplumsal düzende kendiliğinden veya doğuştan var olmamışlardır. Bir ilişkisellik sonucu var olurlar. Daha önce toplumda belli bir yer edinen bireyin “nereden geldiği ve neden işçi olduğu” sorusunun cevabı işçiliğin verili olarak var olmadığının göstergesidir. İşçi olmanın arkasında bu olgunun meydana gelmesini gerektirecek sebepler bulunmaktadır.

Çalışmanın başında da bahsi geçtiği üzere kömür madenlerinde ilk başlarda emek ve devlet arasındaki çalışma ilişkisi devletin katı müdahalesi ile sağlanmış ve bu emek kullanım biçimi, birinci bölümde de yer verildiği gibi, uzunca bir dönem sürdürülmüştür. Bu konudaki devlet politikası daha çok köylülere yüklenen angarya emek gücü kullanmak yönündedir. Üretim araçları mülkiyeti elinden alınan köylüler madenlerde çalışmaya mecbur bırakılmışlardır. Kapitalist gelişmenin ilerlemesiyle birlikte günümüzde devletin bu zorla çalıştırma uygulamaları yerini piyasa koşullarında gönüllü işçiliğe bırakmıştır.

Wallerstein’a göre kapitalist her zaman işi yapmak için “aklı çelinecek ya da zorda bırakılacak” kişilerin varlığına ihtiyaç duyar. Üretim araçları mülkiyetine sahip olmayan bireylerin ise yaşamlarını sürdürebilmek için çalışmaları gerekmektedir. Kapitalist gelişme, kural olarak geniş kitleleri mülksüzleştirerek (proleterleştirerek) emek gücünü kiralamaya zorlamaktadır. Ancak bu gelişme mekanik olarak her yerde ve her zaman böyle olmayabilir. İnsanlar ücretli çalışmalarının yanında birtakım üretim araçlarıyla geçime yönelikte çalışmaları ve gelir elde etmeleri mümkündür. Kapitalistin daha az ücret ödemek adına proleterleşmiş bir bireyi çalışması için tercih edeceği düşünülür. Ancak geçinmek için ücretli işinin yanında alternatif kaynaklara sahip olan yarı proleter, proleter birine göre daha az ücrete razı olmaktadır. Bunun sonucu olarak kapitalist yarı proleter işçi istihdam edecektir ve bu şekilde maliyetlerini düşürerek karını artıracaktır (Wallerstein, 2002: 12-24).

Zonguldak özelinde de daha çok bir yarı-proleterleşme olgusundan söz edilebilir. Madenciler madende ücret karşılığı yaptıkları işin yanı sıra birtakım geçime yönelik işlerle uğraşmaktadırlar.

Boş zamanlarımda köyde rençberlik yapardım, buğday bağı bağlar, öküz arabasıyla buğday çekerdim tarlalarda. Benden başka işleri yapacak yoktu ben yapardım. İşin çok olduğu zamanlar maden için gece vardiyasına giderdim. Sabah gelip hiç uyumadan köydeki işi yapardım, sonra 1-2 saat uyur tekrar işe giderdim (Görüşmeci 24).

Görüşmecilerin belirttiği gibi madencilik yörede işçiler için tek geçim kaynağı değildir. Yarı proleter karaktere sahip bu işçiler ücretli işlerinden kalan boş zamanlarında evlerinin önünde, bağda bahçede, arıcılık yaparak çalışmaktadırlar. Yakacak odun ihtiyaçlarını karşılamak, kestane toplayarak ek gelir elde etmek için dağda çalışmaktadırlar. Bu durum Wallerstein'ın da öne sürdüğü gibi alternatif geçim kaynaklarına sahip olan yarı proleter işçi, Zonguldak maden sektöründe de kapitalistin çıkarına uygun olmaktadır.

Maden işçilerinin madende çalışmasının temel belirleyeni onların bu sınıfsal konumudur. Maden işçisinin madende çalışmasını sağlayan böyle bir olgu vardır. Önceleri köylü olan toprağında üretim yapan maden işçisi bugün bulunduğu konum itibarıyla sahip olduğu sınıfsal konumu, onların refah, eğitim ve vasıf düzeyini de belirleyen temel etkidir. Bu da maden işçisini ücretli işinin yanında buradaki geçimlik araçlara mecbur etmektedir. Maden işçilerinin bu sınıfsal özellikleri, yörede alternatif istihdam olanaklarının olmamasıyla da birleşince maden onlar için zorunlu tek seçenek olmaktadır. Maden tek seçenek olmakla birlikte, bu sektörün yarattığı istihdam kapasitesi son derece sınırlıdır ve gittikçe de azalmaktadır.

Bunun yanında işçi bu sektörde çalışmaya mecbur kalmasına rağmen pasif bir karaktere sahip değildir. Bu sektörün yanında geçinmek adına elde edebildiği üretim araçlarıyla gerçekleştirdiği üretim ve elde ettiği gelir ile bu ilişkide rol alabilmektedir. Tamamen ücretli çalışma ilişkisine bağımlı değildir. İşçinin eyleme geçebildiği bir diğer nokta ise çocuklarının eğitim almasını sağlayarak bu sektöre mecbur kalmalarını engellemektir.

Çocuğumun madende çalışmasını kesinlikle istemem. Çok ağır ve yıpratıcı bir iş sağlık elden gidiyor. Zaten onlar için çalışıyorum, onlar okusun bizim gibi olmasın diye okutuyoruz (Görüşmeci 5).

Zonguldak yöresinde kayıtlı sektör çalışabilecek durumda olanları istihdam etmekten uzak olduğu için kayıt dışı madenler ve bu madenlerde kayıt dışı istihdam da burada yaygın olarak görülmektedir. Kayıtlı sektör daraldıkça kayıt dışı sektör oluşumu artmaktadır. Kayıt dışı sektörün var olma nedeni iki boyutludur. Kayıtlı sektörde iş bulamayanlar için bu alan tek çalışma alanıdır ve yaygın yoksulluk kayıt dışı sektörde üretilen kömüre talep yaratmaktadır. Kayıt dışı sektör işverenin çıkarlarına daha uygundur; vergi ödemez, maliyetler düşüktür ve maksimum kar elde etmenin yoludur. Bunun yanında kayıtlı sektörde iş bulamayanlar için istihdam fırsatı yaratmaktadır. Yeterli alım gücü olmayan yoksul halka da ısınma ihtiyacını karşılamak için bu sektör kolaylık sağlamaktadır.

Kendi çıkardığımız kömürü kendimiz alamıyoruz. Aldığımız ücret ihtiyaçları karşılamada yeterli değil. Bizde gidip kaçak kömür alıyoruz, hem çok yaygın hem de çok ucuz oluyor (Görüşmeci 27).

Madencilik Zonguldak ilinin neredeyse tek ve en büyük istihdam alanlarından biridir. Bölgede inşaat sektörü dışında çalışılabilecek başka bir iş neredeyse yoktur. Bu sebeple insanların maden sektöründe çalışmaktan başka çareleri kalmamaktadır. Emeğini bu sektör sınırları içerisinde kiralamak durumunda olan işçi başka bir alternatifte sahip değil.

Genellikle civar köylerden istihdam edilen işçiler tarımsal üretim yapabilmek için araziye sahip değiller. Araziye sahip olsalar dahi tarım sektörüne destekleme politikaları bitirildiğinden bu açıdan da bir seçeneğe sahip değil.

İnsanlar burada ya devlette ya özelde ya da kaçak bir ocakta çalışmak durumundalar. Ancak bunu seçme hakkına dahi sahip değiller. Özel ve kaçak ocaklarla karşılaştırıldığında devletin işlettiği ocakların daha iyi koşullara sahip olduğu görülmektedir. Ancak devlet ocakları da herkesi istihdam etmemektedir. Kura ile seçilen bu işçiler eğer biraz şansa sahipseler devlet ocağında çalışabilirler. Eğer değillerse diğer alternatifleri değerlendirmek durumundalar. Maden ocaklarında çalışabilmek için kişinin sağlık kontrolünden geçmesi gerekiyor ve ciğerlerinde toz vb. bir problem çıkarsa burada istihdamına izin verilmiyor. Görüşmecilerimizden biri (Görüşmeci 21) daha önce özel bir ocakta istihdam edildiğini ancak ciğerlerinde toz olduğundan dolayı artık burada çalışmadığı için kayıt dışı bir ocakta çalışmak zorunda kaldığını belirtiyor.

Bunun yanında özel madenlerde de istihdam kapasitesi ise oldukça sınırlıdır. Özel sektörde dahi iş bulamayanlar var. Bu yüzden devlet ve özel ocakta çalışamayan birinin kaçak maden ocaklarında çalışmaktan başka çaresi kalmıyor. Ancak artık devlet ocaklarında günden güne düşen istihdam oranları da bu bölgede başka istihdam alanı bulamayan işçileri kaygılandırmaktadır. Resmi kaynaklarda yörede kaçak ocakların yaygın olduğu bilgisi yer alıyor (TBMM, 2010: 273).

Devlet politikalarıyla hem herkesi burada çalışmaya mecbur bırakıyor hem de yeterli istihdam yaratmıyor. Devletin kaçak işçileri de dışarıda bırakarak bölgede belirleyici konumda olduğunu görüyoruz. Osmanlı'da köylüleri silah zoruyla madenlerde çalışmaya mecbur bırakırken olduğu gibi bugünde istihdam dışı bırakarak belirleyicidir.

Başka bir iş imkanı bulamayan işçiler var olan işlerini de kaybetmemek için eleştirel bir şey söylemekten kaçınıyorlar.

3.2.2.4. İş Kazası ya da "Kazalanma" Deneyimleri

Bu çalışma, iş kazalarının nedenlerini işçilerin ihmalkar davranışlarına bağlayan bireyci/birey odaklı epistemolojik yaklaşımlara karşın yapısal faktörleri de hesaba katan bir epistemolojik yaklaşım benimsemektedir. İş kazalarına ait literatürün büyük çoğunluğu iş kazalarını işçi üzerinden açıklamakta ve işçilerin davranışlarının iş kazalarına sebep olduğu savunulmaktadır. İş kazasını sadece işçi ve işçinin eyleminden doğan bir kavram olarak nitelendiren çalışmaların aksine bu çalışma yapısal faktörleri de göz önüne alarak gerçekleştirilmiştir. İş kazası olgusunun olduğu gibi kavranması açısından böyle bir yaklaşımın daha objektif ve gerçekçi olacağı savunulmakta ve yapısal koşullar dahil edilmeden anlaşılamayacağı düşünülmektedir.

Madenlerde her an ve her tür iş kazası yaşanabilmektedir. Göçükler, yanıklar, vücudunun bir uzvunun yaralanması veya kırılması vb. birçok kaza meydana gelmektedir. Bu kazaların nedenleri en iyi kazayı bizzat yaşayan görüşmecilerin ifadelerinden anlaşılabilir. Ancak bu ifadelerin olduğu gibi gerçekliği yansıttığı, iş kazasının meydana gelmesindeki asıl sebebi ortaya çıkardığı anlamına gelmez. Hem kaza yaşayanların verdiği bilgiler, hem çalışılan ortamın görülmesi ve bizim bunların bütününden yaptığımız çıkarımlar iş kazası olgusunun açıklanmasında yol gösterici olacaktır. Aşağıda iş kazası yaşamış olan görüşmecilerin ifadeleriyle bu bölüm daha iyi anlaşılacaktır.

17-18 sene oldu, 1985-1990 yılları arasındaydı. Ocakta göçükte kaldım, yanımda arkadaşlarım öldü, yıllarca psikolojik tedavi gördüm. Domuzdamını(tavan için tahtalar ile yapılan destek) söküyordum, bir ustam vardı yaşlıydı böyle söktüğümüz yerde şu kadarlık bir şeydi, ince posta ses vermez, sen şu tarafa geç şurayı sök dedi, onu yaparken bütün kömür üzerime çöktü, gözlerim bir kapandı benim, ince kömür ses vermez, ne olduğunu anlayamadım, böyle gözümün önüne 55 ekran bir televizyon geldi, kerimi (oğlu) görüyorum karşımda oğlumla oturmuş muhabbet ediyorum, rabbim bu tür şeylerde beynine korku falan vermez seni orda şey yapar. Kömür kapandı üstüme ne kadar zaman geçti anlamadım sonra üstümü açtılar bende oradan öylelikle çıktım. Bir defa daha göçükte kaldım, arkadaşlarım öldü. Bu seferde tek tük içiyordum, günlerden bir gün öyle bir yorulmuşum ki 4'lük yere denk geldim taban küçücük bir şey, o 4 lük direği o kadar küçük yerde taşımak çok zor. O direkleri çektim, bir anda yine göçük oldu, sırtımı da demir bağlara dayamışım aradan ne kadar bir zaman geçti bilmiyorum, Aksakallı biri geldi oğlum dedi bana, yazık günah değil mi dedi bak burada hangi şartlar altında çalışıyorsun dedi ona vereceğin parayı dedi ailene çocuklarına 1-2 çikolata alıp versen onların hayır duasını alsan daha iyi değil mi dedi. Hiç unutmuyorum.. Onun etkisiyle ben 2-3 gün içmedim. Tekrar içmeye başladım tekrar göçükte kaldım. Benim anladığım kadarıyla Rabbim dedi ki ya kulum ben seni 3 defa uyardım, ona rağmen böyle yapmaya devam ettin al sana dedi, ve gittim kendimi psikiyatri kliniğinde buldum. Ankara ve Zonguldak'ta psikiyatri kliniğinde yattım. Sonra süresiz dışarı attılar beni, tekrar madene gelip telefon servisine geçtim, ama etkisi yok mu hala etkisi var, orada domuzdamcı kazmacı olarak çalışan insanları görüyorum alkol, kumar bilmem ne peşinde, onlara acıyorum. Önceden stresliydi şimdi

her şey kolaylaştı, ben 1-2 cm lik yerde kaldım, oradan kurtulma şansın yok, şimdiki sistemde insanı oraya sokmazlar (Görüşmeci 8).

Görüşmeci 8 olağan bir günde rutin işine –domuzdamını sökmek- devam ederken bir anda göçük yaşıyor. Göçük olmadan önce kömürden ses vb. belirti gelmediği için fark etmediğini belirtiyor. Bir sonraki göçük olayında ise çok dar bir yerde direk çekmeye çalışırken tekrar göçük yaşıyor. Görüşmecinin ifadesine bakıldığında özel yaşamında yaptığını düşündüğü hatalar sonucu cezalandırıldı ve bu göçükleri yaşadı. Bu gerçekçi bir yaklaşım olmamakla birlikte göçüklerin yaşanmasında denetimin yapılmaması, tahkimatın özensiz yapılması veya tavandaki tahtadan direklerin artık kömürü taşıyamayacak hale gelmesine rağmen değiştirilmemiş olması vb. birçok neden olabilir.

Görüşmecinin yaşadığı göçüklerin bütün hayatını etkilediği yukarıdaki ifadelerinden açık bir biçimde görülmektedir. Hem kendisi böyle bir durumla karşı karşıya kalan hem de arkadaşlarını kaybeden görüşmeci ciddi psikolojik sorunlar yaşamıştır. Böylelikle yaşanan göçüklerin insan hayatı üzerinde ömür boyunca etkisi olabileceği görülmektedir. Bunun yanında yaşanan kazalar sadece kaza geçiren kişiyi etkilemez. Aynı zamanda ailesi ve çevresi için de iş kazaları ve buna bağlı ölümler yıkıcı etkiye sahiptir. Bunun somut göstergesi olarak Saymaz'ın (Saymaz, 2016: 191-250) çalışmasına bakılabilir.

Bir başka kaza ve göçük yaşayan kişi ise görüşmeci 12 yaşadıklarını aşağıdaki gibi anlatmaktadır:

Kazmacılar kendi çalışacağı direkleri malzemeleri kendisi çeker kazma işini kendisi yapar işi çok ağırdır. 1 usta 1 yedek çalışırdık, göçmemesi için önce destek yapardık. Çalıştığımız yer hiç düz olmadı ayak deniyor hep rampa şeklindeydi, baş yukarı devamlı kazarak ilerliyorsun sonra bağ yapıyorsun, hep bir metre kazıp destek yapıp yine bir metre ilerliyorsun. Çabuk bitirdin diye istenilenden daha fazla bağ yaparsan prim alırsın. Öyle kazalar gördük ki yukarıdan taş düşüp arkadaşımızın kolunu kopardı, bir arkadaşımız öldü. 23 defa kaza geçirdim, 50 geçiren 100 kaza geçiren var orda her gün bir tarafın sarılı gelirsın eve. Taş düştü ayağıma. Sıhhiye dairesi, ilk yardım var seni ambulansa bindiriyorlar parmakların 5'i kırık çıktı. Doktor istirahat veriyor, kontrole gidiyorsun uygun görürse işe başlıyorsun görmezse yine istirahat veriyor. 3 ay istirahatli kaldım. Tazminat bir şey yok, ama istirahatte kaybın yok ücretler yatıyor. Çok arkadaşımızı kaybettik, ama tek sevdiğim şey 20 sene çalıştım yanımda ölen hiç olmadı benim grubumda ona seviniorum (Görüşmeci 12).

Bak şimdi sana bir şey söyleyeceğim ama bunu 38 senelik kendi eşim bile bilmiyor. Biz 2 gün göçükte kaldık, 1989'daydı. 5 kişi göçükte kaldık, domuzdamı çöktü. Arka kısmı alarak kömür çıkarmaya devam ediyorsun. Çalışılmış yerlerin yanında alınmamış kısımlar oluyor. Dönüp sonra onları alıyorsun. Daha önce tehlike vermediği için burada çalışıyoruz. Bir anda göçük oldu topuk kısmına kaçtık. Kaçtığımız yer küçücük bir yer 5 kişi orda kaldık, topuk denen köşede kaldık. Her yer yerle bir oldu o

yerde köşede kurtulduk. İstim boruları var martöpikör tabancalarının takıldığı kömür kazıldığı borular var kazmayla vurup tıpasını attırıp bu borudaki havayı kestik, madenin dışına bağıriyorsun buradan. 5. sarmada topukta kaldık diye söylüyoruz, sarmanın boyu 6 metre 5. sarmada olduğumuz için anayoldan 30 metre aşağıdayız. 3 vardiya hiç durmadan çalışarak açtılar göçüğü bize ulaştılar öylelikle çıktık 2 gün kalmışız içeride biz dışarı çıkınca akşam oldu mu diye sorduk. Bir yerimizde bir şey yoktu ama 1-2 hafta moral izni veriyorlar. Bir şey olmadı ama psikolojik olarak etkileniyorsun. Acaba yarın kaza yaşayacak mıyım, tehlikeli bölgelerde çalışacağım zaman işe gitmek istemiyordum. Şurada çalışan işçi kesinlikle hatalı olamaz, bile bile kendini öldürür müsün, burayı bilerek göçertir misin? Bile bile insan kendini öldürmez (Görüşmeci 12).

Görüşmeci 12'nin ifadelerinden anlaşılacağı gibi madende icra ettikleri kazmacılık görevi ağır bir iş. Kazmacılar hem malzemelerini kendileri getiriyor hem de baş yukarı olarak adlandırılan normal olmayan bir çalışma biçimiyle çalışmaları gerekiyor. Bu zor şartlar altında çalışırken istenilenden fazla bağ yapılırsa da ekstra prim alabiliyorsun. Buradaki ağır koşulların yanında bir de bir anda taş düşmesi vb. kazalarda yaşanabiliyor. Ancak çalışanlar için o kadar normal hale gelmiş ki orada ölüm yaşanmadığına sevinir hale geliyorlar.

Bunun yanında her an göçük yaşanma ihtimali dahi var. Görüşmeci 12 göçük yaşandıktan sonra ocakta yer altında çalışırken kullanılan bir aletin çalışmasını sağlayan bir boruyu kesip dışarıyla iletişim kurduklarını belirtiyor. Bu da 21. Yüzyılda hala madencilerin ilkel koşullarda çalıştıklarını ve ilkel haberleşme teknikleri kullanmak durumunda olduklarını göstermektedir. Bununla birlikte ocakta çok dar bir alanda hayatta kalma fırsatı bulan işçilerin ancak 3 vardiya devamlı çalışarak kurtarıldığı görülmektedir. Bu da böyle bir durumda hayatta kalsalar bile kurtarılanlara kadar yaşama ihtimallerinin düşebileceğini göstermektedir.

Tahkimat işi yapıyorken, 1972'den 1984'e kadar yer altında çalıştım. 1984 yılında akşam 4-12 vardiyasında çalışıyorum. Saat 8-9 civarı bir tane direk vuracak usta, martöpikörle direğin yerini kazıyoruz. Direğin yerini kazarken kalın bir hortum var böyle tesisat hortumu derler. Martöpikörlerin çalışması için olan tesisat hortumu bir anda yerinden çıkıyor. O hortumu tabancaya bağlayan kelepçe koptu ve yerdeki tozları pislikleri suratıma çarptırıyor benim. Bu olay gerçekleşikten sonra yüzüm yandı falan ama hiçbir şey anlayamadım ben. Banyoya gittim sonra sıhhiye dairesine doğru gittim sıhhiyecisi de arkadaşım benim baktım uyuyor. Kendi kendime sıhhiyenin defterine not ettim belki bir şey olabilir, tahkimat sırasında (buhar) hortumu koptu ve işçinin yüzüne çarptı diye yazdım. Diğer gün tıraş olurken baktım gözümde toz var gibi, siliyorum yine var gibi. Bir gözümü kapattım baktım gözüm görmüyor. Sonra doktora gittim, doktor acil ameliyat olacaksın dedi. Ameliyat olursam %70 görmez %30 görebilirsin dedi ameliyat oldum. Yine de gözüm görmüyordu. Çok ağrılar çektim gözüm görmedi ama gitgide ağrılar arttı iğneler oluyorum fayda etmiyor. 3-4 sene oluyor gözümü aldardım protez göz yaptırdım. Bunu yaptıran kadar ağrıdan duramıyordum. Bu olaydan sonra tekrar çalışmaya devam ettim ama yer altında çalışamayacağımdan lambahaneye verdiler. Oradan emekli oldum. Çok hakkım yendi maluliyet, tazminat konusunda. O zaman da bu konular ile ilgili bir bilgim yoktu. Para mı

alacağız, tazminat mı, maluliyet nedir? Doktorlar o zamanlar parasız iş yapmıyorlardı iyi bakması için o zamanın parasıyla iyi bir para verdik. Ancak gözüm hiç görmemesine rağmen doktor %24 maluliyet verdi. Çok az miktar para alabildik. Doktorun yüzünden hakkımı alamadım (Görüşmeci 26).

Görüşmeci 26 her iş gününde olduğu gibi yer altında çalışırken kullanılan aletin kelepçesinin kopması ve etraftaki tozların yüzüne çarpmasıyla bir gözü artık işlev göremez hale geliyor. Burada işçinin kazanın gerçekleşmesinde payı olmadığı açıkça görülecektir. Bununla birlikte böyle bir kaza olayı gerçekleştiğinde ocakta ilk müdahalenin yapılması gerekir. Ancak görülüyor ki sıhhiyecisi görevini yerine getirmiyor, öyle ki iş kazasının kaydını bile işçi kendisi bizzat gidip alıyor. Bunun yanında işçi müdahale edilmediğinden ancak bir sonraki gün gözünün görmediğini fark ediyor. Malzemenin kelepçesinin sağlam olmaması veya bunu denetlemesi gerekenlerin görevini yerine getirmemesi, bunun yanında ocakta ilk tıbbi müdahalenin yapılmaması kaza geçiren kişinin ömür boyunca bedenlen kalıcı hasara uğramasına sebep olmuştur. İşçi yıllar boyunca ağrı çekmiş en sonunda kendi karşılayarak protez göz yaptırmıştır. Böylelikle buradan ocakta denetimlerin yapılmadığı, herhangi bir kaza durumunda müdahale edilmediği ve iş kazası yaşayan işçinin kaza sonrası yaşadığı problemlere kayıtsız kalındığı sonucuna varılabilir.

Bunun yanında işçi böyle bir zarara uğramanın yanında bununla ilgili bir hak talep edememiştir. İşçi yaşadığı durum ve sonuçlarında sahip olduğu haklardan, böyle bir durumda nasıl bir yol izlemesi gerektiğinden haberdar değildir. Bu da bununla ilgili bilgi sahibi olmadığını, buna dair bir eğitim almadığını göstermektedir.

1993'te bir kez yaşadım. Ayağım motorun altında kaldı. Arkadaş acemi idi. Ben kömür çekme motoru kullanıyordum ayağımla kesmek istedim arabayla motorun arasında kaldı ayağım. Arabayı dururdum, ayağım kırıldı, hastaneye gittik. 90 gün istirahatte kaldım ücretlerim ödenmeye devam etti, maluliyet aylığı bağlanmadı ayağım raporda %10 oldu, %10.5 olsaydı alabilirdim. Toplu para verdiler sadece. Hata bende normalde kancacının kesmesi gerekirken ben o acemi diye işi bilmiyor diye kendini kazalayacak diye kendim yapmak istedim. O yüzden kazalandım. Arabayla motorun arasındaki kancayı kesip nakliyat işlemini gerçekleştirecektim. Motoru kullanırken durdurmadan ayağımı uzatıp kancacı yerine kendim kancayı çıkarmaya çalıştım. 90 gün istirahatten sonra bana yer altı işi vermediler, 3 ay yukarıda çalıştım, sonra doktora gittik iyileştığım için tekrar yer altı işinde çalışmama izin verdi. İşten ayrılmadım çünkü yevmiyem tamamlanmamıştı, emekli olabilmek için çalışmaya devam ettim. Kaza hayatımı etkiledi, hala bile kötü havalarda ağrı, sızı hissediyorum ayağımda, hayatımı kötü etkiledi (Görüşmeci 4).

Görüşmeci 4 çalışma arkadaşının acemi olduğu için onun işini de kendisi yapmaya çalıştığını söylemiştir. Bu madene alınırken işin ehli olmayan kişilerin alındığını

göstermektedir. Bunun sorumlusu işe alma işlemini gerçekleştiren birimdir. Bunun yanında işçinin kendi işi olmayan bir işi, karşıdakinin yapamayacağını düşünüp kendisi yapması kazalanan işçinin yaptığı hareketin sonuçlarına ilişkin bir bilgisi olmaması veya buna dair bir eğitim almadığını göstermektedir. İşçi ayağının kırıldığını, maluliyet oranının % 10 çıktığını ve % 10.5 çıksaydı maluliyet aylığı bağlanacağını söylemiştir. % 10 ile % 10.5 arasındaki fark kaza yaşayan işçinin hayatı boyunca bununla ilgili problem yaşamasına rağmen bir hak sahibi olamamasına sebep olmuştur. Böyle bir olaydan sonra bile işçi dönüp emekli olabilmek için ve başka seçeneği olmadığından aynı yerde çalışmaya devam etmiştir. Yaşadığı bu olay hala bazı zamanlar ağrı hissetmesine sebep olarak ömür boyu hayatına etki etmiştir.

2011’de bir iş kazası yaşadım, burnum kırıldı. Gama(tahkimat yapılan tahta direk) burnuma çarptı. Ayakta çalışırken önümdeki arkadaşın hatası elinden gamayı kaçırdı ve bana çarptı. Baş yukarı giderken kapak yapıyoruz kapağın üzerine gama atılıyor. Oradan sekip burnuma geldi. Hastaneye gidip rapor tutuldu, istirahat verildi. 15 gün istirahatta kaldım çalışıyor gibi ücretlerim ödenmeye devam etti. İş kazası bitmez hep var. İş güvenliği uzmanı var çalıştığımız yerde. İş kazası adli vakaya döndü. İşyerinde kaza geçirdiğinizde polis gelip ifadenizi alıyor. İş kazalarının devam etmesinin sebebini ben bilemem ama denetleme yapılması lazım yapmıyorlar. Ankara’dan iş güvenliği uzmanları geliyor ama denetlemiyorlar. Müfettiş aşağı iniyor, sonra denetleme yapmadan yukarı çıkıyor. Anayolda dolaşp yukarı çıkıyor. Hep kömür diyorlar, istiyorlar önlem almıyorlar, tahkimat yapıldı mı kontrol etmiyorlar. Ben bilemem nasıl önleneceğini. Ama ister istemez arkadaşlar hata yapıyorlar. İşçi morali bozuluyor, sinir olup mühendis arkasından direk salladı, böyle şeylerde oluyor. Usta çavuşu uyardı oraya gitme diye ama dinlemedi öldü. Ölümünün önüne geçilir ama mühendisler asansörden kuyuya inip hemen geri çıkıyorlar. Araştırmaları gerekiyor öylelikle çözülebilir. Ayağa çıkması, tahkimatı kontrol etmesi gerek mühendisin (Görüşmeci 1).

Görüşmeci 1’in söylediklerinden de görüleceği gibi maden ocaklarında kişiler görevlerini yerine getirmiyorlar. Denetlemeler usulüne uygun yapılmıyor, yapılıyor gibi gösteriliyor. Üretim insan hayatından daha öncelikli görüldüğünden alınması gereken önlemler de alınmıyor. Bunun yanında işçi “ben bilemem nasıl önlenir” diyerek her an maruz kaldığı durumla ilgili bile söz hakkına sahip olmadığını düşünüyor.

İşçi yaşadığı kazada tahta direği elinden kaçırdığı için arkadaşını hatalı görmektedir. Ancak madendeki çalışma koşulları düşünüldüğünde o kadar ağır bir işi icra ederken çalışan yorulabilir, dikkati dağılabilir. İnsanın bir robot olmadığı düşünülünce baş yukarı ağır bir direği taşımaya çalışırken elinden kaçırması gayet doğal bir durumdur. Gerek işin ağırlığı, gerek çalışma ortamı böyle durumlar yaşanmasına çok açıktır.

1972'de iş kazası yaşadım. Ortamda herhangi bir gaz olduğunda elektriği kesen devre kesici patladı. Kendi kendine infilak etti. Ellerim vücudumun bir kısmı yandı yüzüm ellerim ayaklarım. 2 defa yaşadım ayrı ayrı yerlerde. 2-3 arkadaş daha yandı benimle. Yakında bir kanal vardı oraya attım kendimi. Sonrasında kendimiz çıktık yer üstüne. Amele Birliği vardı o zaman oraya gittik. Epey uzak bir yerde 1 saat kadar. EKİ'de bir doktor ilk müdahale yaptı sardı. 2 ay istirahat verdiler. Maluliyet aldık ama sadece küçük parmağım eğri kaldığı için buna maluliyet verdiler az bir miktar. Diğer taraflar iyileşti diye vermediler. 1982'de yine bir patlama oldu. Suya atarak kurtardık kendimizi. Patladıktan sonra aynı cihazlarla aynı işe devam ettik bir önlem alınmadı, şimdi değişmiş tabi. Bizimle ilgisi yok patlamasının. Aslında önlemi alınabilirdi, bizim dönemde bir sürü kişi yandı. Ancak şimdi değiştirmişler makineler eskiydi bizim dönemde. Biz bilmeyiz neden patladı, onu onlar bilirler. O zamanlar sağlık kontrolü yaparlardı ama yeterli değildi. O zaman devlette kuvvet yoktu. Sağlık eğitimleri, başka eğitimler yoktu. Artık cihazlar kuru oldu vb. eskiden bu kadar malzeme yoktu. İstenilse önüne geçilebilir ama geçmiyorlar. Yanmaz elbise vardı ama eldiven vb. yoktu diğer taraflarımız yanıyordu (Görüşmeci 2).

1976-77 miydi iş kazası yaşadım. Trafo kısa devre yapmış içeride o yüzden patladı. Bakım yapıyorduk ama koruyucu bir malzeme yoktu üstümüzde. 45 gün istirahatte kaldım. Elim sakat kaldı. Yüzüm gözüm yanmıştı, elimin derisi soyuldu hep. Tedaviyi hiç ihmal etmedim, merhemler süre süre geçti. Bizim dönemde önlemek için bir şey yapmadılar ama bizden sonra yenilendi. Onlar yapılsaydı ben emekli olmazdım ondan korkumdan emekli oldum . Cenabı Allah kurtardı bizi işte. Doktor bacağında değil yukardaydı, esasında bacağında olması lazım. 3 kez trafo patladı bende. . İş çok ağırdı, hayatım boyunca stresi kaldı üzerimde. Geçende kalp krizi geçirdim, ambulans 17 dakikada yetiştik yoksa ölürdüm çoktan (Görüşmeci 3).

Görüşmeci 2 ve Görüşmeci 3'ün yaşadıkları kazada devre kesici teçhizatın kendiliğinden patladığını görmekteyiz. Bunun sebebi görüşmecilerin de belirttiği üzere cihazların eski olmasıdır. Görüşmeci 2 aynı dönemde birçok kişinin yandığını ve yine aynı cihazların kullanılmaya devam ettiğini vurgulamaktadır. Buradan bu iş kazasının yaşanmasının sebebi birçok kez patlama yaşanmasına rağmen hala bir önlem alınmaması, aynı malzemelerin kullanılmasıdır. Kaza yaşandıktan sonra ise gidecekleri hastanenin bir saatlik mesafede olması da yaşanan kazalar açısından dezavantajdır. Bunun yanında Görüşmeci 2 denetimlerin, eğitimlerin yapılmadığını ve sağlık önlemlerinin alınmadığının da altını çizmiştir. Görüşmeci 2'nin bir parmağında kalıcı hasar kalmış ve vücudunun bazı bölümlerinde yanık izleri bulunmaktadır. Bu verilen malzemelerin yeterli ve gerçekten koruyucu olmadığını göstermektedir. Görüşmeci 2'nin eşi Görüşmeci 2'nin psikolojik problemler yaşadığını ve hala zihinsel olarak da üzerinde etkilerinin olduğunu belirtmektedir.

Bununla birlikte Görüşmeci 3 ise gerekli önlemlerin alınmadığını ve birçok kaza yaşadığını ve korkusundan emekli olduğunu söylemiştir. Yaşadığı kaza vücudunda yanıklara

sebepe olmasına rağmen kendi yöntemleriyle bundan kurtulmaya çalışmıştır. Ayrıca doktorun bu tür iş kazalarının yaşandığı bölgede olmadığını belirterek ocakta yaşanan kazaların yönetim tarafından ne kadar ciddiye alındığını göstermektedir. Bunun yanında Görüşmeci 3'ün de Görüşmeci 2 gibi yaşanan kazanın hayat boyu üzerinde etkisi kalmıştır. Öyle ki kalp krizi gibi rahatsızlıklar geçirdiğinden bahsetmiştir.

2014'te kaza geçirdim, üretimde çalışırken göçük oldu taş geldi koluma, ilk müdahaleyi kendim yaptım atel yaptım sonra hastaneye gittim. % 21 kaybım var maaş bağladılar ömür boyu. Görünmeyen kaza, yer altında engel olamayacak kazalardan biri, her şey telafi edilemez önüne geçemezsin. Kaza hayatımı her türlü etkiledi, maddiyatı geç manevi, psikolojik olarak kötü etkilendim İşçinin hatası yok, yer altı çok ayrı bir dünya tedbirini alamayacağın önüne geçemeyeceğin aklına gelemeyeceği şeyler var, amirin sıkıştırmasıyla üretime zorlamasıyla olabilir bunlar. Devlette işçi iş güvenliğim önemli diyerek işi yapmayabilir, ama özel sektörde en büyük nedeni budur belirli bir üretimi gerçekleştirmek zorunda yoksa işten atılabilir. Onun dışında bazen insanın morali bozuk oluyor, dikkatsiz olabiliyor herhangi bir şeyden kaza olma ihtimali var. İşçinin hatası yok, ufak tefek onun da hatası olsa da bütünüyle ona yükleyemeyiz (Görüşmeci 5).

3-4 defa iş kazası yaşadım. Gama kütledi vücuduma, tavandaydı ben direğe vuruyordum sekti kaşıma çarptı. 4-5 dikiş atıldı. Sadece istirahatte kaldım 15-20 gün, başka bir şey verilmedi. Ayağımı balta kesti, elime taş düştü. Dizimden ameliyat oldum, dizime taş düştü ön çapraz bağlarım yırtılmış iş yerinde oldu ama orada anlayamadım eve geldim evde nüksetti. Yaptığımız iş ağır iş, iş yerinde anlayamadım sıcakıyla yorgunluğuyla. Eve geldim gece 12'de vardiyadan geldim yemeğimi yedim evde çocuk var diye kapının önünde içiyorum yere çömeldim bir sigara içtim. Ayağa kalkarken kalkamadım kilitlendi ayağım, diğer gün doktora gittim bir şey demeden. Meğerki iş kazasıymış bilmiyordum, yaptırmadım. 1 buçuk sene istirahatli kaldım 2 kere ameliyat oldum dizimden geçen sene. İstirahat paramı aldım sadece ama ikramiye gibi diğer haklardan yararlanamadım. Psikolojik olarak çok kötü etkiliyor yanımda 3-4 kişi öldü, yaralandı. Aynı yere giriyoruz çalışmaya ya burada öldü bu diyorsun. Ayağım şuan kötü etkiliyor beni, daha tam geçmedi, 7 ay oldu ameliyat olalı bu ay başladım işe, ağrı yapıyor tam iyi kullanamıyorum ayağımı. 1 buçuk seneden beri istirahatteyim (Görüşmeci 10).

Görüşmeci 10 birden fazla kez iş kazası yaşamıştır. En şiddetlisi ise en son yaşadığı taş düşmesi sonucu ön çapraz bağlarının koptuğu kazadır. İşçi yorgun geldiği için bir problem olduğunu fark edememiştir. Kaza yaşandıktan sonra işçinin muayene edilmesi gerekirken yapılmamıştır. Bu sebeple işçi ancak eve geldikten sonra fark etmiştir. Ancak böyle bir durum yaşandığında işçi bunun "iş kazası" olduğundan dahi haberdar değildir. Çok uzun süre istirahatte kalmasına rağmen işe dönmüş ancak hala ayağını kullanmakta zorlanmaktadır.

Yaşadığı kazalar işçiyi bedensel etkilemenin yanında psikolojik olarak da etkilemektedir. İşçi sadece kendisi kaza yaşamamakta, bunun yanında çalışma arkadaşlarını

da kaybetmiştir. Bu onu her gün yeniden aynı yerde çalışmaya devam ettiği için tekrar tekrar etkilemektedir.

Bir keresinde daha göçük oldu ama bir önceki yaşadığım bunun yanında devede kulaktı. Ağzım yüzüm dağıldı. 1991-1992 senesiydi galiba zaten sonrasında emekli oldum. Hala yüzümde çizikler ve izler var, kömür karasıdır o. Yüzüm ve burnum yarıldı. İlerleyebilmek için kömürü aldığımız yerin arkasını göçertmeliyiz. Buna arka kesme deniyor, burayı göçertme görevi benim, buradaki direkleri kesip göçertiyoruz. Daha ben kesmeye bile başlamamıştım, gevşek bir direk vardı bütün yük ondaymış ona dokununca bütün hepsi göçtü. Kaçmaya çalıştım ne kadar kaçılabilirse ama tozdan göz gözü görmüyor, haa lambam var o da görmüyor, bağırarak aşağı indim. Oturur şekilde ilerlemeye çalışıyorum, sürekli arkamdan sel gibi kömür geliyor. Beni buradan al diye arkadaşşıma çağırıyorum, o bana gel diyor ama takatim yok. Arkamdan gelen postayla benim baltamda sürüklenerek geldi. Baltayı aldım elime, şuan aklıma geldikçe o an yine yaşıyor gibi bir hal oluyorum. Bir zaman sonra toz toprak kesildi. Lambanın sağlam bile teli var o kopmuş, ben koparmadım onu Allah kopardı, şimdi sana getirsem koparamazsın öyle sağlam bir tel. Palaska kayışı var belimde deri hiç kopmayacak şey o bile kopmuş, Allah kopardı onu da. Nereye takıldıysa öyle kurtuldum, öldürmeyecek ya beni. Oradan hastaneye gittik 1 hafta yattım. Burnumu bağırırken diktiler, beni yatırdılar böyle. Eve geçtim orda da istirahatte kaldım. Kaç sene oldu ama hala aklıma geldikçe yaşıyor gibi oluyorum (Görüşmeci 11).

Görüşmeci 11' de diğer kaza yaşayanlar gibi işini yaparken, gevşek bir direk yüzünden göçük yaşıyor. Bu tahkimatın doğru biçimde yapılmadığını ve doğru biçimde yapılmış mı diye kontrol edilmediğini göstermektedir. İşçi burada sadece işini yapmaya çalışırken iş kazasına uğramıştır. Bu yaşadığı olay ise ondan kötü bir etki bırakmıştır, yıllar sonra bile o anı aynı biçimde yaşadığını söylemiştir. Bu böyle iş kazalarının insanda yaşadığı süreç boyunca, artık o işi yapmıyor olsa bile olumsuz etkiye yol açtığını göstermektedir.

Ben kaza yaşadım ama öyle küçük kazalar. Yukarıdan kavlak düştü falan 2-3 dikiş attılar. Benim yanımda yaralanan oldu, ben kendim götürdüm hastaneye. Yer altında motora binip kafesten dışarı götürdük. Kulağından falan kan geliyordu. Kendini kaybetmemesi için konuştum kendine gel diye. Kulağından kan geliyordu, doktor eve göndermek istedi. Ben izin vermedim başka doktor çağırdılar o kulağından şüphelenip beyin cerrahını çağırdılar. Doktor bakınca ameliyat dedi, ameliyat oldu. Aslında hata çocuğun kendisinde yasak yere gidip iş çabuk bitsin diye içeri giripte alayım demiş, öyle olunca kazalandı. Ocakta olan kazaların % 90'ını işçi hatası, işi bitirmek için acele ediyor kazalanıyor. 8 saatlik işi 3 saatte bitireyim diye uğraşiyor bir an önce bu pisliğin tozun içinden çıkayım diyor Bizden sonra kart sistemi çıktı ama yine kaçak göçek bir şeyler yapıyorlar. Grizu oluyor mesela, maskeyi belinde taşırsan takarsın sana 4 saat yeter, ama maske alan hiç yok Eğer ocaklar aydınlık olsa o lambayı da almayacaklar, çalışırken hem ağır hem engel oluyor Aküsü var o yüzden 3-4 kilo, bir 3-4 kilo da gaz maskesi var, bununla çalışırsan zor oluyor (Görüşmeci 13).

Görüşmeci 13 yaşadığı kazaları küçük olarak nitelendirmektedir. Bunun yanında şahit olduğu kazada ise aslında girmemesi gereken bir yere girdiği için işçiyi hatalı görmektedir. Ancak kendisinin de ifade ettiği gibi işçiler böyle ağır bir işi bir an önce bitirmek, günlük teslim etmeleri gereken kömür seviyesine ulaşabilmek için aslında girmemesi gereken alanlara bile girebiliyorlar. İnsanlar böyle bir ortamdan bir an önce çıkmak istiyorlar. Görüşmeci 13'ün de belirttiği gibi işçiler maske ve lambayı almak istemiyorlar, çünkü iş çok ağır ve bunlarla çalışmak işi daha yorucu hale getiriyor. Bu sebeple işçi maske ve lambayı almıyor, yaşadığı kazaların sebebi kendi hatası demek, sadece dışarıdan bakarak söylenebilecek bir şeydir. Olayı bizzat yaşayan işçinin yapması gerekenleri yapmamasının arkasında çalışma ortamı, çalışılan malzemeler, işin yoğunluğu gibi yapısal faktörler bulunmaktadır.

Görüşmeci 13 gibi Görüşmeci 6 ve Görüşmeci 14 yaşadıkları kazaları küçük olarak nitelendirmektedir;

Birkaç kez iş kazası geçirdim, büyük olmasa da. Parmağıma kazma vurdum, elimi sıkıştırdım (Görüşmeci 6).

Ufak tefek kazalar geçirdim, parmağın kopuyor ayağın sıkışıyor falan, onun dışında önemli bir şey yaşamadım (Görüşmeci 14).

İşçiler için bu tarz kazalar normal hale gelmiş. Görüşmeci 6 kazaların yaşanmasını denetimlerin yapılmamasına, yeterli sağlık önleminin alınmamasına bağlamaktadır;

Yer altında yarım saat yürüyoruz çıkışa ulaşmak için. Sıhhiyeciyi evraklarını düzenler acil değilse, acilse direkt hastaneye gidiyorsun. Sıhhiyecilerin ilk yardım bilgisi yok bizim gibi işçi kaydını değiştirip sıhhiyeciyi olmuş. Doktor da yanılmıyorsam 2013 yılında geldi. Hastalandığımızda doktora gitmek için form doldurur izin olursa giderdik. İşçi suçlu olduğunu düşünmüyorum. Denetim yok ben 4 yıl oldu bırakalı benim zamanımda yoktu. Denetim için şefler bir araya gelir yukarıdan aşağıya selamünaleyküm aleykümselam selam verip giderdi (Görüşmeci 6).

İki arabanın arasına sıkıştı, ayağımda çatlama oldu. Ağır yük kaldırınca belimi kışlattım Tamamen işçi suçlu diyemeyiz, adam seni zoraki orada çalıştırıyor, benim işime seni senin işine beni gönderebiliyor. Malzemeleri de dört dörtlükte götürmüyorduk, bazen eldivenin toz masken olmayınca onlarsız çalışıyorsun. Aslında kontrol eden bir baş olması lazım, binde bir kontrol oluyor. Mesela müfettiş gelecekmış, öyle bir şey olunca haber veriyorlar onlar gelince de yukarıda mallarını yapıp gidiyorlar. Müfettiş gelecek denince kendine bir çeki düzen verirsin zaten müfettişin gideceği çalışma yeri de bellidir (Görüşmeci 18).

Görüşmeci 18 ise maden ocaklarında herkesin yapması gereken işi yapmadığından, koruyucu malzemelerin kullanılmadığından ve bunun denetlenmediği için iş kazalarının yaşandığını savunmaktadır.

Ben iki kez iş kazası geçirdim. Birinde göçük oldu altında kaldım ve diğerinde de tavan çöktü ayağım kırıldı. Kazalar % 80 işçi kusuru nedeniyle meydana geliyor. Ancak işçi kusuru dememin nedeni şu, kimse işten anlamıyor, en başta mühendisler ve yöneticiler işi bilmemesine rağmen idare onlarda ve temel problem bu aslında. İşin doğru yapılmasını sağlamıyorlar ve işin başında durup denetlemiyorlar. İşçiler acele edip özellikle mesai saati bitimine yakın işleri eksik yapıyorlar, böyle sorunlar da çok yaşıyor. Senede 2 gün eğitim veriliyor, bununla sorun çözülemez. Geçirdiğim kazalardan sonra % 11 oranında kalıcı iş göremez hale geldim ve sürekli iş göremezlik geliri almaya başladım, 1 yıl sonra kontrol muayenesinde iş göremezlik durumumun ortadan kalktığına karar verildi ve benden tazminat bile istendi (Görüşmeci 24).

Görüşmeci 24 ocaklarda çalışan kişilerin iş konusunda bilgisi olmadığını vurgulamaktadır. Kazaların temel sebebini buna bağlamaktadır. Bunun yanında denetim ve eğitimlerin de yeterli olmadığını savunmaktadır. Bununla birlikte kaza sonucu iş göremez hale gelen işçiden daha sonra iş göremezlik durumunun kalktığı kararıyla tazminat istenmesi gibi usulsüz durumlar da yaşanmaktadır. Buradan iş kazası sonucu zarara uğrayan işçinin önemsenmediği görülmektedir.

En çok yaşanan iş kazası göçük, bunun dışında dikkatsizlik ve dalgınlık yüzünden olan kazalar çok oluyor. Madenlerden başka çalışma alanı olmadığı için bu sektör tek ekmek kapısı. Deniz seviyesinin 500 metre altında üretim yapılıyordu, artık 720 metreye iniliyor. Bu durum hem maliyeti artırıyor hem de çalışma ortamını daha riskli hale getiriyor. Yeni işe alınanlara 15 günlük bir eğitim verilerek iş başı yaptırılıyor. Bu bir eğitim olmaktan çok bir bilgilendirme/tanıtım etkinliği niteliğinde aslında. Meydana gelen iş kazalarının % 80'i göçük. Bunun temel nedenleri yanlış malzeme, belli bir üretim kotasını tutturmak için baskı yapılması vb. Örneğin, maliyet yüzünden tahkimat usulüne uygun yapılmadığında kaza kaçınılmazdır. Örneğin, degaj da usulüne uygun yapılmıyor. Hangi işe bakarsan bak, usulüne uygun yapılmıyor, yapılsa kazalar yok edilebilir. En temel sorun kontrol ve denetim, bu iş usulüne uygun yapılmıyor, mühendis, iş sağlığı güvenliği uzmanı vb. teknik personel madene inmiyor. 6331'e göre, üç ayda bir verilmesi gereken eğitimleri, ancak, senede bir kez yapıyoruz. Yalnızca bir formalite ve bunun yapılıp yapılmadığı kağıt üzerinde denetleniyor (Görüşmeci 25).

Görüşmeci 25'in söylediklerine de dayanarak madenlerde denetimler yapılmamakta, verilen eğitimler yeterli değil, işçiden çok üretim öncelikli bu yüzden işçinin yaşadığı kazalar maden üretimini önemseyenlerin gündeminde değil.

Yukarıda görüşmecilerin ifadeleri olduğu gibi aktarılmıştır. Görüldüğü üzere madencilikte her an iş kazası yaşanabiliyor. En çok yaşanan ve en çok hasara sebep olan kaza

ise göçüklerdir. Tavanda kullanılan malzemenin kalitesiz olması veya doğru yerleştirilmemesi gibi birçok sebepten tavan çökebiliyor. Günümüzde hala demir yerine tahtadan tavan emniyeti alınmasından dolayı tavan her an çökme riski taşımaktadır. Bunun yanında işçilerin ufak tefek diye adlandırdığı ayaklarının veya ellerinin kırılması, burnunun kırılması, taş düşmesi, vücudunun bir uzvunun bir yere sıkışması, balta ile elinin kesilmesi vb. kazalar da sıklıkla yaşanıyor. Bu küçük diye adlandırılan kazalar öyle olağan hale gelmiş ki işçiler bunu artık kaza olarak bile nitelendirmiyorlar. Bu kazalar onlar için günlük olması kaçınılmaz, normal olaylar haline gelmiş. Bunun yanında işçilerin yaşadıkları kazalardan kendilerini hatalı gördükleri gözlemlenmiştir. Birçok kaza işçinin kontrolünün dışında gerçekleşmesine karşın böyle bir algıya sahip olmaları ilginçtir. En büyük temel öncelikle işe alımdadır. İşe alırken işçinin nasıl bir tecrübeye bilgiye sahip olduğu önemsenmemektedir. İşçinin herhangi bir durumda nasıl davranacağını bilmemesi ve işin gerekliliği olan teknik bilgiye sahip olmaması işin yapılmasında problemlere yol açmaktadır. İşçilere işe girerken kısa süreli bir eğitim verilmesine karşın bu eğitim yeterli olmamaktadır. Teknik bilgiye sahip olmayan işçinin yaptığı tavan emniyeti göçebilmekte veya emniyet yapılan tahtaların değişmesi gerekmesine rağmen değiştirilmemektedir. Ocakta uzun süre aynı malzemeler, aynı makineler kullanılmakta bu da elektrikli makinelerin patlaması, tahkimat yapılan tahtaların çürümesi gibi problemlere neden olarak kaza yaşanmasına zemin hazırlamaktadır. Madende hala ilkel malzemelerle çalışmaktalar ve herhangi bir göçük anında her yer yerle bir olduğundan dışarıyla iletişime geçmek için işçiler kendi yöntemleriyle bunu yapmak zorunda bile olabiliyorlar. İşçi bir kaza yaşadığında vücudunda bir hasar olup olmadığının farkına bile varması mümkün olmuyor. Böyle bir durumda müdahale edilmediği için bir ihtimal önüne geçilebilecek bir durumun bile farkında olmuyorlar. Bunun yanında bir kaza yaşandığında hem sağlık sürecinin nasıl işleyeceği hem de hukuki sürecin nasıl olması gerektiği konusunda bilgiye sahip değiller. Bunun sonucunda da sahip oldukları hakları çoğu zaman alamıyorlar.

İşe alırken vasıflı olunması önemsenmediği gibi, onların işe alındıktan sonraki eğitimleri, bilgilendirilmeleri önemsenmiyor. Bunun yanında işçinin kaza yaşamasını önlemeye yönelik yeterli koruyucu önlem alınmıyor. Bu önlemler alındı mı diye denetim yapılmıyor. Bu da iş kazalarının yaşanmasını kaçınılmaz kılıyor.

Kazalar işçiler üstünde kalıcı fiziksel etkiler bırakabiliyor. Vücutlarının bir uzvunu kaybedebiliyor, yine vücutlarında kalıcı yanıklara maruz kalabiliyorlar. Bunun yanında hayat boyu bir organını kullanamaz hale gelebiliyor veya yaşadıkları süreç boyunca ağrılarla baş etmek durumunda kalabiliyorlar. Ancak kazaların etkisi sadece fiziki olmakla kalmayıp ruhsal olarak da kişileri derinden etkiliyor. İşçiler kendileri göçük altında kalıyor veya arkadaşlarını

iş kazası sonucu kaybedebiliyorlar. Bu onlarda ciddi psikolojik sorunlara yol açabiliyor. Hem arkadaşını kaybetmenin üzüntüsü hem de yarın aynı yerde kendisi çalışabileceği için kendi hayatını kaybetme korkusu onları kötü etkiliyor. Burada çalışan işçiler herhangi bir kaza yaşadığında işini bırakıp başka bir işe geçemiyorlar. Çünkü mecburlar, kaza da yaşasalar, bir yakınlarını da kaybetseler yapacakları başka bir iş olmadığı için gelip yine aynı yerde çalışmak zorundalar. Birçok defa göçük altında bile kalsalar yine aynı işi yapmak zorundalar. Öyle ki maden ocaklarında çalışan bu işçiler ölüm yaşanmadığına sevinir hale gelmişler.

İş kazalarının yaşanmasına yukarıdaki gibi birçok neden sıralanabilir. Ancak asıl önemli nokta “işçi hatası” olarak görülen iş kazalarının asıl nedeninin bu olmadığının görülmesidir. Burada çalışan işçiler civar köylerden en az 1’er saat yolculukla işe gelen, başka iş alternatifi olmadığı için ve ücreti diğer işlere göre daha makul olduğu için bu işi yapan kişilerdir. Bu işçiler çok ağır koşullarda, eski makine ve teçhizatla bu zorlu işi gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. Öyle ki yemek yiyebilecekleri temiz bir yer, mola verip nefes alabilecekleri bir alan ve hatta temel ihtiyaç olan tuvaletlerini yapabilecekleri bir yer bile yok. O kadar derin mesafede çalışan bu işçiler mesai saatinin başlamasıyla içeri girdikleri andan itibaren mesai bitimine kadar bu karanlık, basık alanda çalışmak durumundalar. Uzun ağır direkleri tavan emniyeti yapmak için içeri taşımakta, düz bir çalışma rotasının aksine baş yukarı diye adlandırılan bir çalışma biçiminde çalışmakta, ağır kömür vagonlarını iterek kömür üretimini istenilen seviyeye getirmeye çabalamaktadırlar. Bundan kazançları ise vücutlarında kalıcı hasarlar, psikolojik travmalar...

İşçilerin kaza yaşamasındaki neden onların yaptığı eylemler ile açıklanamaz. Bu biçimde dışarıda bakıldığında işçinin yaptığı davranışlar (maske takmaması, yasak alana girmesi vb.) sonucu iş kazaları yaşanmış gibi gözükmektedir. Ancak bu olaya yukarıdan bakmaktan farksızdır. İş kazası olgusunun asıl nedenini anlamak için işçi çalıştığı koşullarla birlikte düşünülmelidir. Çünkü işçi çalıştığı ortamdan bağımsız değildir, bu ortam onun eylemlerini şekillendirmektedir. Bu ağır çalışma koşulları, hijyenik olmayan ortam, kullanılan malzemelerin eskiliği ve yetersiz oluşu, koruyucu malzemelerin ağır olması ve yapılan işi engellemesi, temel ihtiyaçların özgürce karşılanamaması, işçinin teknik ve hukuki bilgiden yoksun oluşu, yeterli eğitim almaması, denetimlerin olmaması veya yetersiz oluşu gibi birçok yapısal faktör iş kazalarının yaşanmasındaki görünürdeki “işçi hatalıdır” anlayışının aksine asıl sebeplerdir.

SONUÇ

İş kazaları çalışma hayatının temel problemlerinden biridir. Çözümüne kavuşmayı bekleyen bu problemi sosyal politika boyutu bakımından aydınlatmak bir gerekliliktir. Bu sebeple iş kazaları bu çalışmanın konusu haline gelmiştir. İş kazalarının nedenlerini inceleyen bu çalışma Zonguldak kömür madenlerinde yapılmıştır. İş kazası ve iş kazalarının nedenleri incelenirken mesele dar bir bakış açısıyla ele alınmaktadır. Böylesi ciddi bir meselenin bu şekilde ele alınması meselenin çözümüne katkı sağlamamaktadır. Bu dar çerçeve yaşanan iş kazalarının sebebini işçi olarak görmekte ve işçiyi suçlamaktadır. Bu çalışmanın başında iş kazalarının bu bakış açısıyla anlaşılamayacağı öne sürülmüştü. İş kazalarının ortaya çıkmasında işçiyi suçlayıcı bu anlayış iş kazalarının arkasında yatan asıl sebeplerin görülmesini engellemekte ve üstünü örtmektedir. Herhangi bir olgu incelenirken en önemli şey bu olgunun neyi ifade ettiği ve nasıl algılandığıdır. Öncelikle bu olgunun nasıl ve neden meydana geldiği, bu olguyu kimin yönlendirdiği ve nasıl yönlendirdiği, bu yönlendirmeyi yaparken kullandığı araçlar ve olgunun meydana geldiği yer ve çevresi bütün bir şekilde görülerek olgu incelenmelidir. Böylelikle neden sonuç ilişkisi doğru biçimde kurulabilecektir. Bu bakış açısından hareketle bu çalışmanın birinci bölümünde Zonguldak kömür madenciliğinin ortaya çıkışı, tarihsel olarak üretim siyaseti ve buradaki çalışma ilişkileri incelenmiştir. İkinci bölümde iş kazaları adına yapılmış düzenleme ve sosyal politikalar incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise Zonguldak kömür madenciliği sektöründe çalışıp iş kazası na uğramış olan işçilerle görüşme yapılmış ve çalışma ortamı yerinde gözlemlenmiştir.

Birinci bölümde öncelikle kömür üretimine nasıl başlandığından söz edilmiştir. Sanayileşme ile önem kazanan kömür ile birlikte Zonguldak havzası da önem kazanmıştır. Bu döneme bakıldığında kömür üretiminde başından beri bir devlet hakimiyeti görülmektedir. Kömür üretiminin yapılmasını sağlayan da kömürün alıcısı da devlettir. Bunun yanında kömürün çıkarılması için bir işgücü gerekmektedir. Bu da köylülerin madenlerde zorla çalıştırılması ile mümkün olmuştur. Osmanlı'da çalışma ilişkileri bütünüyle devlet katı devlet müdahalesi altında şekillenmiştir. Ancak devlet kömür üretimi için gerekli koşulları sağlamasına rağmen yeterli kömür üretimine ulaşamamıştır. Bu sebeple daha önce sadece çıkarılan kömürü devlet alabiliyorken bu değişerek kısmen piyasada satış yapılmasına da izin verilmiştir. Yine bu dönemde yabancı sermayenin de önü açılmış ancak kömür üretiminde gözle görülür bir değişim yaşanmamıştır. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise ilk on yılda yabancı sermayenin varlığına izin veriliyordu ancak 1940'larda havza millileştirilerek yabancı sermayenin varlığı engellenmiştir. Cumhuriyet dönemi ile birlikte “zorla çalıştırma”

mantığının değiştiği düşünülebilir. Ancak 1940'ta Milli Korunma Kanunu ile 1960'lara kadar “zorla çalıştırma” uygulaması havzada varlığını sürdürmüştür. Cumhuriyet Dönemi'nde katı müdahaleci bir anlayışa sahip olan devlet 1960'larda tamamen olmasa da farklı bir karaktere bürünmüştür. Bu dönemde sendikal hak ve kazanımlar ile işçi bir nebze de olsa daha rahat çalışma koşullarına sahip olabilmıştır. 1980'lerde ise devlet artık kömür üretimindeki hakim pozisyonundan çekilmeye başlayarak kömür üretiminde yerini özel ve kayıt dışı sektöre bırakmaya başlamıştır. Kömür üretiminin başından beri buradaki işçi haline getirilen köylüler uygun çalışma koşullarına sahip değildiler. Hem zorla çalıştırılıyor hem de barınma, yemek, sağlık ve ücret gibi sosyal haklar açısından yeterli koşullara sahip değildiler. Günümüzde ise piyasa ve kayıt dışının hakim olduğu devletin olabildiğince sınırlandırıldığı güvencesiz bir sektör durumundadır.

İkinci bölümde ise Zonguldak'ta kömür üretiminin başladığı tarihten itibaren iş kazaları özelinde yapılan sosyal politikalar incelenmiştir. Kömür üretimine başlanılan Osmanlı Dönemi'nde sosyal politikanın varlığından söz etmek pek mümkün değildir. Bunun nedeni bu dönemde sadece Dilaver Paşa Nizamnamesi ve Maadin Nizamnamesi'nin olması ve bunların da köylünün madenlerde zorla çalıştırılmasını garanti eden, sosyal politikaya yönelik bir yaptırıma sahip olmayan düzenlemeler olmalarıdır. Cumhuriyet Dönemi'nde ise 151 Sayılı yasa bir nebze sosyal politika niteliği sayılabilecek maddelere sahip olması ile sosyal politikaya ilişkin bir düzenleme sayılabilir. Ancak uygulanmamış olması sosyal politika açısından anlamı kalmamaktadır. Bu dönem için en önemli düzenleme 1930 yılında çıkarılan Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'dur. Bu kanun genel olarak sağlık açısından ve çalışma ortamına ilişkin hükümler getirerek sosyal politika için önemli bir düzenlemedir. Ancak 1960 yılına kadar herkesi kapsayan bir sosyal politika anlayışı görülmemektedir. 1960'lı yıllarda ise en önemli adım “Sağlığın Sosyalleştirilmesi” uygulamasıdır. Ancak bu uygulamada sınırlandırılarak gelişimine izin verilmemiştir. 1980'li yıllarda ise 1960'ların bir nebze sosyal olan anlayışının tersine sosyal politikalara piyasacı bir anlayış hakim olmuştur. 1960'larda sınırlı da olsa sosyal haklara kavuşan işçinin bu hakları 1980'lerde elinden alınmıştır. 1980 sonrası iş kazasına yönelik en önemli sosyal politika iş sağlığı ve güvenliği adına çıkarılmış 6331 Sayılı yasadır. Bu düzenleme de iş kazalarını önleme açısından yeterli hükümlere sahip değil ve mevcut hükümlerin de uygulandığı şüphelidir. Görüldüğü gibi tarihsel olarak iş kazaları açısından uygulanabilir, önleyici ve koruyucu bir karaktere sahip bir düzenleme bulunmamaktadır.

Bu çalışmanın üçüncü bölümünde ise öncelikle iş kazası olgusunun literatürde nasıl algılandığına değinilmiştir. Çıkarılan sonuç üzerine mevcut literatürün büyük çoğunluğu iş

kazalarının sebeplerini işçi olarak görmektedir. Böyle bir kanıya ise sahaya gitmeden varmışlardır. Bunun yanında bu çalışma da sahaya giden sınırlı sayıdaki çalışmanın yöntemi incelenmiş ve işçiye söz hakkı tanıyan çalışmaların neredeyse var olmadığı görülmüştür. Bu bölümün devamında ise iş kazası olgusunun asıl sebeplerini kavramak adına meselenin kaynağına çalışma ortamına ve işçiye gidilmiştir.

Sahaya gidildiğinde en önemli problem çalışma koşullarının durumudur. Öncelikle işçilerin yakın olmayan mesafelerden çalışma yerine kendi imkanları ile gelmektedir. İşin sahip olduğu ağır karakter düşünüldüğünde her gün uzak mesafelere gidip gelmek işçiler için ekstra bir yorgunluk anlamına gelmektedir. İşin ağır olduğu göz önünde bulundurulursa çalışma saatleri bu iş için uzun ve ücret yetersizdir. İnsanlar her gün tehlikeli, havasız ve sağlıksız koşullarda çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Hala ilkel malzemelerle çalışan işçiler birçok olumsuz durumla karşı karşıya kalmaktadır. İnsanların temel ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri uygun alan dahi bu çalışma ortamında mevcut değildir. Bu ve bunun gibi durumlar insanı hem psikolojik hem de fiziki olarak kötü etkilemektedir. Çalışılan ortam birçok iş kazasına ve meslek hastalığının ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Yaşanan kazalar çoğu zaman işçinin müdahalesi dışında gelişmekte, çalışma ortamının getirdiği ve gerekli önlemlerin alınmadığı durumlarda ortaya çıkmaktadır. İşe alımda teknik bir bilgiye sahip olma dahi önemsenmiyor. İş işi yaparken öğreniliyor ve böylelikle insan hayatı riske atılıyor. Bölgede insanların bu işi yapmaktan başka alternatifleri yok. Bunun yanında birçok işçi iş kazası kavramından dahi haberdar değil, böyle bir durum olduğunda nasıl tepki vereceğini ve hakkını nasıl savunacağını da bilmemektedir. Devletin bu meseledeki rolü ve mevcut sosyal politikalar görüldüğü üzere meseleye bir çözüm getirmemektedir. İşveren gerekli eğitimin verilmesi, denetimlerin yapılması görevini yerine getirmemektedir.

Zonguldak havzasında çalışan işçiler önceleri geçimlerini tarımla uğraşarak sağlayan köylülerdi. Devlet kömürün üretilmesi için başından beri katı müdahaleci tavrını kullanarak köylüleri madenlerde çalışmaya zorlamıştır. Zonguldak kömür havzasında mevcut çalışan işçilerin büyük bir çoğunluğu madende çalışmalarının yanı sıra kendi köylerinde de birtakım geçimlik işler yapmaya devam etmektedirler. Bu, buradaki işçi profilinin yarı-proleter bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Kömür madenciliğinin yapıldığı Zonguldak ilinde başka bir çalışma alanı neredeyse yok. Bu sebeple işçilerin hayatlarını devam ettirebilmek adına kömür madenciliği sektöründe çalışmaktan başka çareleri bulunmamaktadır. Zonguldak kömür madenciliği havzasında devlet ocakları çalışabilecek kişilerin yalnızca küçük bir kısmını istihdam etmektedir. Böylelikle insanlar çalışmak için kayıtdışı sektöre yönelmekte

ve ücret, sosyal haklar vb. birçoğundan mahrum kalmaktadırlar. Kayıtdışı sektörün var olması ile birlikte bölgede sağlıklı ve güvencesiz bir çalışma hayatı ortaya çıkmaktadır.

Sahada elde edilen veriler sonucu meydana gelen iş kazalarına bakıldığında ise iş kazalarının yaşanmasında işçinin suçlanması analitik olmadığı görülecektir. Madende göçük, patlama, belli bir uzvun kopması vb. birçok kaza yaşanmaktadır. Ancak bu kazaların arka planına bakıldığında işçilerin kontrol edemediği, rutin işlerine devam ederken karşılaştıkları olaylar olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu ve bunun gibi olaylar işçinin hem kendi sağlık ve psikolojisini hem de çevresini kötü etkilemektedir. Maden içerisinde hala ilkel yöntemlerle kömür üretimi gerçekleştirilmektedir. Bunun yanında madencilerin taşıdığı koruyucu malzemeler çok ağır olduğundan işin yürütümünü zorlaştırmakta, yorucu olan bir işi daha da yorucu hale getirmektedirler. Görüşmecilerden edinilen bilgiler doğrultusunda bugün hala denetimler yapılmamakta ve sağlık önlemleri alınmamaktadır. Bununla birlikte işçi hem yapacağı işi yaparken öğrenmekte hem de herhangi tehlikeli bir durumda nasıl davranacağını bilmemektedir. Aynı zamanda işçi işin yürütümü dolayısı ile sahip olduğu hakları dahi bilmemektedir. Bunlar göz önünde bulundurulduğunda iş kazalarının yaşanması öngörülemeyen bir durum değildir.

Zonguldak kömür madenciliği özelinde sendikacılık diğer sektörlerle kıyasla bir nebze daha iyi durumdadır. Ancak devlet sosyal politika üretmemekte, sendikalar da maden konusunda yeterli bir çalışma yapmamıştır. Bu ve bunun gibi sebepler sonucunda madencilik sektöründe iş kazaları yaşanmaya devam etmektedir.

İş kazalarının ortaya çıkmasında işçinin suçlanması bakış açısı gerçekçi değildir. Çalışma ilişkilerinin içerisindeki aktör sadece işçi değildir. İşçi ile birlikte devlet ve işveren de bu ilişkilerin kapsamında yer almaktadır. Çalışma ilişkilerinin tarafları çalışma ortamında meydana gelen bir kazadan birlikte sorumludur. Devlet ürettiği politikalarla, işveren mevcut politikaların uygulanmasını sağlamasıyla ve işçi eylemleriyle işi yönlendirirler. Eğer üretilen politikalar yetersiz kalırsa veya politikalar yeterli olur ancak uygun bir biçimde pratiğe aktarılmazsa işçinin davranışları ne kadar yerinde olursa olsun kazanın meydana gelmesi kaçınılmazdır. Bunun yanında sadece politika üretmek veya uygulamakta yeterli değildir. İşçinin çalışma ortamı ve koşulları da çok önemlidir. İşin yapıldığı ortam ve koşullar insanın çalışabileceği bir biçimde uyumlu değilse bu işin insana yaptırılması ile olumsuz durumlar ortaya çıkmayı sürdürecektir. Politikalarda önleyici bir zihniyet var olmadıkça ve uygulanmadıkça, insanın sağlık ve güvenliği öncelikli önemsenen olmadığı sürece kazalar şimdi olduğu gibi yüksek oranlı olarak yaşanmaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

- Aydın, T.Ş. (2015). *Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde İş Güvenliği ve İşçi Sağlığı Uygulamalarının İş Kazalarının Önlenmesi Açısından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aytekin, E.A. (2001). *Workers Of The Ereğli-Zonguldak Coal Basin, 1848-1922*. Yüksek Lisans Tezi. Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bayer, S. (2002). *İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği: İ.E.T.T İşletmelerinde İş Kazası ve Meslek Hastalığı*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bhaskar, R. (2011). *Reclaiming Reality -A critical introduction to contemporary philosophy*. Routledge, London.
- Borataş, K. (2016). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009*. İmge Kitabevi, Ankara.
- Cumhuriyet Halk Partisi. (1938). *On Beşinci Yıl Kitabı*. Cumhuriyet Halk Partisi Yayınları, Ankara.
- Çıladır, S. (1970). *Zonguldak Havzasında Emperyalizm 1848-1940*. Aydınlık Yayınları, Ankara.
- Çıladır, S. (1977). *Zonguldak Havzasında İşçi Hareketlerinin Tarihi, 1848-1940*. Yer altı Maden İş Yayınları, Ankara.
- Deniz, Ö. (2005). *Atatürk Dönemi'nde Çalışma Hayatı ve 3008 Sayılı İş Kanunu*. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.
- DPT. (1979). *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983*. DPT Yayını, Ankara.
- Fişek, A.G. (2013). “Yeni Dönemde (6331 s.k. sonrası) Değerlendirmeler - 1”. *Çalışma Ortamı Dergisi*, 130: 8-12.
- Fişek, A.G. (2014a). *Çalışma Yaşamında Sağlık Güvenlik*. Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı Yayını, Ankara.
- Fişek, A.G. (2014b). “Yeni Dönemde (6331 s.k. sonrası) Değerlendirmeler”. *Çalışma Ortamı Dergisi*, 132: 7-9.
- Fişek, A.G., Özşuca, Ş.T. ve Şuğle M.A. (1997). *Sosyal Sigortalar Kurumu Tarihi 1946-1996*. Sosyal Sigortalar Kurumu – Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, Ankara.

- Fişek, N.H. (1983). *Halk Sağlığına Giriş*. Dünya Sağlık Örgütü Hizmet Araştırma ve Araştırmacı Yetiştirme Merkezi Yayını, Ankara.
- Gedik, H. (1994). *T.T.K Zonguldak Havzası Yeraltı Maden Kazaları ve Nedenleri*. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Gökbayrak, Ş. (2008). *Zonguldak-Ereğli Kömür Havzası Amele Birliği'nde Bir Dönem (1921-1946)*. Cumhuriyet'in Anıt Kurumları Dizisi, Ankara.
- Güler, M.A. (2008). “Yapısal Uyum Sürecinde Türkiye’de Taşkömürü Madenciliği: Zonguldak Örneği”. *Mülkiye Genç Sosyal Politikacılar Kongresi*, 18-19 Ekim 2008, Ankara.
- Gülmez, M. (1983). *Türkiye Belgesel Çalışma İlişkileri Tarihi (1936 Öncesi)*. Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Gürboğa, N. (2012). “Madencilikte İş Mükellefiyeti: Tek Parti Rejimi ve Bir Mücadele Alanı Olarak Zonguldak Kömür Havzası (1940-1947)”. T, Atabaki ve G.D, Brockett. (der.). *Osmanlı Devlet ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Emek Tarihi*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 48-59.
- Güvenç, S. (2015). *Yer Altı Maden İşletmelerinde İş Sağlığı ve Güvenliği Örnek Uygulama Gümüştaş Madencilik ve Tic. A.Ş Bolkardağ İşletmesinde İSG Uygulamaları ve Risk Değerlendirmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Güygüler T. (2012). “Türkiye’de Meydana Gelen Grizu Patlamalarının İrdelenmesi ve Önlem Önerileri”. *Türkiye 13. Kömür Kongresi Bildirileri Kitabı*. Maden Mühendisleri Odası Yayınları, Zonguldak, ss.45-51.
- Heinrich, H.W. (1950). *Industrial Accident Prevention: A scientific approach*. McGraw-Hill, New York.
- İnan A. (1973). *Türkiye Cumhuriyeti'nin İkinci Sanayi Planı 1936*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Kahveci E. Ve Nichols T. (1992). “ Zonguldak'ta Belirli Bölgelerde Yaralanmalar”. *Türkiye 8. Kömür Kongresi Bildiriler Kitabı*. Maden Mühendisleri Odası Yayınları, Zonguldak, ss.269-278.
- Kahveci E., Suğur N. ve Nichols T. (1996). *Work&Occupation in Modern Turkey*. Mansell Publishing Limited, London.
- Karakök, T. (2011). “Zonguldak Kömür Havzasında Bir Yardım Sandığı: Amele Birliği”. *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7: 351–367.

- Koca, H. (2011). “Zonguldak Havzası'nda Maden Kömürü Üretimi İle Başlayan Çalışma Ve Kentleşme Koşullarının Yöre Halkı Üzerindeki Etkileri” , 38.ICANAS *Bildirileri Kitabı*. 10-15 Eylül 2017, Ankara, 581-598.
- Koç, Y. (2003). *Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi Tarihi*. Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Makal, A. (1999). *Türkiye’de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1920-1946*. İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Müftüoğlu, B. ve Taniş, B. (2010). “21. Yüzyılda Zonguldak Maden İşletmelerinde Çalışma Hayatı: Bir Kesit-Tek Gerçek”. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 25: 185-216.
- Oğuzman, M.K. (23-25 Eylül 1967). “931 Sayılı Yeni İş Kanunun Özellikleri”. *Yakın ve Orta Doğu Çalışma Enstitüsü 931 Sayılı İş Kanunu Semineri*. İstanbul, 215-227.
- Ortaylı, İ. (2012). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. Timaş Yayınları, İstanbul.
- Oskay, Ü. (1983). *Geçiş Dönemi Tipi Olarak Zonguldak Kömür Havzası Maden İşçisi*. Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir.
- Ökçün A.G. (1971). *1920-1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye*. Sevinç Matbaası, Ankara.
- Ökçün A.G. (1997). *Türkiye İktisat Kongresi 1923- İzmir: Haberler, Belgeler, Yorumlar*. 4.Baskı, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, Ankara.
- Önder, S. ve Önder, M. (2010). “TKİ’ye Bağlı İşletmelerde Yaralanmalı İş Kazalarının Analizi. *Bilimsel Madencilik Dergisi*, 49 (3): 3-12.
- Ötküner, C. (2006). “60’ların ve 70’lerin Türkiye’sinde İşçiler, Politika”, *Devrimci Marksizm Dergisi*, 2: 115-142.
- Özdemir G. (2018). *İş Sağlığının Ekonomi Politikası: Yöntemsel ve Politik Açılımlar/Sorunlar*. E. Karadoğan, G. Yenimahalleli Yaşar, N. Dertli, Ö. Millioğulları Kaya, S. Kably ve T. Akpınar (Ed.). *Gürhan Fişek’in İzinde Ortak Emek ve Ortak Eylem*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 31-41.
- Özeken, A.A. (1944). *Ereğli Kömür Havzası Tarihi Üzerine Bir Deneme*. Kenan Matbaası, İstanbul.
- Özveri, M. (2015). *İşçi Sağlığı, İş Güvenliği ve İş Cinayetleri*. Birleşik Metal-İş Yayınları, İstanbul.
- Quataert, D. (2009). *Osmanlı İmparatorluğu’nda Madenciler ve Devlet*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.
- Sarıkaya, İ. (2012). *Work and work accidents in the flexible working regime: The Zonguldak hard coal basin case*. Yüksek Lisans Tezi. Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.

- Savaşkan, B. (1993). *Zonguldak Kömür Havzasının Tarihçesi, 1829-1989*. İlkadım Matbaası, Zonguldak.
- Saymaz, İ. (2016). *Fıtrat İş Kazası Değil, Cinayet*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Şengül H.T. ve Aytekin E.A. (2012). “Zonguldak coalfield and the past and future of Turkish coal-mining communities”. J, Kirk, S, Contrepolis and S, Jefferys (Ed.). *Changing Work and Community Identities in European Regions: Perspectives on the Past and Present*. Palgrave Macmillan, London, 154-183.
- Tamzok, N. (2004). “Küresel Politikalar ve Türkiye Madencilik Sektörü”. *Türkiye 14. Kömür Kongresi Bildirileri Kitabı*, 02-04 Haziran 2004, Zonguldak, 359-370.
- Taşyürek, M. (2018). “Güvensiz Davranışlardan Kaynaklanan İş Kazalarının Düzeltici ve Önleyici Faaliyeti Nedir?”. *Çalışma Ortamı Dergisi*, 155: 9-13.
- TBMM (Türkiye Büyük Millet Meclisi). (2010). *Madencilik Sektöründeki Sorunların Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu*. Türkiye Büyük Millet Meclisi. Ankara.
- TTK Genel Müdürlüğü, (2017). “1970-2017 Müesseselere Göre Kazalı ve Ölümlü Sayısı”. *TTK Genel Müdürlüğü Yayınları*, Ankara.
- TTK, (2018). “2017 Yılı Taşkömürü Sektör Raporu”, T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı”. *TTK Yayınları*, Ankara.
- Tuncer K. (1998). *Tarihten Günümüze Zonguldak'ta İşçi Sınıfının Durumu*. Göçebe Yayınları, İstanbul.
- Turan, M. (1981). “Madencilüğimizin Tarihsel Gelişimi”. *Türkiye Madencilik Bilimsel ve Teknik 7.Kongresi*, Maden Mühendisleri Odası Yayını, Ankara, 47-63.
- Tülü, M. (2014). *İş Sağlığı Güvenliği Hizmetlerinde İş Sağlığı Güvenliği Profesyonellerinin Algı ve Beklentileri*. Uzmanlık Tezi. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Ankara.
- Uslu, V. (2014). *İşletmelerde İş Güvenliği Performansı ve İş Güvenliği Kültürü Algılamaları Arasındaki İlişki: Eskişehir İli Metal Sektöründe Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Ünlütürk, Ç. (2011), “Türkiye’de Sağlık Hizmeti Üretiminin Dönüşümü”, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Wallerstein, I. (2002). *Tarihsel Kapitalizm*. Metis Yayınları, İstanbul.

- Yenimahalleli Yaşar, G. (2018). “Meslek Hastalıkları ve Meslek Hastalıkları Hastaneleri”, *Çalışma Ortamı Dergisi*, 156: 19-22.
- Yücel F. (2014). *Cumhuriyet Türkiye’sinin Sanayileşmede İlk Önemli Adımı: Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı 1934-1938*. Elektrik Mühendisleri Odası Yayınları, Ankara.
- Zonguldak Ticaret ve Sanayi Odası. (1933). *Cumhuriyetin On Yılında Zonguldak ve Maden Kömürü Havzası*. Sanayiinefise Matbaası, İstanbul.

İnternet Kaynakları

- ÇSGB (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı), (2014) “Ulusal İş Sağlığı ve Güvenliği Politika Belgesi III ve Eylem Planı 2014-2018”. (https://www.aybu.edu.tr/isg/contents/files/ulusal_isgPolitikaBelgesi.pdf), (erişim tarihi: 18.4.2019).
- ÇSGB (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı), (2016) “Çalışma Hayatı İstatistikleri”. (https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/1298/calisma_hayati_2016.pdf), (erişim tarihi: 21.05.2019).
- İSGİP (Türkiye’de İşyerlerinde İş Sağlığı ve Güvenliği Koşullarının İyileştirilmesi Projesi), “Çalışma Yaşamında Sağlık Gözetimi Rehberi”. (http://www.isgip.gov.tr/wp-content/uploads/2015/11/isgip_saglik_gozetimi_rehberi1.pdf), (erişim tarihi: 18.4.2019).
- SGK (2008-2017) “SGK İstatistik Yıllıkları”. (http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/istatistik/sgk_istatistik_yilliklari), (erişim tarihi: 28.11.2018).
- SGK (Sosyal Güvenlik Kurumu), (2016), "SGK İstatistik Yıllıkları". (http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/istatistik/sgk_istatistik_yilliklari), (erişim: 01.06.2018).
- SGK, (2018). “SGK Aylık İstatistik”. (http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/istatistik/aylik_istatistik_bilgileri), (erişim tarihi: 28.11.2018).

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Nurhal ÇELİK
Doğum Yeri - Tarihi	Zonguldak-14.04.1995
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Muratpaşa Lisesi
Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi
Yabancı Dil / Diller	İngilizce
E-Posta	nurhalcelik@hotmail.com